

ARTVIN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI XV. YÜZYIL DİVANLARINDA
DÜNYEVİLEŞME-SOSYAL HAYAT

Rukiye ÖZYAVUZ

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU

Artvin-2019

Her hakkı saklıdır.

TEZ BEYANNAMESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “ESKİ TÜRK EDEBİYATI XV. YÜZYIL DİVANLARINDA DÜNYEVİLEŞME-SOSYAL HAYAT” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanması için izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Rukiye ÖZYAVUZ

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU danışmanlığında, Rukiye ÖZYAVUZ tarafından hazırlanan bu çalışma 10/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç.Dr. Abdulkadir ERKAL

İmza:.....


Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU

İmza:.....

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Erhan GİRAY

İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

10.07.2019
Dr. Öğr. Üyesi Zehra YÜCE TÜR
Müdür Y.


İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR.....	X
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DÜNYEVİLEŞMENİN TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ	5
1.1. Emevi Devleti	5
1.2. Abbasi Devleti	7
1.3. Arap-Türk Münasebetlerine Kısa Bir Bakış	9
1.4. Türklerin Arap Kültürü ve Edebiyatından Etkilenmeleri	9
1.5. 13 ve 14. Yüzyıl Divan Şiirinde Dünyevileşmeye Kısa Bir Bakış	12
İKİNCİ BÖLÜM	14
2. 1. 15. YÜZYIL OSMANLI TARİHİ, EDEBİYATI VE SİYASİ OLAYLARI	14
2.2. 15. YÜZYIL BAZI ŞAİRLERİN HAYATLARI VE ESERLERİ.....	17
2.2.1. Ahmed Paşa'nın Hayatı ve Eserleri.....	17
2.2.2. Necâfî Beg'in Hayatı ve Eserleri	18
2.2.3. Cem Sutan'm Hayatı ve Eserleri.....	18
2.2.4. Mesîhî'nin Hayatı ve Eserleri.....	18
2.2.5. Mihrî Hatun'un Hayatı ve Eserleri.....	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	20
3. 1. DÜNYEVİLEŞME KAVRAMI	20

3.2. 15. YÜZYILDA BAZI DİVANLARDAKİ GAZELLERDE DÜNYEVİLEŞME VE DÜNYEVİLEŞME UNSURLARI	22
3.3. DÜNYANIN GEÇİCİLİĞİ, DÜNYADAN KÂM ALMAK.....	22
3.3.1. Ahmet Paşa	23
3.3.2. Necati Beg	24
3.3.3. Mesihî.....	28
3.3.4. Cem Sultan	30
3.3.5. Mihrî Hatun.....	33
3.4. SEVGİLİ.....	37
3.4.1. Dış Görünüşü ve Varlığının Verdiği Mutluluk İtibariyle Sevgili	37
3.4.1.1. Ahmet Paşa.....	39
3.4.1.1.1. Zülf.....	39
3.4.1.1.2. Bel.....	41
3.4.1.1.3. Leb	41
3.4.1.1.4. Gabgab.....	42
3.4.1.1.5. Ten/Beden.....	43
3.4.1.1.6. Gerdan/ Boyun.....	43
3.4.1.1.7. Hâl.....	44
3.4.1.1.8. Yüz	44
3.4.1.2. Necati Beg.....	45
3.4.1.2.1. Zülf.....	45
3.4.1.2.2. Bel.....	46
3.4.1.2.3. Leb	46
3.4.1.2.4. Gabgab.....	47
3.4.1.2.5. Ten/Beden.....	47
3.4.1.2.6. Gerdan/ Boyun.....	48
3.4.1.2.7. Hâl.....	48

3.4.1.2.8. Yüz	48
3.4.1.2.9. Kaş(Ebrû)/ Çeşm(Göz).....	49
3.4.1.3. Mesîhi.....	49
3.4.1.3.1. Zülf.....	49
3.4.1.3.2. Bel.....	50
3.4.1.3.3. Leb	51
3.4.1.3.4. Gabgab.....	52
3.4.1.3.5. Ten/ Beden.....	53
3.4.1.3.6. Gerdan/ Boyun.....	53
3.4.1.3.7. Hâl	53
3.4.1.3.8. Yüz	53
3.4.1.3.9. Kaş (Ebrû)/ Çeşm(Göz).....	55
3.4.1.4. Cem Sultan	55
3.4.1.4.1. Zülf.....	55
3.4.1.4.2. Bel.....	56
3.4.1.4.3. Leb	57
3.4.1.4.4. Gabgab.....	58
3.4.1.4.5. Ten/Beden.....	58
3.4.1.4.6. Gerdan/Boyun	60
3.4.1.4.7. Hâl	60
3.4.1.4.8. Yüz	61
3.4.1.4.9. Kaş (Ebrû) / Çeşm (Göz).....	61
3.4.1.5.Mihrî Hatun	62
3.4.1.5.1.Zülf.....	63
3.4.1.5.2. Bel.....	63
3.4.1.5.3. Leb	63

3.4.1.5.4. Gabgab.....	63
3.4.1.5.5. Ten/Beden.....	64
3.4.1.5.6. Gerdan/Boyun.....	64
3.4.1.5.7. Hâl.....	64
3.4.1.5.8. Yüz.....	64
3.4.1.5.9. Kaş (Ebrû) / Çeşm (Göz).....	64
3.4.2. Hayal Olmayan, Arzu Edilen Bir Unsur Olarak Sevgili ve Şevk.....	65
3.4.2.1. Ahmet Paşa.....	68
3.4.2.1.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek.....	68
3.4.2.1.2. Diğer beyitler.....	71
3.4.2.2. Necati Beg.....	72
3.4.2.2.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek.....	72
3.4.2.2.2. Diğer Beyitler.....	78
3.4.2.3. Mesihi.....	80
3.4.2.3.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek.....	80
3.4.2.3.2. Diğer Beyitler.....	85
3.4.2.4. Cem Sultan.....	88
3.4.2.4.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek.....	88
3.4.2.4.2. Diğer Beyitler.....	109
3.4.2.5. Mihrî Hatun.....	110
3.4.2.5.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek.....	110
3.4.2.5.2. Diğer Beyitler.....	112
3.5. ŞARABIN ROLÜ VE MEKÂNLAR.....	114
3.5.1. Şarap/Bâde.....	114
3.5.2. Mekânlar.....	117
3.5.3. Meyhane.....	117

3.5.4. Meclis	118
3.5.5. Sâkî:.....	118
3.5.6. Ahmet Paşa	119
3.5.7. Necati Beg	122
3.5.8. Mesîhi	128
3.5.9. Cem Sultan	136
3.5.10. Mihrî Hatun	139
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	140
SONUÇ	140

ÖZET

ESKİ TÜRK EDEBİYATI XV. YÜZYIL DİVANLARINDA

DÜNYEVİLEŞME-SOSYAL HAYAT

Bu çalışmamızda 15. yüzyılın ön plana çıkmış şairlerinden Ahmed Paşa, Necati Beg, Mesihî, Cem Sultan, Mihrî Hatun gazellerinde sosyal hayat içerisinde şairlerimizin ve dönemin dünya anlayışı incelenmiştir. Klasik Türk edebiyatının kendini bulmaya çalıştığı 15. yüzyıl, dil olarak Eski Türkçe'nin ve Arapça Farsça kelimelerin yan yana bulunduğu bir dönem olmakla birlikte edebî anlam açısından hem tasavvufun hem dünyevileşme anlayışının da yan yana olduğu bir dönemdir. Çalışmamızda bu dünya anlayışının gazelerde nasıl yer aldığını, beyitlere ne gibi anlamlar kattığını, kendi döneminden nasıl etkilendiğini ya da geleneğin nasıl sürdürüldüğünü bulmaya ve anlamaya çalıştık. Çalışmamızı üç bölüm halinde ele aldık. Birinci bölüm dünyevileşmenin tarihi gelişim sürecini ve Türk edebiyatına geçiş sürecini içermektedir. İkinci bölüm ise ele alınan şairlerin hayatlarını ele aldığımız bölümdür. Tezimizin asıl konusunu içeren üçüncü bölümde ise dünyevileşmeyi 1. Dünyanın Geçiciliği, Dünyadan Kâm Almak. 2. Sevgili. 3. Şarap başlıklarıyla şairlerin gazellerini inceledik ve yorumladık. Gazelleri bu üç başlığa göre her bir şairi ayrı ayrı ele alacak şekilde tasnif edip yorumlayarak sonuca ulaşmaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Klasik Şiir, 15. yüzyıl, Dünyevileşme, Gazel, Aşk.

ABSTRACT

SECULARIZATION AND SOCIAL LIFE IN THE 15TH CENTURY DIVAN POETRY OF OLD TURKISH LITERATURE

In this study we analysed the worldview of the poets Ahmet Pasha, Necati Beg, Mesihî, Cem Sultan and Mihri Khatun, Along with being an age when Turkish, Arabic and Persian words were juxtaposed, the 15th century-an erat hat Classical Turkish literature sought itself-was also a period that sufism and secularization were set side by side in terms of literary meaning. In our study we attempted to ascertain how that worldview exists in the ghazels, what sort of meanings it conveys to the couplets, how it was effected from its own time, or how the tradition was pursued. Our study consists of three sections. First section includes the historycal background of secularization and its transition progress to Turkish literature. Second section is the one that we covered the lives of the poets. In the third section which embodies the primary concern of our thesis, we analysed and interpreted the ghazels of the poets and the concept of secularization under the titles: 1. Mortality of the world, getting pleasure out of the world 2. True love 3. Mey (wine). We tried to conclude the study by sorting out and paraphrasing the ghazels of the poets separately and in accordance with those three titles.

Key words: Classical poetry, 15th century, worldliness, ghazel, love.

KISALTMALAR

Bkz.	:Bakınız
C.	: Cilt
ö.	:Ölümü
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
TDK	:Türk Dil Kurumu
G	:Gazel
hzl.	:Hazırlayan

ÖNSÖZ

Dünya ve uhrevî yaşam ikilemi her yüzyılda insan hayatının merkezinde yer almıştır. Hayat kısadır ve bu hayatı uhrevî kazançlara göre mi yaşayacağız yoksa göz açıp kapayıncaya kadar geçen bu süreyi dünya nimetleri kazancına göre mi yaşayacağız? Kimileri uhrevî kazancı amaç edinirken kimileri dünya kazancını amaç edinmiş ve yaşam anlayışını bu temellere göre oluşturmuştur. Kimileri ise bu iki temel arasında bünyesinde her ikisini de barındırmaya çalışmıştır. İşte bu noktada Klasik Türk şiirinin birçok eserinde de aynı ikilemi görüyoruz. Divanlarda mutluluğun, huzurun yolunu kimi beyitlerde öteki dünya inancında görürken kimi beyitlerde kısacık hayatın dünya nimetleri ile geçirilmesi gerektiği fikriyle karşılaşıyoruz. Bununla birlikte Divan edebiyatında en yaygın ve kabul gören düşünce, dünya hayatının geçici olduğu ve bu geçici günleri ibadet ile geçirmemiz gerektiği düşüncesidir. Yüzyıllara göre bu düşünce yaygın olmakla birlikte 15. yüzyıldaki eserlerde dünyevi amacın, bir önceki yüzyıla göre biraz daha artış gösterdiğini görüyoruz.

Ahmet Paşa, Necâti Beg, Mesîhî, Cem Sultan, Mihrî Hatun divanlarındaki gazellerde sosyal hayat içindeki dünyevîleşme konusu araştırılmıştır. Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dünyevîleşmenin tarihi gelişim süreci ele alınmış, ikinci bölümde şairlerin hayatı incelenmiş, üçüncü bölümde dünyevîlik kavramının beyitlerdeki yeri araştırılmış ve tasnif edilmiş, dördüncü bölümde ise sonuç kısmı ele alınmıştır.

Kısacık hayattan elden geldiğince zevk alınması gerektiğini dile getiren şairlerden Ahmed Paşa, Necati Beg, Mesihî, Cem Sultan, Mihrî Hatun kendi yüzyıllarında önemli temsilcilerden bir kaçıdır. Özellikle Ahmed Paşa ve Necati Beg dönemlerinin en usta şairleri olarak tanınır. Şairleri ele alırken konunun yoğunluğu ve dönemin ustalarına göre ele almaya çalıştık. Yukarıda adı geçen şairler kronolojik sıraya göre ele alınmış olup yüzyılın sonuna doğru dünyevi amacın daha yoğun işlendiğiyle karşılaştık. Hayatları

hakkında detaylı bilgilere rastlayamadığımız bu şairlerle ilgili bilgileri tespit etmek için ve dünya görüşleri ve sosyal yaşamlarındaki dünyevileşme olgusunun olup olmadığını anlayabilmek için bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Çalışmayı yaparken konunun yoruma açık olması sebebiyle kavramlarla ilgili birçok kaynağa başvurduk. Çalışmamızda esas aldığımız eser ise yine şairlerin kendi divanları olmuştur. Gazeller tek tek incelenmiş ve bu konuya en uygun anlamı veren beyitler seçilmiştir. Çalışmamızı yaparken bizi en zorlayan konu ise tasnif sürecidir. Çünkü gazellerde ele aldığımız üç başlık olan 1. Dünyanın Geçiciliği, Dünyadan Kâm Almak. 2. Sevgili. 3. Şarap unsurlarının kimi beyitlerde ya ikisinin ya da üçünün bir arada bulunması olmuştur. Bu durumlarda beyitte esas olan unsur ve anlamdaki baskınlığına bakılarak tasnif süreci tamamlanmıştır. Bir diğer husus ise sevgili başlığında çok fazla bulguya rastlanması ve aynı unsurun birçok beyitte bulunması yani tekrar edilmesi süreci zorlaştırmıştır. Bu durumda yorum yapmaktan ziyade anlam zaten açık olduğu için gruplandırma çalışması yapılmıştır. Bu başlıkların seçilmesinin sebebi ise dünyevileşme noktasının gazellerde bu üç unsorda yoğunlaşması ve ilerlemesidir. Ayrıca buradaki sosyal hayattan kasıt, yalnızca dünyevileşme noktasındaki üç başlığımızla ilgilidir. Sosyal yaşamda yerini alan şarabın, sevgilinin ve zevk almanın dünyevileşmedeki yeridir.

Akademik yaşamımda beni her kademede destekleyen babam Adil ŞAHİN ve annem Remziye ŞAHİN'e, çalışmalarına başlarken manevi desteğiyle yanımda olan sevgili eşim Ömer ÖZYAVUZ'a beni her anlamda yüreklendiren kardeşim Esmâ ŞAHİN'e, sürecin nasıl olması gerektiği ile ilgili temel bilgilerin yanında kaynak desteği veren Yrd. Doç. Dr. Sadık ARMUTLU'ya, en önemlisi de tez konusunun belirlenmesinde, çalışma sürecinde kaynak bilgisi vermenin yanında, tavsiye ve yol göstermede gösterdiği ehemmiyet ve yardımlarından dolayı özellikle sabrından dolayı tez danışmanlığımı üstlenen sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU'na teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Rukiye ÖZYAVUZ

Artvin – 2019

GİRİŞ

Divan edebiyatı ya da diğerk adıyla Klasik Türk edebiyatı, Türkler'in İslamiyeti kabulünden sonra yeni dinin tüm getirileri ile ortaya çıkardıkları edebiyat türüdür. 13. yy'da Hoca Dehhâni ile başladığı genel görüştür ve 19.yy'ın ikinci yarısına kadar devam eder. Saray edebiyatı olarak da bilinen bu tür sanılanın aksine toplumdan, sosyal hayattan bağımsız bir edebiyat değildir ve 19.yy.'a kadar varlığını sürdürmüş, çokça işlenmiştir.

Klasik edebiyatın temel aldığı ya da beslendiği kaynaklar; Kur'an ayetleri, hadisler, tefsîr, kelâm, fıkıh, tasavvuf, İran mitolojisi, peygamber ve evliya hikâyeleri, mucizeler, tarihi şahsiyetler vb. Bunların yanında şairin içinde yaşadığı devir ve tarihi olaylar, sosyal hayat da Divan şiirinin beslendiği kaynaklar arasındadır. “ *Herhangi bir edebiyatın –ne kadar mücerret olursa olsun- bulunduğu devrin hayatını aksettirmemesi kabil değildir. Şairler ve sanatkârlar, hatta farkında olmayarak, içinde yaşadıkları devrin ve muhitin tesirlerinden mülhem olurlar.*” (Levend, 1984,259).

Mine Mengi bu konuyu şu şekilde ele almıştır.

“*Her dönemde her şairin esinlendiği kaynaklar, her şiirin beslendiği toplum ve kültürle tarihsel arka plan vardır. Bununla birlikte edebiyat ve şiir; gösterdikleriyle, gösterdiklerinin arkasına sakladıklarıyla içinde yaşadığımız dünyaya farklı bir bakışın iletişim aracıdır. Divan şiiri de esinlendiği kaynakları, beslendiği kültürü iletir. Ancak şiirsel yapı bakımından da kendine özgü bir dünya içinde dönüp dolaşır.*” (Mengi, 2010, 154)

Pala ise şöyle izah etmektedir.

“*Türkler'in İslâm dinini kabul etmeleriyle toplum yapılarında köklü değişmeler olmuştu. XIII yy'a gelindiğinde ise sadece konak, medrese ve halk arasında değişik sanat ve edebiyat anlayışları kendini gösterdi. Çağın genel çerçevesi içinde Arapça, bilim dili; Farsça, kültür ve sanat dili olarak benimsenmişti. Böylece osmanlıca denilen bir karma dil ortaya çıktı ve arı dil kullanan halk şâirleri yanında bir de osmanlıca ile eserler veren aydınlar sınıfı oluştu. Bu sınıfın ortaya koyduğu edebiyat iki kola ayrılır. Din dışı (profane) ve Dinî- Tasavvufî Divan edebiyatı. Dinî- Tasavvufî Türk edebiyatı her ne kadar Divân edebiyatının genel kurallarına uygunluk gösteriyorsa da adından da anlaşılacağı gibi tasavvuf komularıyla ilgilidir.*” (Pala, 2004, 120)

Sonuç olarak Divan edebiyatı sosyal hayattan, günlük yaşıntıdan, içinde bulunduğu devrin özelliklerinden kopuk olmayan bir edebiyattır. İşlediği konular ise yaratılan her nesne ve duyguya dair temalar etrafında toplanabilir. Haz, zevk, aşk da bu temalardan biri olmakla birlikte temel sayılabilecek olanı aşktır. Divan edebiyatında aşk; ilahî aşk ve beşerî aşk olarak ikiye ayrılır. Aşağıda bu iki aşkı barındıran edebiyatlara kısaca bakalım.

Dinî- Tasavvufî Şiir;

“Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın aslî temaları, Hz. Muhammed'in ;

Kim ki kendini tanıdı (bildi), o kişi Rabbini da tanır.

Ben size mekârim-i ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.

hadisleri ve Yunus Emre'nin;

İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsin, bu nice okumaktır

mısralarının ihtivâ ettiği manalar çerçevesinde, insanlara ilk önce Rabbini tanıtmak, ilim öğretmek ve neticede de nefis terbiyesi yaptırmaktır. Tasavvuf mensupları önceleri bu asıl gayeye sadık kalmışlar, ancak zamanla bazı tasavvuf ehli bunu sonradan tevil yoluna gitmişlerdir.” (Güzel, 2012: 46)

Temaları Allah ve onun ilmi üzerine kurulu olan bu şiirin hedef kitlesi halktır. Bu yüzden genellikle didaktik eserler verilmiş ve evrensel bir fikrî temel üzerine kurulmuştur. Bu edebiyatın ilk ve önemli şahsiyeti 12. yy.da Türkistan'da yaşamış olan Hoca Ahmet Yesevî'dir. Anadolu sahasındaki en önemli temsilcisi ise Yunus Emre'dir.

Bu felsefede asıl olan öldükten sonraki hayatın mutluluğuna erişmektir. Daha da önemlisi, mutlak sevgili olan Allah'ın sevgisini ve rızasını kazanmak; onun varlığını hiçbir şüpheye meydan vermeden kabul etmek ve inanmaktır. Dünyadaki yaşam geçicidir ve sonraki hayata göre şimdikiyi şekillendirmek gerekmektedir. Manevi zevki ön planda tutup maddi zevklerden ve keyiften arınmalıdır.

Dindışı (profane) Şiir;

Profane kelime olarak “dinle ilgisi olmayan” anlamına gelir. Edebiyat bilindiği üzere beşerî bir bilimdir ve konu alanı çok geniştir. Dünyaya, hayata, insana, nesneye kısaca

yaratılmış her şeye dair söyledikleri ve söyleyecekleri vardır. Edebiyatımızda dinle ilgisi olan metin ve şiirlerin olduğu kadar dinle ilgisi olmayan sadece dünyaya dair duygu ve kaygıların işlendiği şiirler de vardır. Klasik edebiyatta ise dindışı şiirin yer alması Klasik edebiyatın bizdeki ilk örneklerinin verilmeye başlanması ile paralellik gösterir. 13. yy. da Hoca Dehhânî ile başladığı varsayılan Klasik edebiyatta dindışı unsurların yer alması yine kendi eserleri ile olmuştur (Yılmaz, 2017: 7).

“Fuad Köprülü Dehhâni’yi Anadolu’da ‘din dışı şiirin başlangıcı’ olarak gösterir. Döneminde hemen bütün şairlerin dinî- tasavvufî konulara yönelmesine karşılık Dehhânî’nin şiirleri, bahar, gül, iştret meclisleri gibi dünya zevklerini; hasret, arzu, heves, içli şikâyetler halinde dünyevî aşkın çeşitli tezahürlerini, hayatın geçiciliğini, bundan dolayı içinde bulunulan zamanı hakkıyla yaşamak gerektiğini yer yer şuh bir eda ile aksettirmiştir. Bunda Horasan’dan Anadolu’ya gelmeden önce büyük bir ihtimalle yine sarayda bulunması ve saray kültürünü yakinen bilmesi de etkili olmalıdır.” (Kartal, 2006: 459).

Hoca Dehhânî ile başlayan bu yenilik kendisinden sonra gelen şairleri de etkilemiştir. Dindışı şiirler yazmak adeta gelenek haline gelmiş ve hemen her şairin gazellerinde yerini almıştır. Şiirin hayattan kopuk olmaması da bu durumu etkilemiştir. *“Velhasıl onlar da insandır ve beşeri duygularını dolduran günlük olayları şiirlerde söylemekten çekinmez, bilakis zevk duyarlar.”* (Pala, 2011: 43).

Şairlerin şiirlerinde hayattan zevk almaya dair konular işleminin temeli elbette Arap edebiyatına kadar uzanır. Arap şairlerin kasidelerinin giriş bölümlerinde yani zamanla hüviyetini kazanacak olan gazel kısmında bu örneklere rastlanır. Bu konu Emevîler döneminde çeşitlenmiş ve daha çok işlenmiştir. Bunun sebebi ise temelde Emevîler’de ekonomik refahın daha da artması sonucu manevi duyguların yerini dünyadan zevk almaya bırakması olarak düşünülebilir. *“ Emevîlerin ve Abbasîlerin iktidarı zamanında İslâm’ın koyduğu bu sınırlar maalesef aşılmış, saray ve çevresinde gayr-ı İslâmî bir yaşam benimsenerek dünyevileşme zirveye çıkmıştır.”* (Bozkurt, 2015: 223).

Bu düşünce ile yazılan şiirlerin temelinde elbette hayattan zevk ve haz alınması, beşeri duyguların yaşanma isteği yatmaktadır. İlahi aşkın anlatıldığı şiirlerin aksine burada beşeri aşk ve hisler dile getirilir. Şevkin, arzunun, zevkin yer yer zirvede olduğu bu şiirlerde aşk; somut, dokunulabilir, ulaşılabilir, görülebilir, tasvir edilebilir bir konumdadır.

Geçici hayattan zevk alma çabası bu aşk türünü de beraberinde getirmiştir. Hayattan zevk alınmalıdır çünkü dünya geçicidir ve her tür nimetten olabildiğince yararlanmalıdır. Bu felsefeyle hareket eden gazellerde şarap ve meclisler, eğlenceler de olmazsa olmazlardandır.

Türk edebiyatında İran edebiyatı etkisiyle 13. yy'da başlayan bu şiir düşüncesi günümüze kadar varlığını korumuştur. 14. yy'da Ahmedî, 15.yy'da Ahmet Paşa, Necâtî, 16. yy.'da Bâkî, 17. yy.'da Şeyhülislâm Yahya, 18.yy'da Nedîm, 19. yy.'da Sünbülzâde Vehbî ve Cumhuriyet dönemi şairleri de dahil olmak üzere bu konuyla ilgili şiirler yazmış başlıca şairlerden bir kaçıdır.

16. yy'da Bâkî;

“Zâyi geçürme ömri bu dem künc-i gamda kim

Menzil kenâr-ı bâğ u leb-i cûybârdur “(G.8/5)

“İlkbaharda bağa, su kenarına çıkmak varken, gam köşesinde oturmak, ömrü boşa harcamaktır. Böyle bir mevsimde, hele gidilen yer çiçekler içindeki bir bahçenin köşesi ve su kenarı ise, gam köşesinde ömür geçirmek yazıktır.” (İpekten,2013,123). diyerek gelip geçici hayattan zevk almaya vurgu yaparken;

20.yy'da Cahit Sıtkı Tarancı;

“Her mihnet kabulüm, yeter ki

Gün eksilmesin pencereden” derken aynı duygu ve istekle hayata bağlılığı dile getirmiştir.

Görüldüğü üzere farklı dönemlerde din dışı şiir varlığını sürdürmüş ve çeşitli duygu ve düşüncelerle karşımıza çıkmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DÜNYEVİLEŞMENİN TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ

Divan şiiri geleneği bilindiği üzere Arap edebiyatından Fars edebiyatına oradan Türk edebiyatına geçmiş bir şiir türüdür. Arap edebiyatında kaside türü ise bu şiir anlayışının ilk türünü teşkil etmektedir. Henüz gazel ortaya çıkmamış olup kasidenin içinde yer alan, aşktan, sevgiliden, sevgilinin bulunduğu yerden bahseden kısma gazel deniliyordu. Bu durum eski Arap edebiyatında yani cahiliye döneminde karşımıza çıkar ve gazel zamanla bir tür olarak hüviyetini kazanır. Gazelin bir tür boyutuna ulaşması ise Emeviler döneminde olmuştur.

1.1. Emevi Devleti

Emevi iktidarı Hz. Ali'nin şehit edilip Şam valisi olan Muaviye'nin halifeliğini ilan etmesiyle başlamıştır. Bu dönemde İslam orduları kendi içinde de hilafa düşmüş çatışmalar yaşanmıştır. Ancak Muaviye ve oğlu Yezid'in savaşlarda galip gelmesi, diğer taraflara karşı baskın olmaları Emeviler dönemini başlatmıştır (661-750)

Emeviler'in siyasi ve ekonomik anlamda gelişme göstermesi sosyal hayata da yansımıştır. Şehirleşme ve kentlerin kurulması sosyal hayat refahını yükseltmiş, bu durum zamanla dünyevileşmeyi beraberinde getirmiştir. Devlet kurumları ilkel yapılardan oluşuyorken Emevilerle birlikte mimari yapılarda ihtişam artmıştır. Bununla birlikte camilerin yanında bulunan bu kurumlar zamanla şehrin dışına çıkarılmıştır. Aynı hareket saraylarda da gerçekleştirilmiştir. Bu ihtişamın artması ve mütevazı diyebileceğimiz İslam yönetiminin şeklen ve geleneksel değişimindeki temel sebeplerden biri savaşların kazanılması ve elde edilen ganimetlerin artmasıdır. Bu ekonomik refah sosyal hayatta da apaçık kendini göstermiş, zevk ve eğlenceye dayalı bir hayat tarzı ortaya çıkmıştır. Zenginleşen Şam yönetimi (Emeviler) meclis ve eğlenceler düzenlemeye başlamış, zamanla bu eğlence anlayışı topluma da yansımıştır.

“ Halifeler içerisinde eğlence geleneğini ilk başlatanın ve eğlence kültürünün oluşmasının baş mimarı Yezid b. Muaviye olduğu söylenir” (Altınay, 2006; 226-229,376). Yezid'in başlattığı ve bazı yöneticilerin de sürdürdüğü içkili, müzikli, sohbetli eğlence kültürü halka da yansımıştır. Şehirlerde meyhaneler kurulmuş, çarşı ve pazarlar eğlencenin mekanı haline gelmiştir.

İslam geleneğinde Emevilerle birlikte başlayan sosyal yaşam değişimi edebi sahada da kendini göstermiştir. İlk değişim hareketleri ise Hicaz'da olmuştur. Aşkta, sevgiliden, eğlenceden bahseden gazel türü değişen toplumda daha çok tutulmuş zamanla diğer nazım şekillerinin yerini almıştır.

Emevilerdeki bu ortam iki tür gazelin oluşmasını sağlamıştır. Birincisi **Hadari gazel** ikincisi ise **Uzri gazel**dir. Bu dönemde yaygınlaşan ve toplum tarafından da benimsenen tür hadari gazel olmuştur. Çünkü bu tür eğlence ve zevki konu alan, kadınlara karşı hislerin çok açık bir şekilde dile getirilebilen bir türdür. Bu türün diğer adları ise “el-gazelu's-sarîh, el-gazel'ul-ibâhî, mezhebu'l-lezze”dir. En tanınmış şairi ise o dönemde Ömer b. Ebi Rebi'a'dır. Bu türün en büyük özelliği ise kadın merkezli aşkı bünyesinde barındırmasıdır.

Hadarî yaşam felsefesinden doğan hadarî şiirin içeriğinde eğlence, kadın, zevk almanın yanında özellikle şiirlerde şarap da görülür. Kadın eğlenmenin olmazsa olmazıdır. Şarap da sevgili ile aynı ortamda içilmesi gereken bir içkidir. Bu üç unsurun bir araya gelmesi ile de kuşkusuz eğlence anlayışı ve haz, zevk ortaya çıkmaktadır. İşte hadarî felsefe ile yaşama bakan şairler şiirlerinde bu unsurları muhakkak kullanmışlardır. Çünkü hadarilik bir yaşam tarzıdır. Eserler de şairlerin veya yazarların hayatlarından muhakkak izler taşır ve bizlere ipuçları verir.

Uzrî gazel ise yine sosyal hayatın bir sonucudur. Kendi ilkel yaşamını koruyan halkın yani medeni gelişmelerden, şehirleşmelerden uzak kalanların diğer bir ifadeyle bedevilerin ortaya çıkardığı bir tarzıdır. Diğer adları “bedevi gazel, afif gazel”dir. En büyük temsilcisi Cemil b. Ma'mer'dir. İçeriği ise aşka aşık olmaktır. Temiz duygulardan, kavuşmayı istememekten, sevgilinin ulaşılmaz olduğundan bahseden şiirlerdir. Dokunma ve bundan haz duyma bu şiirde görülmez. Türk edebiyatındaki Fuzuli tarzını buna örnek gösterebiliriz.

Emevilerin Arap olmayanlara yönetimde yer vermemesi, savaşlarda ve sosyal yaşamda ırkçı bir politika izlemeleri, toplumu sınıfsal ayrışmalara götürmesi zamanla tepki almasına neden olmuş ve gücü zayıflamıştır. İslamiyeti yaymadaki tutumları ise bu dönemde İslamiyetin yayılmasına engel olmasına ve devletin zamanla zayıflamasına neden olmuştur. Mevali adını verdikleri, ikinci sınıf insan muamelesi yaptıkları kesimler ise yavaş yavaş yönetimi ele geçirmiş ve Arap tarihinde Abbasi dönemini başlatmışlardır (Armutlu, 2014: 38)

1.2. Abbasi Devleti

Emevilerin yıkılmasından sonra Abbasi devleti kurulmuş ve Halife Mansur'un emriyle merkez şehir Şam'dan Bağdat'a taşınmıştır. Bu devlet varlığını tam beş asır sürdürmüştür (750-1517). Emevilerin sürdürdüğü ırkçı politikanın tam aksini sürdürmüş, kozmopolit bir toplum oluşturulmuştur. En güçlü dönemi halife Mansur dönemidir. Bu dönemde mevali denilen sınıf, yönetimde önemli yerlere getirilmiş, Arap ırkçılığı kırılmıştır. Birinci unsur olarak İranlılar, ikinci unsur olarak Türkler devlet yönetiminde önemli yerlere getirilmiştir.

Bağdad, sadece Abbasi devletinin hilafet merkezi değil yeni bir kültür ve medeniyetin de merkezi olmuştu. Yeni hükümet merkezi yalnız Arapların değil; din, dil, etnik yapı ve hiçbir inanç farkı gözetmeden bütün insanların rahatlıkla gelip yerleştikleri bir ortak değer şehri olmuştur.

Abbasi döneminde ortaya çıkan birçok yenilik bilim ve kültürün de gelişmesini sağlar ve Bağdad bilim adamlarının bulunduğu bir medeniyet şehri haline gelir. Devletin toplumda ayrıştırıcı politika izlememesi ise değişik kültürden insanların bir araya gelerek kaynaşmış bir toplumun oluşmasını sağlamıştır. Arap adet ve geleneklerinde de büyük değişimler yaşanmış, en büyük rolü ise İranlılar oynamıştır. Hoşgörü, zevk ve eğlence, bilim, kültür gibi alanlarda ileri seviyelere gidilmiş, İslam medeniyeti bu dönemde altın çağını yaşamıştır.

Bütün bu gelişmeler edebiyatta da kendini göstermiş, sadece Araplarla anılan şiir kozmopolit toplumun her kesimine yayılmıştır. Zaman içerisinde bu edebiyat önce İran'a sonrasında ise Türk edebiyatına sirayet etmiştir.

“ Sosyal ve kültürel yapının değişimi edebiyata da yansdı. Şiir, çölden şehre, sahralardan bahçelere ve saraylara, sessiz ve sakin Arap yaşantısından şehrin eğlenceli yaşantısına geçince, yeni toplumun zevklerini yansıttı. Bu yeni oluşum, şiirin şekli içerik ve üslup olarak değişmesine neden oldu” (Ferruh, 1981: II/112). Görüldüğü üzere toplumda oluşan kozmopolitlik şiirde de kendini göstermiş, bir ırka ait olan edebiyat, diğer toplumların da katkısıyla meydana gelmiştir.

“ *Eğlenceler sarayın dışına taşarak toplumun farklı katmanları arasında yayılmış ve evlere kadar taşınmıştır. Evlerde düğün gibi eğlenceler tertip edilmiş, içkinin verdiği keyif ve cariyelerin söyledikleri şarkılarla zevke dayalı geceler yaşanmıştır*” (Dayf, 1960:100). Hatta Abbasi dönemi kadar zevke ve eğlenceye dayalı yaşamın İslam devletleri tarihinde bir daha görülmediği söylenir.

Yaşanan bu sosyal ve siyasi gelişmeler edebiyatta hadari gazeli daha da ön plana çıkarmıştır. Yaşama bağlılık, zevke ve eğlenceye dalmak daha da üst boyutlara ulaşmış ve şairler Allah’ın yolundan sapmakla suçlanmaya başlamışlardır. Toplumsal ahlakın bu dönemde biraz daha bozulduğu söylenir. “ *İran zerafet ve inceliğin hakim olduğu Abbasi toplumunda çeşitli milletlerden kadınların, zevk ve eğlence evlerini dolduran muganniye ve çalgıcıların ve çeşitli pazarlarda satılan güzel cariyelerin varlığı bu dönemde insanların kadınlara ulaşmasını kolaylaştırdı ve artık kolayca elde edilen metâ haline gelen kadınlar, ucuz sevginin uzun uzun anlatılmasına yardım etti*” (Demirayak 1998:92).

“*Beşşar b. Burd ve Ebû Nuvâs başta olmak üzere dini ve ahlaki değerlere önem vermeyen şairler, şiirde kadını/sevgiliyi, aşkın zevkini anlatmada hiçbir kural tanımadılar. İffet duygularını parçalayarak, gizli kalması gereken duyguları, cinsi cazibe ve şehvi arzuları şiire getirdiler*” (Dayf 1973: 176). Diğer yandan uzri gazel çok tercih edilmemekle birlikte Abbas b. Ahnef (ö.807) bu türde örnek vermeye devam etti. Uzri gazel Emeviler dönemine göre bile daha az tercih edilir olmuştur. Çünkü bedevi veya çöl yaşamından şehirleşmeye doğru büyük bir değişim yaşanmıştır. Her şeye kolayca ulaşabilen toplumun edebi zevki de buna göre şekillenmiştir.

Sevgilinin güzellik unsurları en ince ayrıntısına kadar çeşitli sanatlarla tasvir edilmiştir. Bu unsurlar tabiat varlıklarına benzetilmiş ve zamanla gelenek haline gelmiştir. Bu tabiatüstü güzelliğe sahip hayali sevgililer ve onların yaşadıkları mekanlar daha sonra ulaşılmaz hale gelecek ve Klasik şiirdeki sevgili tipi oluşturulmuş olacaktır. Abbasilerin son dönemlerinden itibaren ise sabit hale gelmiş olan sevgili ileride ortaya çıkacak olan şairlere yol gösterici olmuş ve hatta bu tipi değiştirmeden kullanacaklardır (Armutlu, 2014: 40) .

Abbasilerin son döneminde uzri gazelde de büyük değişimler görülür. Saf ve temiz duyguları dile getiren hatta sevgili uğrunda ölen şairlerin bu ulvi duyguları Mütenebbi ile birlikte ilahi aşka dönüşmeye başlar. Mütenebbi : “ *İnsan ve hayvanlarda ortak olan fitri*

zevklerden sıyrılıp, manevi güzelliklere yönelmeli” (Yılmaz, 1995: 73) demiştir. Uzri gazeldeki bu değişim şiirde kullanılan birçok unsurun kullanımındaki değişimi de beraberinde getirecektir.

1.3. Arap-Türk Münasebetlerine Kısa Bir Bakış

Türklerin Araplarla ilk münasebetleri Hz. Ömer döneminde yani 7. yüzyılda olmuştur. 642 yılında Nihavend Savaşı'nı kazanan ve Sasani devletine son veren Araplar doğuya doğru ilerleyip Türkler ile karşılaşmışlar ve bu dönemde küçük sınır çatışmaları yaşamışlardır.

Hz. Osman dönemi'ne gelince Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Hazarlar ile Araplar arasında yoğun mücadeleler yaşanmıştır. Hz. Ömer dönemindeki küçük sınır çatışmaları şiddetli savaflara dönüşmüştür. Ancak iki taraf da birbirine üstünlük sağlayamamıştır.

Emeviler döneminde ise şiddetli savaflar artarak devam etmiştir. Bu dönemde Orta Asya'ya hakim devlet Köktürkler'dir. Araplar ile Köktürkler arasında da yoğun savaflar yaşanmış, birçok Türk kılıçtan geçirilmiştir. Göktürklerin yıkılmasından sonra da Türkişler ile Araplar arasında savaflar devam etmiş, Batı Türkistan Arapların eline geçmiştir. Bu dönemde İslamiyet orada yaşayanlara zorla kabul ettirmek istenmiş ve halk kılıçtan geçirilmiştir.

Abbasiler döneminde ise esir alınan Türk askerleri Arap ordusunda söz sahibi olmaya başlamıştır. Harun Reşid döneminde sarayda görev alan küçük bir kısım asker Türklerden oluşuyordu. Mutasım döneminde ise “ Samarra” adı verilen ordugahlar kurulmuş ve buralara Türkler yerleştirilerek “ Hassa “ ordusu teşkil edilmiştir. Çin ile Araplar arasında yaşanan Talas savaşında (751) ise Türkler Arapların yanında yer almış ve ilk kez müttefik olmuşlardır. Bundan sonra da Türkler büyük kitleler halinde İslamiyeti kabul etmeye başlamışlardır. Bu durumun oluşmasında Abbasilerin Arap ırkçılığı yapmaması da etkili olmuştur.

1.4. Türklerin Arap Kültürü ve Edebiyatından Etkilenmeleri

8. yüzyıldan itibaren Türkler İslamiyet'i kabul etmeye başlamışlar ancak İslamiyet'in yayılmaya başlaması 10. yüzyılda olmuştur. 9. yüzyılda Horasan'da Samanoğulları Devleti

kurulmuştur. Bu devletin hükümdarlık ailesi Türklerle yoğun bir iş birliği yapmış, ordusunda da Türklere yer vermiştir. Samanoğlu Devleti'nin halkı daha çok Türklerden oluşuyordu. Ancak resmi dil olarak Arapça ve Farsçayı kullanmışlardır. 12. yüzyılda kurulan Gazneli Devletinde de sarayın ve ordunun kullandığı dil Türkçe, resmi dil ise Arapçadır. Bunda dönemin hakim kültür, bilim ve ilminin Araplarda olmasının etkisi büyüktür.

8. yüzyıl sonlarında devlet kuran, Samanoğulları ve Araplarla savaşan Karahanlı devleti ise 10. yüzyılda Satuk Buğra Han zamanında İslamiyeti kabul etmiş, Müslüman ilk Türk devleti kurulmuştur. Türklerin hakim olduğu Horasan, Maverainnehr, Kaşgar bölgelerindeki Türkler kitleler halinde hicri 4. yüzyılda dört yüzyıl gibi bir süreçte İslamiyeti kabul etmişlerdir. İslamiyet ile birlikte bazı dini vazifelerin yerine getirilmesi ise Türk-Arap kültür sentezini başlatmıştır. Bunların başında ise Kur'an okuma gelir. Kur'an okuyabilmek için Arapça öğrenilmesi gerekliliği Arap yazısı kullanma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. İslam kültürüne girmeleri ise İranlıların etkisiyle olmuştur. Yeni dinin ibadetle ilgili terimlerinin birçoğu ise bu nedenden dolayı Farsça kökenlidir. Farslarla İslam öncesi başlayan münasebetler zamanla kültür ve dil alışverişini sağlamıştır.

Klasik edebiyat geleneğinde ise yine bu ortaklığı görmek mümkündür. İran şairleri Arap edebiyatından etkilenmiş, oradan da Türk edebiyatına geçmiştir. Yani Arap edebiyatından etkilenme aşamasında Fars edebiyatı köprü görevi görmüştür.

Karahanlıların, İslamiyeti kabul etmesi ve İslami ilk eserlerin(Kutadgu Bilig, Atabet'ül Hakayık vb.) yazılmasından sonra İslami kültür ve dilin Selçuklularda da yaşandığını ve daha da geliştirildiğini görüyoruz. Türklerin "Selçuklu" adıyla zamanla büyüyen ve başarılı fetihler yapan bir devlet kurması bu devletin Anadoluya hakim olması, göçebe yaşayan Türklerin buralara yerleştirilmesi imar faaliyetlerinin ve şehirleşmenin başlaması tıpkı Emeviler devleti yükselişini hatırlatmaktadır. Kuşkusuz bir devletin refaha ulaşması, kültürel yaşam tarzının değişmesi ile paraleldir. Emevilerde olduğu gibi Türklerin de fetihler ve şehirleşme ile başlayan refahı kültürel gelişim ve değişimlere de zemin hazırlamıştır. Göçebe yaşam tarzı bu dönemde yerini biraz daha şehirleşmeye bırakmıştır. Çünkü fethedilen yerlerde İslamiyetin ve Türk kültürünün yayılması ve yerleşmesi politikası izlenmiştir. Ancak Anadolu'da başlayan bu kültürde Fars ve Arap kültürü sentezini görmekteyiz. Bu sentezi ve hadari yaşam felsefesinin izlerini Anadolu'da

Türkçe'nin yazı diline geçtiği zamandan itibaren görmekteyiz. Daha önce belirttiğimiz gibi etkileşimler islamiyetin kabulünden önce başlamıştır. ¹

Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra Anadolu'da varlığını sürdüren ve Selçuklu devleti devamı niteliğindeki Anadolu Selçuklularının sarayında Arap ve Fars karışımı eğlence kültürünü ve meclislerini görmekteyiz. I. Alaaddin Keykubad (1220-1237) zamanında dönemin tarihçisi İbni Bibi tarafından alınan kayıtlarda şu ifadeler yer almaktadır:

“ Devletin ileri gelenleri Sultan'ın cihanı aydınlatan bezminde bir araya geldiler. Akşam yemeğini yedikten sonra cennetin ibriklerinin ve testilerinin güzelliği ve zerafeti karşısında şaşırıp kalacağı, Süreyya yıldızının sürahilerinin parlaklığı karşısında sönük duracağı eğlence aletlerini ve işret araçlarını hazır ettiler. Sakiler, ellerinde içleri şarap dolu kadehler olduğu halde bir meclis düzenlediler. Zöhre yüzlü şarabdarlar, küçük badem gözleri, gül kokusu veren ağızları, selvi boyları ve endamlarıyla her türlü mücevher ve her çeşit mezeyle dolu murassa kadehleri ve işlemeli tabakları herkesin önüne koydular. Ayın güzelliklerini kıskanmaktan kendini gizlediği, Müşteri'nin kokularının ateşinden yanıp tutuştuğu altın külahlı ve gümüş bilekli sakiler, erguvan renkli şarabı, barbudî ve hüsrevanî şarkıyı dinleyenlere sundular. Saf şarap için “Yarasım, yarasım!” diye bağırانların sesi yedi göğün kubbelerini tuttu. Çalgı sesi havada, şimşegın sesini geride bıraktı” (İbni Bibi, 1956: 459-462). Yine aynı mecliste elinden geldiğince dünyadan zevk alınması gerektiği düşüncesiyle söylenmiş bir gazel örneği de şu şekildedir: *“ Zevklerden, nimetlerden payımızı alın. Çünkü somuna kadar uzayan her şey kılacaktır. Bugünün sevincini yarına bırakmayın. Nice yarınlar var ki, ne getireceği bilinmez.”* (İbni Bibi, 1956 : 461) Görüldüğü üzere Arap kültüründen Türk devletleri saraylarına geçen hadarî yaşam felsefesi zamanla şairlerin mısralarına oradan da halkın kültürel yaşamına yansımaktadır. Ve Klasik edebiyat başlarda Fars edebiyatı çeviri ve örnek almalarla başlasa da ilerleyen yüzyıllarda kendi hüviyetinin kazanacaktır.

Moğol istilası ile Anadolu Selçuklu devleti yıkılmadan önce, Orta Asya'dan da bu istilalardan kaçan birçok düşünür Anadolu'ya sığınmıştır. Bu göç dalgası beraberinde Hacı Bektaş-i Veli öğretisini Anadolu'ya getirmiş, 12. Yüzyıl tasavvuf edebiyatının yoğun bir

şekilde işlendiği ve büyük mutasavvıfların(Mevlana, Yunus Emre vb.) yetiştiği bir yüzyıl olmuştur. Ancak daha sonra divan şiiri ile hadari şiir varlığını yavaş yavaş ortaya çıkarmaya ve gelişmeye başlamıştır.

1.5. 13 ve 14. Yüzyıl Divan Şiirinde Dünyevileşmeye Kısa Bir Bakış

“ Bu gül devrinde ömrünü geçürme zâyi ’ ey gâfil

Ki gül devri bigi tizcek geçer bu ömr devranı” (İlaydın, 1978 : 143)

Yukarıdaki dizeler Hoca Dehhani’ye ait olup dünyevî şiirinin tam anlamıyla bu şair ile başladığı kabul edilir. Bu dizeler de gösteriyor ki hadari şiir yine bu şair ile başlamıştır. Şair bu dizelerde ömrün gelip geçiciliğinden ve çabuk geçtiğinden bahsederken ilkbahar benzetmesi yapmıştır. Ve bu mevsimin ziyan edilmemesi gerektiğini söyleyerek hayat görüşünü ortaya koymuştur. Yine başka dizelerde

“ Çü ömr bâki degüldür gül ü şarâb ile hoş

Bu bâki ömrünü sür tâ ki ömrdür fânî” (İlaydın, 1978 : 149)

Diyerek yine ömrün geçiciliğinden ve yaşamın şarab ve gül ile sürülmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Çünkü ömür fanidir ve mümkün olduğunca zevk alarak geçirilmelidir.

Yukarıda görüldüğü üzere hadari şiir felsefesi Dehhani ile başlar ve bu beyitler Türkçe ile söylenir. Bu aynı zamanda kendi dönemindeki yoğun tasavvufî yaşam geleneğine ve eserlerine bir karşı çıkışı içermektedir. Bu karşı çıkış 14. yüzyılda da Kadı Burhaneddin ile devam etmiştir.

“ Ömür için bizüm elimizde degül

İçelim rûz u mâh u sâl ayagı” (Kadı Burhaneddin, 1943 : 150)

(Ömrün geçip gitmesi bizim elimizde değil. Her gün her ay her yıl şarap içelim.)

Bir diğer şair ise Ahmedi’dir. Aşağıdaki beyitte cihanda hasıl olanın şarap, sohbet ve sevgili olduğunu söyleyerek hayatı algılayış biçimini beyite yansıtır.

“Nedür hâsıl bilür misin cihandan

Şerâb u sohbet ü yâr-ı münasib” (Ahmedi, ts. : 249)

Görüldüğü üzere şiirde dünyevileşme hareketi 13. yüzyılda kendini göstermiş diğer yüzyıllarda da artarak devam etmiştir. 14. yüzyılın sonu 15. yüzyılın başı ise Anadolu'da Türk birliğinin tekrar kurulmaya çalışıldığı ve Osmanoğullarının yıldızının parladığı bir dönemdir. Yeni bir devlet kurulmaya başlarken bir yandan da edebi sahada bu devlet başkanlarının fetihler sonrası eğlence anlayışları kendini göstermiştir. Yine meclisler düzenlenmiş, şairler sarayda bir araya gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1. 15. YÜZYIL OSMANLI TARİHİ, EDEBİYATI VE SİYASİ OLAYLARI

15. yüzyıl Osmanlı devletinin Ankara savaşı yenilgisi yaşadığı ve uzun süre kendini toparlayamadığı bir dönemle başlar. Timur'un I. Bayezid'in çocuklarını esir alması, Anadolu'yu kendisine tâbi kılması, siyasi bütünlüğe zarar vermiştir. Timur'dan kaçabilen İsa Çelebi Bursa'ya, Çelebi Mehmet Amasya'ya, Süleyman Çelebi ise Edirne'ye çekilerek kendi hakimiyetlerini kurmuşlardır. Ancak daha sonra başkent niteliğindeki Bursa üzerine Timur'un da müdahaleleri ile kardeşler arasında taht mücadelesi başlamış ve Osmanlı Fetret Devri(1402-1413)'ne girmiştir. 11 yıl süren bu devrin sonunda Çelebi Mehmed tek başına devletin başına geçmiştir. Bozulan siyasi birliği yeniden kurmak, otoriteyi yeniden sağlamak için çokça mücadele etmiş, Şeyh Bedrettin isyanını bastırmıştır. Çelebi Mehmed'in vefatından sonra ise yine karışık bir döneme girilmiş ancak yeniçerilerin desteklediği on yedi yaşındaki Sultan Murad, amcası Mustafa Çelebi'yi yenerek tahta geçmiştir. Bizansın kışkırtmış olduğu kardeşi Mustafa ile de mücadele etmiş onu da yenmiştir. Otoriteyi yeniden sağlayan Sultan Murad, Balkan devletlerinin oluşturduğu Haçlı birliği ile mücadelelere başlamıştır. Bu sırada Karamanoğulları'nın düşmanlığı ile de uğraşmıştır. II. Murad Balkanlarla mücadelesi sonucu Edirne-Segedin (12 Haziran 1444) anlaşmasını imzalamış ve saltanattan çekilmiştir. Bunu fırsat bilen Macarlar anlaşmayı bozmuş ve yapılan Varna Muharebesi ve 1448'de II. Kosova savaşlarında Osmanlı'ya yenilmişlerdir.

II. Murad'ın tahttan çekilmesi üzerine henüz çocuk yaştaki oğlu II. Mehmed tahta geçmiş ancak bu ilk saltanat devri başarısız geçmiştir. Hocası Akşemsettin'in kendisini yetiştirmesi, çeşitli bilimler ve ilimler öğrenmesi ile iyice donanımlı hale gelen II. Mehmed yeniden tahta geçmiş (1451) ve İstanbul'un fethi için çalışmalarına başlamıştır.

II. Mehmed 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethetmiş daha sonra doğu sınırında Uzun Hasan'ı Otlukbeli savaşında yenmiş, Karamanoğulları'nı kendi hakimiyetine almış, Trabzon Pontus Rum devletini ortadan kaldırmış ve böylece devletin sınırları İtalya'ya kadar uzamıştır. Fatih, kendi döneminde devlet teşkilatında ve kanunlarında bir takım yenilikler yapmıştır. Semaniye medreselerini kurmuş ve İstanbul'u bilimde ve ilimde İslam ülkeleri içinde en önemli konuma getirmiştir.

II. Mehmed'in ölümünden sonra oğlu Bayezid tahta geçmiştir. Osmanlının her alanda parlak geçen ve şehirleşmenin olduğu bir dönemdir.

Bu dönem edebiyat alanında da zenginleşmenin olduğu bir dönemdir. Siyasi alan her ne kadar karışık olsa da edebî alanda bir gerileme söz konusu olmamıştır. Yıldırım Bayezid zamanında saray yaşamı bir hayli gelişme göstermiş, bu durum Çelebi Mehmet döneminde de devam etmiştir. Çelebi Mehmed'e sunulan birçok eser vardır. Bunun yanında Ahmedî, Ahmed-i Dâ'î, Şeyhi gibi şairleri himaye etmiştir. Bursa'yı ilim ve bilim merkezi haline getirmiş, Molla Hüsrev ve Molla Hayalî gibi bilim adamları burada açılan medreselerde dersler vermişlerdir.

II. Murad döneminde ise Türkçe'nin devlet dili olması önem kazanmış, ilmî ve kültürel yaşam oldukça gelişme göstermiştir. Kendisinin de şiirle uğraşıyor olması kültür ve sanatın daha da önem kazanması ve gelişme göstermesine vesile olmuştur. Osmanlı hanedanının ilk şiir söyleyen padişahı olarak bilinir. Şairleri ve âlimleri etrafında toplayıp onlarla sohbetler geliştirmiştir. Bu dönemde ise Germiyanlı Şeyhî, Şemsî, İvaz Paşa-zâde Atâ'î, Hüsâmî gibi şairler vardır. Bu dönemde Türkçe'ye verilen önem sebebiyle birçok Arapça Farsça eser Türkçe'ye çevrilmiş ve sade bir dil tercih edilmiştir. Dânişmend-nâme'yi Tokat Dizdarı Ârif Ali'ye sade bir Türkçe ile yeniden yazdıran da yine II. Murad'dır. Aynı zamanda Mercimek Ahmed'e Kâbûsnâme Tercümesi'ni yeniden sade bir dil ile yazdırmıştır. Şuarâ tezkirelerinin Anadolu'daki ilk örneklerine bu dönemde rastlanmakla birlikte tıp alanındaki eserlerin tercüme faaliyetleri de bu dönemde artmıştır.

Fatih Sultan Mehmed dönemine gelince İstanbul'un fethiyle birlikte gelişme gösteren Osmanlı devleti edebiyat ve sanat alanında da gelişmeler kaydetmiştir. İstanbul'un yönetimin merkezi olmasıyla birlikte sanatkarlar ve alimler burada toplanmışlardır. Fatih Sultan Mehmet gerek müspet bilimlerde gerekse İslamî ilim dallarındaki hocalarla toplantılar yapmıştır. Bu da onun bilime ve ilime verdiği önemi göstermektedir. Molla Gürânî, Molla Hüsrev, Molla Yegân bu hocalardan bazılarıdır.

Her alana meraklı olan Fatih'in devrinde Ali Kuşçu, ressam Bellini, Molla Câmî gibi dönemin çeşitli alanlardaki ustaları saraya davet edilmiştir. Ali Kuşçu'nun saraya gelmesiyle birlikte matematik ve astronomi alanlarına ilgi daha da artmış ve gelişme göstermiştir. Tarih, coğrafya, askerlik gibi alanlara da oldukça ilgi gösteren Fatih, yaptığı araştırmalar ve okuduğu tarihi şahsiyetler neticesinde köklü bir kültürü olan devletlerin

daha güçlü ve kalıcı olduğuna kanaat getirerek Enderun mektebini ve medreseleri kurmuştur. Dönemin tıp alanında gelişme kaydeden hocaları ise Şerefettin Sabuncuoğlu ve Akşemsettin'dir. Bütün bu alanların yanında devletin resmi yazışmalarda kullandığı dil de epeyce gelişme göstermiş, ihtişamlı cümleler kurulmaya başlanmış ve yeni bir "inşâ" üslubu oluşmuştur. Bu üslupta Türkçenin ifade ve imkanlarının yetmediği durumlarda Arapça ve Farsça'ya başvurulmuştur.

Devrin müzik alanında önemli isimleri ise Abdulkadir-i Merâgî, Şirmend ve İshak'tır. Aynı zamanda hat sanatı da ivme kazanmış ve büyük hattatlar yetişmiştir. Bunlardan bazıları Yahyâ-yı Rûmî, Alî bin Yahyâ, Şeyh Hamdullah gibi önemli isimlerdir.

Fatih devrindeki önemli şairlere gelince "Adnî" mahlasıyla şiirler yazan Sadrazam Mahmud Paşa etrafında toplanan ve himayesini gören birçok şair ve müellif vardır. Karamanî Mehmed Paşa, Şükruallah, Enverî, Tursun Bey, Saruca Kemâl, Kasım Paşa, Hayâtî, Halîmî himaye ve lütuf görmüş kimselerdir. Fatih'in etrafında toplananlar ise; Cezerî-zâde Mahmûd, Vefâyî, Molla Lutfî, Hızır Bey padişahın yakın çevresinde olan şairlerdir ve aynı zamanda kimileri devlet adamıdır.

Fatih, padişahlar arasında ilk kez mahlas kullanarak şiirler yazan padişaktır. Avnî mahlasıyla şiirler yazdığı bir de divanı vardır. Onun sohbetine katılan şairlerden bir kaçısı ise; Melîhî, Aşkî, Mehdî, Defterdar Şemsî, Ulvî, Kâtibî, Zeyneb Hanım, Cemâlî, Kâşifî'dir.

Dönemin tarihçileri ise; Kemâl Paşa-zâde, Kıvâmî, Kâtib Şevkî ve Akkoyunlu sarayından kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığınan İdrîs-i Bidlîsî'dir.

Dönemin matematikçileri ise; Ali Çelebi, Muhyiddîn Ebu'l-cûd Abdülkâdir bin Ali bin Ömer el-Sahavî'dir.

Sultan Bayezid döneminde Necâfî Bey, Ahmed Paşa, Zâtî, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi yıldızı ve şairliği oldulça parlayan şairlerdir.

Sonuç olarak Osmanlı devletinin kuruluş aşaması her ne kadar sancılı olsa da edebiyat, kültür, İslam bilimi, tarih, matematik ve daha pek çok alana verilen önem ve eserler artarak devam etmiştir. Fatih döneminde devletin ihtişamının ve refahının artması ile sarayda gerek yurt içinden gerekse diğer şehirlerden gelerek birçok şair ve düşünür toplanmıştır. Türkçe'ye verilen önem bu dönemde devam etmekle birlikte toprakların genişlemesi ve İslam'ın merkezi haline gelmesiyle birlikte Arapça ve Farsça kelime ve

ifadelerin yoğunlaşmaya başladığı da görülür. Ahmed-i Dâ'î ile başlayan 15. yy edebiyatı, verilen eserlerin gücünün gittikçe artmasıyla devam etmiştir (Mengi : 2013:101-102).

2.2. 15. YÜZYIL BAZI ŞAİRLERİN HAYATLARI VE ESERLERİ

Çalışmamızda 15. Yüzyıl şairlerinden Ahmed Paşa, Necâti Beg, Cem Sultan, Melîhî ve Mihri Hatun'un gazelleri incelenmiştir. Bu şairlerin seçilme nedenleri ise ilk iki şairin döneminde en güçlü şairler olarak yer almaları ve çalışmamıza uygun gazellerine çokça rastlanmasıdır. Cem Sultan ise diğerlerinden farklı olarak bir şehzade olduğu için örnek şair olarak ele alınmıştır. Mihri Hatun ise döneminin kadın şairlerinden biri olduğu ve dünyevileşme konusuna bir kadın gözüyle nasıl eğildiğini araştırma amacıyla gazelleri incelenmiştir.

2.2.1. Ahmed Paşa'nın Hayatı ve Eserleri

15. yüzyıl Türk edebiyatının Anadolu sahası temsilcilerinden biri de Ahmet Paşa'dır. Bursalı olarak bilinir ancak kimi kaynaklar onu Edirneli olarak kaydetmişlerdir. Fatih devri ünlü şairlerindedir. Babasının devletin ileri gelenlerinden biri olması onun kültürlü bir ortamda büyümesine ve iyi bir öğrenim görmesine yol açmıştır. Öğrenimini tamamlayınca da Bursa'da müderrislik yapmış oradan da Edirne'de kadılık görevine devam etmiştir. Fatih'in tahta çıkmasıyla birlikte kazaskerlik, padişahın hocalığı ve vezirlik görevlerinde bulunmuştur. Padişahın gözdelelerinden birine ilgi duyması sonucu hapsedilen Ahmet Paşa "Kerem Kasidesi" ni yazmış ve padişah tarafından affedilmiştir. Bursa'ya gönderilen Ahmet Paşa çeşitli görevlerde bulunmuştur. Daha sonra ise sancak beyliği yapmış ve II. Bayezid döneminde sarayın hoşgörüsünü tekrar kazanarak Bursa sancak beyliği görevine getirilmiştir.

Ahmet Paşa çeşitli kaynaklarda zeki ve nüktedan olarak anılır. Nazire yazma geleneğinde de önde gelen şairlerden biridir. Döneminin güçlü şairleri olarak gösterilen Necâti ve Şeyhî arasında en güçlü şair olarak bahsedilir. Özellikle kaside alanında güçlüdür ve çoğunu Fatih'e yazmıştır. Şiirlerinde çoğunlukla beşeri aşkı işlemiştir. Henüz hayattayken sultanü'ş-şu'ara ünvanını kazanmıştır.

Eserleri: Bilinen tek eseri II. Bayezid'e sunduğu *Dîvân*'ıdır (Mengi, 2013:120-122).

2.2.2. Necâfî Beg'in Hayatı ve Eserleri

15. yüzyıl Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden bir diğeri Necâfî'dir. Edirne'de büyüyen şairimiz daha sonra Kastamonu'ya geçmiş burada şairliği ile tanınmıştır. Daha sonra Fatih döneminde İstanbul'a gelmiş kasideleri ile padişahın hayranlığını kazanmıştır. Asıl ününü ise II. Bayezid döneminde yakalamış ve gazelde çeşitli tezkirelerde dönemin en güçlü şairi olarak anılmıştır. Devlet kademesinde çeşitli görevlerde bulunan şairimiz Karaman'da bir süre divan katipliği de yapmış ve daha sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür. 1509 tarihinde de vefat etmiştir.

Necâfî şiirlerini büyük bir ustalıkla yazmıştır. En beğenilen yönü ise halk söyleyişine, deyim ve atasözlerine şiirlerinde yer vermesidir. Hatta atasözü söylemede ün kazanmıştır. Türkçe'nin şiir dili olarak kullanılmasında büyük çaba harcamış, şiirlerindeki içtenlik ve duygularındaki zariflik onu başarılı kılmıştır.

Eserleri: Elde bulunan tek eseri *Dîvân*'ıdır(Mengi, 2013:122-124).

2.2.3. Cem Sutan'ın Hayatı ve Eserleri

15. yüzyıl şairlerinden biri de Cem Sultan'dır. Şehzadelik dönemi sıkıntılı geçen şairimiz aldığı özel derslerle henüz bir çocukken Arapça ve Farsça'yı öğrenmiştir. Dönemim tezkire yazarları onun şiirlerini güçlü, öğretici ve ince hayallerle süslü olduğunu söylerler. Abisine kendisini affettirmek için yazdığı yetmiş dört beyitlik kaside amacına ulaşmamış ancak çokça beğenilmiştir. İran edebiyatının etkisinde kalmakla birlikte bu kültüre hâkimdir. Oğuz Han adlı oğlunun öldürülmesi üzerine yazdığı mersiye matem dolu bir babayı çok iyi ifade etmektedir. Bunun dışında yalnızlıktan yakındığına da rastlanır. Şiirlerinde en çok Ahmet Paşa etkisi görülür.

Eserleri: Türkçe Dîvân, Farça Dîvân, Cemşid ü Hürşid adlı üç eseri bulunmaktadır (Mengi, 2013:126).

2.2.4. Mesîhî'nin Hayatı ve Eserleri

15. yüzyıl şairlerinden biri de Mesîhî'dir. II. Bayezid dönemi şairlerindedir. Piriştine'li olduğu çeşitli kaynaklarda yazmaktadır. Daha sonra İstanbul'a gelen şair burada hattatlık dersleri almış ve Sadrazam Ali Paşa'nın divan kâtipliğini yapmıştır. 1512 yılında

vefat eden şair ızdırap dolu bir tabiata sahip olduğu için asıl mesleğini ihmal etmiştir. Paşa'nın ölümünden sonra bu sebeple korumasız kalmıştır.

Mesîhî'nin şiirlerinde lirizm hâkimdir ve üslubu sadedir. Farsça ve Arapça'yı oldukça iyi bilen şairin şiirlerinde Türkçe'nin hâkimiyeti görülür.

Eserleri: Dîvân, Şehr-engîz, Gül-i Sad Berg' Mesnevisi'dir (Mengi, 2013:135).

2.2.5. Mihrî Hatun'un Hayatı ve Eserleri

II. Bayezid dönemi kadın şairlerinden biridir. Amasyalı olduğu bilinmektedir. Şehzade Ahmed'in çevresinde bulunan şairlerden biridir ve ona 11 methiye sunmuştur. Ayrıca II. Bayezid'e sunduğu bir de kaside vardır. Dönemin kaynakları onu güzel, iffetli biri olarak kaydetmişlerdir.

Kaynaklar onun fıkıh ve ferâiz ile ilgili eserleri olduğunu kaydetmiş ancak bunlar ele geçmemiştir. Şiirlerinde ise Klasik edebiyatın sevgili ve güzel tiplerini klişeleşmiş tarzda ele almıştır. Ancak yer yer kendi cinsini ön plana çıkaran ve hissettiren şiirlerine de rastlanır. Necâî Beg'i örnek aldığı çeşitli kaynaklarda kaydedilmiştir. Şiirlerini sade bir üslup ile kaleme almıştır.

Eserleri: Tazarru-nâme, Türkçe Dîvân (Şentürk, Kartal, 2017:149).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. DÜNYEVİLEŞME KAVRAMI

Dünyevileşme olgusu içerisinde haz, zevk, hayata gelip geçici bir gözle bakma, dünyadan kâm alma, eğlence, şarap, sohbet, sevgili, mahbûb, tabiat, mevsimler ve bu mevsimlere bakış açısı, şevk, arzu, doyum ve doyamama, şâd olma, lezzet, tat, temâşa gibi birçok kavram da beyitlerde bulunur. Dünyevileşme noktasında diğer kavramları içine alan ve geniş anlamıyla farklı kavramları da kapsayan kavram ise “Haz” dır. Çünkü bizi dünyevileşme fikrine sürükleyen şey sevgiliden alınan duygunun, hayata bakış açısının, içilen şarabın ya da bulunulan ortamın bize haz vermesidir. Dünyevî bir kavram olup içinde uhrevi bir duyuş barındırmaz. Tanrı'nın bizi yaratma amacından soyutlanmış, verilen her tür nimetin bizi çelen noktalarıyla ömrü geçirme tutkusudur.

Haz kavramı bazı sözlük ve kaynaklarda şu tanımlarla karşımıza çıkmaktadır:

“1. *hoşlanma, zevklenme; sevinç, memnuluk. 2. baht, tâlih, nasîp, saâdet, kıymet.*” (Devellioğlu 2008 : 351); “ *hoşlanmak, beğenmek, benimsemek.*” (Parlatur, 2009 : 611); “ 1. *hisse, behre, nasîb 2. hoşlanma, hoş gitme, lezzet-yâb olma 3. sevinme, sürûr, şâdî, memnuniyet.*” (Sami s. 433).

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere hazz kavramı dünyevileşme noktasında birçok kavramı kapsamaktadır. Ferit Devellioğlu sözlüğünde bu madde için “eylemek fiili ile birlikte kullanılır” derken İsmail Parlatur ise “etmek/eylemek” filli ile birlikte almıştır. Yani hazz durağan bir kavram olmayıp bir fiil bir hareket içeren duyguların adıdır. Divan şiirinde de kimi şairler dünyevileşme olgusuna eğilirken bakma hazzını kimisi dokunma hazzını kimisi tatma ve koklama kimileri de içinde bulunduğu anı yaşama hazzının üzerinde dururlar. Yani bu duyguların eyleme geçmesi için bir nesneye ihtiyaç vardır. Bu bazen bir kadın (sevgili), bazen içilen şarap, bakılan bir bahçe, ya da esen bir rüzgâr olabilir. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken kadının, şarabın ya da rüzgârın düşündürdüğü o an ki anlamdır. Yani haz maddenin bizde oluşturduğu çağrışımlarla manevi bir anlam kazanır. Bu sayede de o nesne üzerinde belli bir anlam yığılması meydana gelir. Bizi yaşamın diğer anlamlarından soyutlayan ise işte bu eyleme geçince bir nesne aracılığı ile üzerimizde oluşan anlamlardır. Örneğin şarap içen biri için bazı zamanlar rengi anlam kazanırken bir diğeri için kokusu, diğeri için verdiği hoş hal ya da

bazen o an içerken içsel gerilimle yan yana verdiği duygular anlam kazanacak ve bu nesneye karşı belli bir anlam oluşacaktır. Bu daha sonra arzulamayı beraberinde getirecek ve tadı bilinen madde o anları yaşamak ve tekrar zevk almak için yeniden ihtiyaç duyulmak üzere yaşamın bir kenarında duracaktır. Bundan hareketle biz şairlerin divanlarında bazı gazellerde sevgiliyi arzulamayı daha baskın görürken bazılarında şarabı ve bazen de eğlencedeki hazzı baskın konu olarak görebiliriz.

Dünyevileşme olgusunu bir sınıflandırmaya tabi tutacak olursak insani hazlar ile diğer canlılarla aynı olan hazları ayırmak gerekir. Dokunma ve bundan haz alma duygusu yani cinsellik ile yeme içme gibi eylemler diğer canlılar ile de aynıdır. Daha çok fizyolojik ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar karşılandıktan, doyuma ulaştıktan sonra nesne ya da maddeye karşı bir duyarsızlık oluşur. Ancak bunu manevi bir duruma geçiren insandır. Dinlediğimiz müzikten, içinde bulunulan mevsimden, bakılan bir bahçeden ya da dini bir ritüelden haz alma ise tamamen insana özgüdür ve daha çok zevk, km almak, hoşlanmak gibi kelimelerle karşılanmaktadır. Bütün bunlar ise kişiden kişiye ve duruma göre değişen anlamlardır. Bazılarımız müzik dinlemekten hoşlanırken bazılarımız yalnız kalmaktan hoşlanır. Bunlar karşılanınca ancak zevk alabilir, mutlu olabiliriz.

Dünyevileşme içinde ele alınması gereken kavramlardan bir diğeri ise ‘zevk’tir. Bu kavram hemen hemen haz ile aynı doğrultuda bir anlam taşır. Bazı kaynaklarda yapılan tanımlar şu şekildedir:

“ 1. *tatma, tat, lezzet*. 2. *havs-ı hamseden biri ki ağızla duyulur, kuvve-i zika*. 3. *lezzet duyma, mütelezziz olma. Haz, mahzziyyet, hoşlanma*, 4. *eğlence, cümbüş, tarab, keyf, safâ*. 5. *eğlenme, istihz*.” (Sami s.509); “1. *biy. Tadım*. 2. *tatma, tad; hoşa giden hal, haz*. 3. *tas. ma’nev haz*. 4. *boş vakit geçirme; eğlence, eğlenti, cnbş, eğlenme*. 5. *güzeli çirkinden ayırt etme kabiliyeti*. 6. *alay etme, eğlenme*.” (Devellioğlu, 2008: 1183)

şemsettin Sami “Kâmûs-ı Türkî” adlı sözlüğünde zevk kavramıyla birlikte “zevkine bakmak, zevkini çıkarmak, zevki çıkmak, zevke gitmek, zevkine mecbr” fiilleriyle birlikte de kullanmıştır. Ayrıca Devellioğlu sözlüğünde manevi zevkten de bahsedilmiştir. Bu demek oluyor ki zevk madd ve manevi olarak değerlendirilebilir. Yani zevk bireysel yaşantının verdiği kararlarla anlam kazanır. Manevi boyutta, yapılan ibadetten zevk alma veya dünyadaki tüm zevklerden el etek çekmekten bahsedilirken maddi boyutta dünyevi nimetlerin mümkün olduğunca ‘zevkini çıkarmak’ söz konusudur. Maddi anlamla hareket

edince dünyadaki tüm sorunları bir kenara bırakıp her şeyden tat alma ve eğlence anlamında ‘zamanı değerlendirme’ yaşam anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca zevk kavramı da dünyevileşme olgusu içindeki birçok kavramı bünyesine almaktadır.

Klasik şiirde eğlence ile zevk daha çok yan yana kullanılan, birlikte anlam kazanan kelimeler iken kadın ile de haz, şevk, arzu kelimeleri daha çok birlikte kullanılmıştır. Çünkü dünyevileşmede eğlence vardır. Bu eğlence meclislerinde şarap vardır. Bir de haz alınan beğenilen ya da hoşya giden kadın. Bu unsurlar bir araya gelince ancak zevk alınabilir. Bunların birinin yokluğu düşünülemez. Aksi halde kişide keder uyandırır. Ve kişi olmayan unsurun yokluğundaki zevksizliği dile getirdiği görülür.

“Dil-bera vuslat gününde eyleme busen diriğ

Dostum bayram olıcak badeye olmaz yasağ” (Ahmet Paşa G.265/4)

(Ey gönül parçalayan sevgili! Kavuşma gününde buseni esirgeme. Kavuşma günü buse yasak değildir. Tıpkı bayramlarda şaraba yasak olmayacağı gibi.) Görüldüğü gibi biri olmadan diğlerinin zevki çıkmayan unsurlardır. Şairler tarafından ayrı ayrı düşünülemez.

3.2. 15. YÜZYILDA BAZI DİVANLARDAKİ GAZELLERDE DÜNYEVİLEŞME VE DÜNYEVİLEŞME UNSURLARI

Çalışmamızda dünyevileşme unsurları olarak 1. Dünyanın geçiciliği, dünyadan kâm almak 2. Sevgili a) Dış Görünüşü ve Varlığının Verdiği Mutluluk İtibariyle Sevgili b) Hayal Olmayan, Arzu Edilen Bir Unsur Olarak Sevgili 3. Şarap başlıkları yer almıştır. Şairler ise tarihi sıraya göre ele alınmış ve ilerleyen zamanlarda bu unsurların gazellerdeki artışları gözlemlenmeye çalışılmıştır.

3.3. DÜNYANIN GEÇİCİLİĞİ, DÜNYADAN KÂM ALMAK

“Kâm almak” fiili Şemsettin Sami sözlüğünde “*arzusuna nail olmak*” olarak tanımlanmıştır. Devellioğlu sözlüğünde ise kâm kelimesi “1. *anat. Ağzın üstü, tavanı, damak. 2. meram, arzu, emel, istek.*” olarak tanımlanmıştır. (Devellioğlu, 2008, syf.485) Tanımlardan da anlaşılacağı üzere istekler ya da arzular somuttur. Devellioğlunun 1. tanımına bakacak olursak ‘damağa değen herhangi bir şeyin zevk vermesi sonrasında da

arzulanması' gerekmektedir. Divan şiirinde damağa değen şaraptır. Şarap içen şairler sevgiliyi de yanında isterler ki bu da arzulamaktır. Bir de mekan olarak meclisleri söylerler ki bu da onların genel olarak eğlence anlayışlarıdır. İşte bu üçü bir arada olunca dünyadan zevk alınması, nimetlerden faydalanılması gerektiği çünkü dünyanın gelip geçici olduğu, anı yaşamak gerektiği fikri beyitlerde karşımıza çıkar. Eğer beyitte kâm alıyorsa şair, arzusuna da nail olmuş demektir. Çünkü zamanla değişen eğlence anlayışı ve ekonomik refah şairlerin beyitlerinde bu anlayışı yaygınlaştırmıştır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren şairler saraylarda özel ilgi görmüş ve korunmuşlardır. Bu da şairleri 'kâm alma' fikrine yoğunlaştırmış, beyitlerde dünyaya bağlılığı artırmıştır diyebiliriz. 15. yüzyıl divan şairlerinden Ahmet Paşa, Necati Beg, Mesihî, Cem Sultan, Mihrî Hatun gazelleri aşığıda incelenmiştir.

3.3.1. Ahmet Paşa

Klasik şiirde işlenen dünyevileşme olgusu Ahmet Paşa beyitlerinde de karşımıza çıkar ve devrin diğer gazellerine benzer dünya görüşü etrafında yerini alır.

“ Ey Sâki! Şaraptan arta kalan varsa geçtikçe sun çünkü bu bir fırsattır. Ta ki geçici ömürden haz alana kadar.” Ahmet Paşa'nın bu beyitinde “ömr-i güzerân” ve “firsattır” kelimeleri ve telkini kullanılarak dünyevileşme noktasında dünyanın geçiciliği ve şarap gibi bir nimetten faydalanılması gerektiği söylenmiştir. Beyitte haz unsuru olarak şarap kullanılarak tatma duyusunun doyurulması ön plana çıkarılmıştır. Beyitte anlam açık olup dünyevileşme fikri açıkça görülüyor diyebiliriz.

“Geçtikçe sun ey sâki meyden var ise bâki

Firsattır alam tâ ki ömr-i güzerândan haz “ (G.137/2)

“Dünya bağında o sultan gibi yüz bin naz yapan sevgiliyi bir kez kucaklayan, huri ile gılmanı kucaklamayı arzulamaz.” Şair bu beyitinde ise dünyayı bağa, sevgiliyi de sultana benzetmiştir. Ve sultan nazı ile o kadar arzulanır ki onu bir kere kucaklayan cennette Allah'ın kullarına sunacağı huri ile gılmanı aklına bile getirmez, arzulamaz. Cenneteki

nimetler ile dünya bahçesindeki nimetler karşılaştırılmış ve dünyevi unsur olan sevgiliyi tercih ederek dünyevi unsurlara olan bağlılığının doruk noktasına ulaşmıştır. Ona sarılan olursa kâm alacak yani arzusuna nail olacaktır. Daha önce de belirttiğimiz gibi zevk almak için önce arzulama fiilinin zevkini yaşamak gerekir. Şair de bu fiili sonucunda oluşacak doyum, zevk ve mutluluktan bizleri haberdar etmektedir. “ şeh-kocmag- cihan bağı” kelimelerinin beyite kattığı anlam dünyevileşme fikrine götüren başat unsurlar olduğu için bu beyitte de dünyevileşme olgusu vardır diyebiliriz.

“Ârzû etmez cihân bâğında yüz bin nâz ile

Ol şehî bir kez kocan hûr ile gılmân koçmağa” (G. 290/3)

Yukarıda bahsettiğimiz kavramların ve tanımlamaların şairlerin divanlarında nasıl kullanıldığını inceleyelim.

3.3.2. Necati Beg

Necati Beg gazellerinde “dünyadan kâm alma” örnekleri artış göstermiştir. Beyitlerde kullanılan benzetmeler de çeşitlenmiştir.

Necâti Beg aşağıdaki beyitinde sevgilinin yanağının bahçesindeki siyah taneye (bene) meyl eylesek şaşılmaz, neticede biz insanoğluyuz diyerek dünyevi unsurun başatı olan “insan fitratına” değinmiştir. İnsanoğlu fitratı gereği dünyayı sever, bağlanır, zevk almanın ve mutlu olmanın yollarını arar. Haz almanın mekanı dünyadır. Çünkü dünya gelip geçici ve insanoğlu ölümlüdür.

“Bâğ-ı ruhunda dâne-i hâline ey perî

Meyl eylesek âceb midir Âdem değil miyiz” (N.B. G.220/2)

Dünyadaki nesne, olgu, duygu ve şahıslar şairimize o kadar zevk vermiştir ki uhrevî unsur olan “tevbe” kavramı önemini yitirmiştir. Tutulamayan ve hatta “tevbeliyim” derse de inanılmayacak bir hal almıştır. Hatta öyle derse muhakkak delirmiştir. Çünkü şairimiz; mahub “ sevgili” ve mey “şarap” ın tadını artık bilmektedir. Anı yaşama ve bu şahıs ve

nesnelere bedensel hazlarını doyurma duygusundan vazgeçmek deliliktir. Bu zevklerden vazgeçmenin delilik olduğunu söyleyerek dünyaya olan bağlılığının zirvesinde gezmiştir.

“Mahbub u meye tevbeliyem derse Necâtî

İnanmayasız sözüne zîrâ ki delidir” (N.B. G.102/8)

Ömrün geçici olması ve elden geldiğince dünyadaki nimetlerden faydalanılması ile bunlardan haz alınması düşüncesi birleşmiştir. Dünyevi nesne ve unsurları sadece sevmek yetmez. Onlardan bir de “haz” almak gereklidir. Haz kavramı ise bu unsurlara olan bağlılığı kuvvetlendirir. Ey Sâki şarabı doldur var iken. Ondan ve yiyecekten haz alalım. Çünkü ömür bâki değil diyor şairimiz:

“Doldur var iken sâki yâkût-ı revândan haz

Çün ömr değil bâki al kût-ı revândan haz” (N.B. G.259/1)

Bir başka beyitinde ise bugün güzellik zamanı olduğu ve güzelliğin fani yani geçici olduğu söylemiştir. Şair anın yaşanması gerektiği gibi bir mesaj veriyor bu beyitle. Bu yüzden de ömrüne sesleniyor. Öpülmek ve kucaklanmak ile geçmesini istiyor. Buradaki dünyevileşme unsurunun dokunma duygusundan gelen zevk olduğunu söyleyebiliriz. Bu duydu dünyadan geçmeyi değil daha da bağımlı olmayı sağlamıştır.

“Bugün hüsnün zamanıdır öpül ömrüm kocul canım

Güzellik çünkü fanidir öpül ömrüm kocul canım” (G. 354/1)

Bir başka beyitle de aynı fikri sürdürüyor. Çünkü öpülmekten zarar olmaz kucaklanmaktan da zarar gelmez. Bu güzellik sonsuz, ölümsüz olmaz. Öpül ve kucaklan ömrüm. Görüldüğü üzere Necati Beg ömrün geçiciliğine olan inancını, dünyanın

nimetlerine olan bağılıkla güçlendiriyor diyebiliriz. Buradaki güzellik ise zevk veren, hoş gelen herhangi bir şey olabilir. “öpülmek” ve “koculmak” kelimeleri “güzellik cavidan olmaz” fikri ile birleşince bu beyit de dünyevileşme unsurlarını barındırıyor diyebiliriz.

“Öpülmekten çü kan olmaz koculmaktan ziyan olmaz

Güzellik cavidan olmaz öpül ömrüm kocul canım” (G. 354/2)

Aşağıdaki beyitte ise “sarılmak, koculmak, buse” kelimelerinin saadet ifadesi ile birleşmesi bizi dünyevileşme fikrine götürüyor diyebiliriz. Bir de öpülmenin ve koculmanın saadet yani mutluluk ile birleşmesi dokunmanın verdiği haz ve bundan kâm alınması beyiti dünyevi kılmıştır.

“Sarılmak bir hidayettir koculmak bir sa’adettir

Biliriz buse adettir öpül ömrüm kocul canım” (G.354/3)

Yine aynı gazelin bir başka beyitinde ise zamanın geçiciliğinden bahsedilmektedir. Zamanın geçiciliği ve yerinde durmamasının herkes tarafından bilinmesi, güneş gibi ayan olmaya benzetilmiştir. Dünya klasik şiirde vefasız olması, dünya hayatından yana talihsizlikler yaşanması ve şairlerce bu hayattan yakınmalarla doludur. O halde yapılacak en iyi şey elden geldiğince kâm almak ve zamanı mutluluk, zevk ile doldurmaktır. Öpülmek, kucaklanmak da bu mutluluğun bir parçasıdır. Çünkü dünya kimseye kalmayacaktır. “zamanın geçici olması, öpülmek, koculmak” ifadeleri bizi dünyevileşme fikrine götüren kelimelerdir diyebiliriz.

“Geçer kalmaz zamandır bu güneş gibi ayandır bu

Vefası yok cihandır bu öpül ömrüm kocul canım” (G.354/4)

Aşağıdaki beyitte de ömrün geçiciliği üzerine durulmuştur. “Batıl” kelime anlamı itibariyle boş, beyhude, yalan; hakikatsiz, hurafe; çürük gibi anlamlara gelmektedir. Daha çok dünyaya dair duygu ve düşüncelerin ifadesinde kullanılır diyebiliriz. Çünkü dünya boştur, yalandır, hakikati yoktur. Sürekli değildir, geçicidir. Bu yüzden en güzel anlarla doldurmak gereklidir. Şaire göre bu anlar, şarap ve sevgili ile geçen anlardır. Bunlarla arkadaş olmayanın ise ömrü yalandır, boştur. Başında sevda elinde lezzetli kadeh vardır yine. Bu da şairimize geriye kalan her şeyin yalan olduğu düşüncesini vermektedir. Beyitte ‘ömrü batıl, mey, mahbub, sevda, cam, hoş-güvar’ kelimeleri cümleye kattıkları anlam itibariyle dünyevileşme fikrini oluşturan kelimelerdir diyebiliriz.

“Ömrü batıldır mey ü mahbuba hem-dem olmayan

Başta sevda elde cam-ı hoş-güvarım var yine” (G. 458/2)

Necati Beg bir başka beyitinde de aynı fikri sürdürmüştür. Zamanı geçici bularak yaşanan anın güzel olması gerektiğine değinmiştir. Bu güzelliği kadehte bularak Saki’ye seslenmiş ‘şarap var ise kadehi doldur elden ele dönsün’ demiştir. Beyitteki ‘devr-i zaman, baki değil’ ifadeleri şarap ile birleşerek bizi dünyevileşme fikrine götürmüştür. Bu beyitte de zamanın geçiciliği içinde kâm alınan unsur şaraptır. Şaire haz vermekte ve mutlu kılmaktadır denilebilir.

“Saki şarab var ise devr eylesin kadeh

Baki değil çü devr-i zamanın güzelliği” (G. 579/ 2)

Aşağıdaki beyitte ise daha farklı bir dünyevileşme örneği görüyoruz. Yukarıda bahsettiğimiz gibi haz ya da zevk sadece maddi unsurlardan alınmaz. Hükmedebilme, kavi ve kudret sahibi olma hazzı gibi ruhun ve aklın doyumuna ulaşacağı manevi hazlar da söz konusu olabilir. Bu bir çeşit insani hazdır. Yani diğer canlılardan farklı olan hazlar sınıfına girebilir.

“Gurur etme cihanın izzetine

Düşünde hiç sultan olmadın mı” (G.594/6)

Amerikalı filozof ve diplomat Benjamin Franklin’e göre “Bir kölenin en büyük isteği kölelikten kurtulmak değil, kendine ait bir köleye sahip olmaktır.” İnsanın insana tahakkümünü özetleyen bu söz kudretin ele geçmesiyle alınan hazzı da hissettirmektedir. Kudret, güç de bir dünya nimetidir. Ve bu nimete karşı gurur yapılmamalıdır. Düşünde Sultan olup hüküm gücünün verdiği hazzı hiç tatmadın mı? Bu da bizi dünyevileşmenin manevi boyutuna götürüyor diyebiliriz.

Bir başka beyitte şair ‘dünya bugün benimdir’ cümlesiyle seslenmektedir. Çünkü Nigar yani güzel yüzlü sevgili ile kavuşacaktır. Kavuşunca sevgilinin yüzünün güzelliği ile aydınlanma (1) ve sevgili ile kavuşunca aşkın vereceği ateş(2) anlamlarından dolayı ‘çerağ’ a gerek yoktur. Bugün ne güneşin ne de ayın olmasına da gerek yok. Çünkü sevgili güneş ve ay gibi parlak suretiyle dünyayı aydınlatacaktır. Şair bu beyitte benzetme ve tevriye sanatlarıyla dünyaya olan bağlılığını ve mutluluğunu sevgili ile kavuşacağı anlara bağlamıştır ve bu yüzden dünya bugün şairimizindir diyebiliriz.

“Dünya bugün benimdir ne mihr olaydı ne mah

Vasl-ı Nigar olunca aşık nider çerağı” (G. 643/3)

3.3.3. Mesihî

15. yüzyıl şairlerinden bir diğeri Mesihî de dünyevileşme unsurlarını divanında işlemiştir. Farklı dünyevi fikirler bulabildiğimiz Mesihî beyitleri ise şöyledir:

“Bûy-ı bahâr şöyle pür itdi cihâm kim

Yire inince katre-i şebnem gülâb olur” (G.42/2)

Mesihî divanında dünyevileşmenin başka bir boyutuna ulaşıyoruz. “bûy-ı bahâr, cihan” kelimeleri ile yeryüzünde meydana gelen bahar mevsiminin verdiği koklama duyusunun hazzı beyitte yerini almıştır. Baharın gelmesiyle etraftaki bitkilerin kokusunun verdiği hazzı hepimiz her bahar duyarız. Özellikle de sabahın erken vakitlerinde çimenlerin üzerinde bulunan çiy damlasının toprağa verdiği nemlilik ve havada oluşan temiz ve tabî koku baharın habercisidir. Şair bu kokudan o kadar haz almıştır ki gülsuyuna benzetmiştir. Dünya bahçeleri ile birlikte adeta şairin içine de dolmuştur. Ayrıca bahar mevsiminin her insanın ruh tabiatında oluşturduğu değişimler de inkar edilemez. Şair de kokunun verdiği haz ile ruhunda oluşan bu değişimleri, dünyaya, çevreye karşı farkındalık yaşamasını adeta betimlemiştir. Dünyadan aldığı bu zevki gerçekçi bir şekilde beyitte betimlemiştir. Aldığı zevk, şairin çiy damlasını gülsuyuna benzetmesine neden olmuştur. Hatta bu kokuyu ve zevki alırken oluşan tüm fiiller 15. yüzyıl ile 21.yüzyıl arasında ‘ şu an-şimdi’ gerçekleşiyormuş gibi doğal, gerçek ve oldukça dünyevîdir diyebiliriz.

Şairimiz aşağıda birinci mısradaki “ dünya malı” ifadesi ile beyitin temelini dünyevileşme fikri üzerine oturtmuştur. Sevgilinin ağzı, boyu, saçı söylenerek onun dünyaya ait olduğu belirtilmiştir. Çünkü şair gözyle gördüğü sevgiliyi tasvir etmekte onu beğenmekte ve bu unsurlarının onu güzel kıldığı düşüncesiyle gönül parçalayan (dilber) ifadesini kullanmaktadır. Şair temaşa hazzını ilk mısrada yaşamaktadır. İkinci mısrada ise sevgilinin uzun boyunu devlet dalına benzetmiştir. Devlet yüceliği, iyiliği, büyüklüğü ve gücü ile bilinir. Halk ise devletten ihsan görmek için önünde eğilir. Bu beyitte şair de sevgilinin önünde eğildikçe (rûku ettikçe) sevgiliden ihsanlar görmektedir. Sevgilinin vereceği en büyük ihsan ise aşğın diz çökmesine ve yalvarışlarına kulak vermektir. Sevgilinin aşğa gösterdiği iyiliği devletin halkına gösterdiği iyiliğe benzeterek onun boyuna ve gölgesine devlet dalı demiştir. Aşık sevgiliden bir parça iyilik görmek için onun önünde eğilir ve yalvarır. Şairimizin bu beyitte dünya malı ifadesini kullanması ve sonrasında devlet dalı benzetmesi ile bizi dünyevileşme fikrine götürüyor diyebiliriz.

“Agzuñ ey dilber kad u zülfüñle dünyâ mâlıdur

Kâmet-i servüñ rükû` itdikçe devlet dâlidür” (G.67/1)

Yaşam felsefesini destekler nitelikte olan aşağıdaki beyitte de bu dünyanın güzelliğine ve içindeki hoş alemlere vurgu yapılmaktadır. Diğer dünya ile kıyas edilmiş ve yabana atılmayacak güzelliklerle dolu olduğu (ne hoşça âlem) belirtilerek “bu cihanı hoş görelüm” ifadesini kullanmıştır.

“Mesihî zâhid o dünyâyı medh ider ammâ

Ne hoşça `âlem olur bu cihânı hoş görelüm” (G.164/5)

Bir başka beyitte ise;

“İşüm gücüm kemân-ebrûları pehlûya çekmekdür

Yatacak yer bulur mıyın `aceb ben bu `amellerle” (G.232/4)

Diyerek bilinçli bir dünyevileşme hareketine götürüyor bizi. Şair hem bu yaptıklarının günah olduğunu ve - tabir-i câiz ise-“ yatacak yer” bulamayacağını söylüyor hem de günah olmasına rağmen bu fiiline devam ediyor. Bu çelişkili hal bu dünyanın nimetlerinden vazgeçilemediğini gösteriyor.

3.3.4. Cem Sultan

Cem Sultan’ın beyitlerinde dünyaya bakış açısı, yer yer nasıl yaşanması gerektiği, eğlence anlayışı dönemin dünyevileşme noktasındaki anlayışı ile paralellik göstermektedir.

Aşağıdaki beyitte rüzgardan kasıt dünyadır. Bu dünya kimseye kalmayacak. O halde şarap kadehini devamlı içmek ve elden düşürmemek gereklidir.

“Elden düşürme câm-ı meyi nûş kıl müdâm

Bilürsin anı kimseye kalmaz bu rûzgâr” (G.56/5)

Cem Sultan bu beyitte kendisine seslenmiş ve sevgilinin saçına gönlünü kaptırdığından beri amacının uzun bir müddete yayıldığı söylemiştir. Zaman ona o kadar sonsuz gelmiştir ki bu dünyayı ölümsüz sanmıştır. Bu beyitte de görüldüğü gibi dünyevi herhangi bir unsura kendini kaptıran ya da zevk alan insanoğlu için bu dünyadaki zaman kavramını sonsuz sanır.

“Cem zülfüne tolaşalı tûl-ı emel çeker

Benzer cihânı kendüzine câvidân sanur” (G.85/7)

Aşağıdaki beyitte ise dünyanın heva ve hevesten ibaret olduğunu yani dünyalık şeylerin hep geçici olduğu belirtilmiştir. O halde Cem canıyla ah etmeye heves etmelidir.

“Âh eylemege cân-ıla iy Cem heves eyle

Dâ'im çü cihân işi hevâ-yıla hevesdür” (G.90/5)

Sevgili şairimize vefa göstermemiştir. O da tıpkı ömür gibi vefasızdır. Sevgilinin vefasızlığı ömrün geçiciliğine benzetilmiştir.

“Dil-dâr bana 'ahde vefâ kılmadı dirîg

Ol dahi 'ömr bigi n'idem bî-vefâ-y-ımış” (G.147/5)

Aşığın gözünde sevgilinin yanağı canlanınca saçın verdiği keder de ona ah ettirmiştir. Ve aşık isyan etmektedir. Çünkü bu geçici ömürden haz alamamıştır.

“Hattun gelicek gözden geçdi gam-ı zülfün âh

Hayfâ ki bulunmadı 'ömr-i güzerândan haz” (G.157/2)

Ey saki, dudağımı anınca bize sonsuz şaraptan sun. Ta ki cihanın nimetlerinden bir an haz alana kadar.

“Yâd-ı lebine sâkî sun bize mey-i bâkî

Tâ kim alavuz bir dem bu ‘ayş-ı cihândan haz” (G.157/3)

Aşağıdaki beyitte de şarap kadehinden sunulmasını istiyor. Şarapsız geçen bir ömrün ziyan olacağını düşünerek bu unsurdan zevk aldığını bildiriyor.

“Sâkiyâ sungil berü câm-ı şarâb

Kılmayalar nakdini ‘ömrün telef“ (G.167/2)

Aşağıdaki beyitte de farklı olarak ilkbaharın havasından, güzelliğinden ve sevgilinin tazeliğinden zevk alınmaktadır. Ve ruh neşeli olmaktadır.

“Hurrem ruhun hevâsı-y-ıla nev-bahâr-ı ‘ışk

Tâze hatun safâsı-y-ıla sebze-zâr-ı ‘ışk” (G.168/1)

Sevgili düşmana uyup her dakika aşığından kaçmaktadır. Aşık ise bir kerecik olsun onunla birlikte oturup yiyip içerek mutlu olmak için onu yanına çağırır. Bu durum ona keyif vermektedir.

“Niçe bizden kaçasın her nefes agyâra uyup

Bir nefes hem-dem olup ‘ayş idelüm gel berü gel” (G.193/3)

Görüldüğü üzere Cem Sultan’ın dünyadan zevk alma, dünyanın bir gün son bulacağı bilinciyle çeşitli unsurlardan zevk alma anlayışı diğer şairlerimiz ile aynı düşünce etrafında

şekillenmiştir. Bir beyitte dünyadan zevk almak sevgili ile bağdaştırılmış iken bir başka beyitte şarap, yiyip içerek keyif almak gibi unsurlar ile bağdaştırılmıştır.

3.3.5. Mihrî Hatun

Kadın şairlerimizden biri olan Mihrî Hatun'un gazellerinde rastladığımız dünyanın geçiciliği ile ilgili düşünce, dönemin dünya anlayışı çevresinde şekillenmiştir.

Şairimiz bu dünyada can ile baştan daha önemli bir şey olmadığını düşünürken bu fikrini değiştirmiş, bunlardan daha lezzetli, hoş, önemli olan daha nelerin olduğunu fark etmiştir. Çünkü bu dünya nimetleri çoktur.

“Yok samurdum ‘âlem içre cân ile serden lezîz

Hey neler varmış cihânda dahi bunlardan leziz” (G.17/1)

Zevk ve sefa ehli ömrünü aşk ile geçirmelidir. Bununla ömür geçerse ancak canından ve dünyadan haz alabilirler.

“Ey ehl-i safâ cehd it ‘aşk ile geçür ‘ömri

Bulmak diler iseñ ger cân ile cihândan haz” (G.70/2)

Aşağıdaki beyitte ise yine gül çehreli bir güzel ile bu dünya bahçeye dönüşebilir. Bu yaşlar da bir fırsattır tekrar ele geçmez diyerek zevk konusunda aşk tavsiyesinde bulunuyor diyebiliriz. Bu dünyaya fırsat olarak bakma düşüncesi şairimizde de yer almıştır.

“Bir büt-i gül-çihre ile ‘ârif ol ‘azm eyle bâg

Fursatı fevt itme seyrân it ki tîz geçer bu çag” (G.72/1)

Gül mevsimi ilkbahardır. Bu mevsimde gül bahçesi eğlenmek, yaşamdan tat almak için güzel bir mekandır. Burada yiyip içilmelidir. Tabi bu eğlencenin olmazsa olmazı elinde deste deste güller tutan güzellerdir.

*“Gül mevsiminde gülşene gel ‘ayş u nûş kıl
Destinde deste deste tutar her nigâr gül” (G.96/4)*

Bir diğerk beyitte ise yukarıdaki beyite benzer duygu ve düşünceleri dile getirmiştir.

*“Eşcâr yine dürlü şükûfeyle tonandı
‘Ayş eyleyelüm gûşe-i gülşende gel imdi” (G.176/1)*

Çeşitli çalgılar eşliğinde yiyip içme zamanıdır diyor şairimiz. Çünkü sevgilisine kavuşmuş ve kırmızı şarap bulmuştur. Bu keyifli ruh hali diğerk şairlerde olduğu gibi Mihrî Hatun’da da eğlenme ve yiyip içme gerekliliğini uyandırmıştır.

*“Def ü çeng ü rebâb ile demidür ‘ayş u nûş idem
Visâl-i yâr ile çünkim şarâb-ı ergavân buldum” (G.103/3)*

İnsan, ömrü yettiği kadarıyla dünyanın güzelliklerini, nimetlerini de görebilmelidir. Bunu hoş gördüğü gibi bahar mevsimi bitince yani yaşamdaki güzellikler sona erince hüznü de hoş görebilmelidir. Bu durum dünyanın bize getirilerindedir.

*“Ömür vefâ ider iken cihânı hoş görelüm
Bahâr faslı irince hazâmı hoş görelüm” (G.111/1)*

Bahar ayında şarap içmek bu şairimizde de bir mutluluk, keyif aracıdır. Bunun yanında deniz kıyısında vakit geçirmek de oldukça hoştur.

“Getür getür meyi sâkî bahârî hoş görelüm

İrişdi vakt-i şükûfe kenârî hoş görelüm” (G.112/1)

Şairimiz gönlünü sevgililerle birlikte, gül bahçesinde dünyayı güzelleştiren manzarayı seyr etmeye davet ediyor.

“Çünkü zeyn oldı cihân bâgı gülistânlarla

Gel i dil seyr idelüm biz dahi cânânlarla” (G.153/1)

Tenden oluşan şamdanları mum ile yakarak aslında gönül ateşini yakan şairimiz, sabaha kadar yatak odasında mum ışığında yiyip içmeyi istiyor. bu beyitte eglebce mekanı değişmiş olsa bile eğlence anlayışı yiyip içme etrafında geliştiği için diğer şairlerle ayıdır diyebiliriz.

“Yakalum cân u gönül mûmıla ten micmerini

Subha dek ‘ayş idelüm sem ‘-i şebistânlarla” (G.153/5)

Şairimiz kadın olma özelliğini belki de en çok bu beyitte belirginleştirmiştir. Karşı cins ile toplantı yapmayı talep etmektedir. Elbette bu toplantı insan ruhuna keyif veren cennet gibi bahçelerde çimenlik alanlarda yapılacaktır.

“Oldı sahn-ı çemenüñ gûşeleri bâg-ı behişt

Bezm-i hâs eyleyelüm gel berü gilmânlarla” (G.153/6)

Ömrün bir anda geçtiği gibi gül devri de göz açıp kapayıncaya kadar geçer. Çünkü zaman geçicidir. Hiçbir şey olduğu gibi yerinde kalmaz. Hiç olmazsa insan içinde olduğu

anı, şimdiki yaşmalıdır. Yani elden geldiğince her anını değerlendirip, kıymetini bilip mutlu olmalıdır.

*“Ömr bir anda geçer devr-i gül eyyâmı dahi
Bâkî kalmaz bu zamân bâri geçür ân” (G.153/7)*

Uzun bir ömür isteniyorsa güzellerle birlikte olmak gerekir. Şairimize göre uzun ömrün sırrı budur.

*“Mihri hem-dem olagör ‘ömr-i tavîl ister iseñ
Zülfi sünbül gözi nergis hatı reyhânlarla” (G.153/8)*

Keyifli, neşeli olup kederi, üzüntüyü bir gemiye bindirerek denize salmak, kendinden uzaklaştırmak gerekir. Çünkü dünya geçicidir. Bu dem yani bu an hoş geçirilmelidir.

*“Gamı deryâya salup hurrem olalum gemide
Bâki kalmaz çü cihân hoş görelüm bu demi de” (G.161/1)*

Şairimiz keyifli, eğlence ile geçen zamanlarını özlem ile anmakata ve o günlere selam göndermektedir. O günlerdeki yiyip içme, müzik gibi eğlence unsurlarını yâd etmektedir.

*“Kanı ol ‘ayş u ‘işret kanı ol çeng ü rebâb
Âh her demde selâm olsun o devrânümüza” (G.169/3)*

Görüldüğü üzere Mihrî Hatun her ne kadar kadın bir şair olsa da dönemin diğer şairleri ile eğlence anlayışı, dünyaya bakış açısı, eğlence mekanları, kültürü ile paralellik göstermektedir.

3.4. SEVGİLİ

3.4.1. Dış Görünüşü ve Varlığının Verdiği Mutluluk İtibariyle Sevgili

Ahmet Paşa, Necati Beg, Mesîhi, Cem Sultan ve Mihrî Hatun gazellerinde birbirine yakın olmakla birlikte yer yer farklılaşan sevgili tasvirleri ile karşılaşırız. Sevgili ile ilgili ortak kanaat güneş kadar parlak, ay gibi ışık saçan ten veya yüz, ince bel ve bu beldeki kemer, uzun boy, siyah ve uzun saç, nokta kadar küçük ve kırmızı dudak, keman gibi kaşlar, çeşitli anlamlar içeren bakışlar, ok gibi kirpikler, yer yer elmaya benzeyen çene altı (gabgab), siyah ben, misk veya anber saçan güzel koku, kırmızı yanak gibi tasvirlerdir. Bu özellikler aynı zamanda aşığın gönlünü acıtan özelliklerdir. Aşıқта hayranlık, büyük bir beğeni, istek ve arzu uyandırmaktadır. Bunun yanında sevgilinin aşığın gönlüne dokunan kendine has bir de edası vardır. Bu eda aşığın sürekli onun çevresinde olmasını sağlar. Bu özellikleri itibariyle aşığın gönül hedefindedir. Şairlerimiz beyitlerinde yer yer sevgilinin olmadığı bir an bile düşünemezler. Sevgiliye ulaşabildiklerini hayal eder ve bu düşünce ile bile mutlu olurlar. Yani şairlerimiz için sevgilinin var olması bile mutluluk kaynağıdır. Gamı, kederi, dünya dertlerini bir kenara atarlar bu beyitlerde. Sadece sevgili ile yaşayabilecekleri bir anlık mutluluğa odaklanırlar. Sevgiliyi görmek, onu izlemek bile büyük haz verir. Bunun karşılığında sevgili aşığına bazen yüz verirken bazen de bir kere bile dönüp bakmayarak aşığını ıstıraplara sürükler. Ona ulaşmak bazen bir adım kadar yakinken bazen çok uzak bir hayal gibidir. Ancak beyitlerde genel olarak hayal unsuru olan bir sevgiliden ziyade gerçek bir sevgilinin varlığı izlenimi ağırlık kazanmıştır. Araştırmadaki kriterimiz hayal olmayan sevgiliyi bulmaya yönelik olmuştur.

Beyitlerde sevgili ile ilgili sıkça karşılaştığımız unsurların açıklaması aşağıdaki gibidir:

Zülf: Saç. “*Divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Mî, gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi vs yönlerden birçok beyte anlam verir. Özellikle saç, perişan, düzensiz, dağınık, uzun vs durumlarıyla aşıkın aklını başından alır, esir eder,*

perişan eder. Ondaki koku bazen kendinde mevcuttur, bazen de dışarıdan gelir. Misk ve anber bile sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz. Bu kokuyu rüzgar alıp aşığa götürür. Saçın rengi daima siyahtır. Asla başka bir renkte olamaz...” (Pala, 2004: 384)

Bel: *“Divan edebiyatında bel daima kıl kadar ince ve dardır. Bu özellikleri ağız ile ortak olduğundan çok zaman birlikte kullanılırlar. Bel, orta yer olduğu için şair kenar ile birlikte kullanarak kelime oyunu yapar. Bele takılan kemeri, şair daima kıskanır. Çünkü sevgilisinin belini, kendisi o kemer gibi saramamıştır. Bunlar dışında bel için hayal, rüyâ, nâ-peydâ gibi incelik ve darlık ile ilgili sıfatlar ile kul unsurları da kullanılır. Divan edebiyatında bel yerine daha çok müterâdifi olan “meyân ve miyân” kelimeleri kullanılır.”* (Pala, 2004: 64)

Leb: *“Dudak. Divan şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleri ile çevrili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturucu vs. yönleriyle dudak, divan şairlerinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir...”* (Pala, 2004: 285)

Gabgab: *“Çene altı, iki gerdan, çene altında meydana gelen kıvrım. Divan şiirinde beyaz oluşu ile saçların zıddı olarak ele alınır. Turunç veya elmaya benzetilir. Sevgilinin şarabı andıran la’l dudakları altında o bir meze olur. Çenenin elmaya benzetilişi ile de alâkası vardır. sevgilinin gabgabı can ve gönüllerle doludur. Bazen top aynadır. Bazen de sihir yapar.”* (Pala, 2004: 160)

Ten/ Beden: Divan şiirinde şairlerin beden algısı genel olarak uzun boy, ince bel olmakla birlikte renk olarak sevgilinin teni ‘sîm-ten’ dir. Yani gümüş gibi parlak ve beyazdır.

Gerdan/ Boyun: ‘Yaka yırtma’ eylemi ile birlikte sıkça kullanılmıştır. Sevgilinin yakasının yırtılmasını candan ve gönülden isteyen âşık, onun beyaz, âyine gibi gerdanını görmeyi diler.

Hâl: *“Ben. Vücutta meydana gelen nokta. Edebiyatta genellikle yüzde bulunan benler ve bu benlerin renginin siyahlığı ile küçüklüğünden sık sık bahsedilir. Daha çok yanak, saç, kaş, ayva tüyleri ve dudak ile birlikte bulunur...”* (Pala, 2004: 184)

Yüz: *“...Sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü dîdâr oluşturur. Çünkü o kaş, göz, dudak, yanak, vs güzelliklerine sahiptir. Bu bakımdan o güzellik meydanı veya güzellik*

harmanıdır. Bazen mecâz- mürsel yoluyla yalnızca yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine “cemâl” denir... Yüzün rengi aldır. Bu da yanak rengidir. Ancak bu renk aynı zamanda bir utanma rengidir... Yine, yüz aydınlık ve parlaktır. Sevgilinin meh-rû (ay yüzlü) oluşunun nedeni budur... Bütün bu yönleriyle yüz, âşığın seyretmeye doyamadığı bir yerdir. Sevgili, yüzümü arada sırada gösterir, arz-ı didâr eyler. Âşık da bu anı görmek için her şeyini vermeye hazırdır...” (Pala, 2004: 116-117)

Kaş: “... Sevgilinin ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılır. Fitne hususunda göz ile ortak giibidir. Âdetâ kaş bir fitne dükkânıdır. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir. Sevgilinin saç ile yakınlık kurup onu da fitneye ortak etmek ister. Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır. Asla dosdoğru olamaz. Kaş çatmak, bazen öfkeyi bazen sitemi gösterir. Hilâle benzer ve bu hâliyle bayram hilâlini gösterir...” (Pala, 2004: 130)

Çeşm: “Göz. Divân edebiyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zâlimlik, lâkaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek vs ona zıt davranış biçimleridir. Şehlâlîk, mahmurluk, öfke, vs de onun sıfatlarından. Renk olarak ya siyah yahud ala (ela)’dır. Sevgili, âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri mânâlı bakışlarıyla âdetâ âşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde âşığın gönlüne girip onu yaralar... Gözün birçok yönden benzerlerini bulmak mümkündür. Bu bakımdan göz üzerine yapılan teşbihler çoktur. Birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Cadı, sâhir, sehâr, büyücü, mest, bed-mest, mest-i harâb, bimâr...” (Pala, 2004: 101)

3.4.1.1. Ahmet Paşa

“Ahmet Paşa divanının en çok kullanılan mefhumlardan biri güzelliştir. Onu, teşbih ve mecazlar bahsinde de göreceğimiz gibi, çeşitli ve renkli hayallerle işlemektedir. Onun bu mefhumu tecessüm ettirmek için kullandığı maddi ve manevi unsurların, devrinde güzel olarak telakki edildiği muhakkaktır. Ancak o, bunların bu yönlerini hiçbir zaman müstakil olarak ele almaz. Müstesna diyebileceğimiz bazı beyitlerin dışında, işlenen güzellik tamamen insan güzelliğidir...” (Tolasa, 2001: 138)

3.4.1.1.1. Zülf

Aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi aşık için saç sevgiliye yönelmesini sağlayan

güzellik ve cazibe unsurlarından biridir.

“Zülf ü haddi şevkine agladığımdan incinip

Dedi bir aydır tamâm uş rûz u şeb yek-sân yağar” (G. 35/2)

“ ... Şairin devrinde başa fes v.b. giyildiği, saçın bunlarla gizlendiği ve fesin saç üzerinde duruş şeklinin yan olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut beyitlerde saç ile birlikte yeri geldikçe yüzdeki diğer güzellik unsurlarının arzetmiş olduğu manzara mevzubahs edilir ve bu manzara bir güzellik kompozisyonu olarak ifade edilir...” (Tolasa, 2001: 162) Aşağıdaki beyit de aynen bu açıklamadaki gibi bir manzara ihtiva etmekte ve aynı zamanda somut, canlı, hayal olmayan bir sevgiliyi temaşa ettiği anlaşılmaktadır.

“Bu gün bir serv-kad gördüm urunmuş bir külâh egri

Eliyle oynayıp zülfin eder geh dogru gâh egri” (G. 332/1)

“Saçın bir diğer mühim hususiyeti de kokusudur. Şeklinden sonra onun en çok üzerinde durulan hususiyetini teşkil eder. Mevcut beyitlerden, kokunun saça dışarıdan verildiği veya sürüldüğü işaretine rastlayamayız. Misk ve anber gibi kokmak, saçın sanki tabii hali gibidir. Koku ile olan sıkı münasebeti dolayısıyla hava ve rüzgar unsurunun saç ile birlikte mütalaa edilmesine ve çeşitli tasavvur ve tahayyüllere birlikte mevzu oluşlarına çok rastlanır. Saç ile diğer kokular arasında kurulan teşbih münasebeti daha çok mukayese mahiyetinde olmaktadır. Aşıkın ömrü, sevgilinin saçından intişar eden bu kokulara duyulan arzu içinde geçer...” (Tolasa, 2001: 161)

Aşağıdaki beyitte de saç kokusu ve duruşu itibariyle sünbüle benzer.

“Sünbül-i zülf âsîtinin çekme gül-gûn haddine

Câme giydirmek gülün endâmına hâcet değil” (G. 182/3)

3.4.1.1.2. Bel

“ Bel unsuru bir de kucaklanma ve sarılma yeri olarak ele alınmıştır. Bu konuda şair, sevgilinin belini sarması itibariyle kemer üzerinde çok durmuş, onu zalim, küstah olarak itham etmiş, her zaman kıskanmış ve onun yerinde olmayı istemiştir. ” (Tolasa, 2001: 282)

Aşağıdaki beyitte de sevgilinin beline sarılmayan aşık, o ince bele kemer sarıldığı için adeta kıskanmaktadır. İnce bel klasik şiirde sevgiliyi güzel kılan unsurlardan bir diğeridir. Bunun yanında somut bir sevgilinin varlığını işaret ediyor diyebiliriz.

“Kemer kocar belini âsitin öper elini

Bu sim ü zerdir eden anları meger güstâh” (G.27/2)

“Kuşağı gör ne zalimdir kocar ince belin

Yakası gör ne fettandır öper her dem yanağından” (G.255/6)

3.4.1.1.3. Leb

Leb yani dudak; şeker, şeftali, tuzluk, gül ve şarap renginde olması, sıfır rakamına benzemesi özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin dudağı aşığın mutluluk, keyif ve kimi zaman keder kaynağı haline gelmiştir.

“Diğer unsurların koklama ve görme duyularına hitab etmelerine karşılık bu, daha ziyade dokunma ve tatma duyusuna hitab eder. Bu unsurda bir lezzet ve tat hususiyeti oldukça önem kazanır. Bunların yanı sıra gülümsemenin dudak vasıtasıyla olması veya onunla sıkı sıkıya ilgi bulunması, ağzı ve dişleri ihtiva etmesi ve kapaması, umumiyetle kapalı olması onun beyitlerde söz konusu edilen, yani teşbih, mecaz ve diğer sanatlara vesile olan diğer mühim hususiyetlerini teşkil eder...” (Tolasa, 2001: 251)

“Övsem lebini cân deheninden şeker çıkar

Ansam dişini dâde-i terden güher çıkar” (G.67/1)

*“Kaçan kim nâz ile dil-ber çıka geldi otagından
Sulu şeftâlûlar sundu bize gül ter dudağından” (G. 255/1)*

*“Husrevâ kimsin dedim dedi hüsun sutânıyım
Anun için lâ'l-i terdendir nemek-dânım benim” (G.187/8)*

*“Agzı sıfır ile kaddi bize on bûse verir
Anlarım ben bu hisâbı ki ben ehl-i rakamım” (G.221/3)*

“Aşıkların şaraba düşkün olmaları, şarabın sevgilinin dudağından bir “nişan” veya bir sır taşınması dolayısıyladır. Üstelik dudak, katışıksız bir şarab (şarab-ı nab) mahiyetindedir. Dudak için açıkça mey-gûn sıfatı da kullanılır.” (Tolasa, 2001: 252)

*“Mey-gûn lebin hayâline her gece subha dek
Gam meclisinde kanlar akıtır kabacığım” (G. 197/5)*

3.4.1.1.4. Gabgab

Çene altı sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak az da olsa gazelerde yer almıştır. Aşağıdaki beyitlerde ‘sîb-i zenahdân’ ifadesiyle de karşımıza çıkmaktadır. Birinci beyitte dudaktan üstün tutulmuş, ikinci beyitte cennet meyvelerinden üstün tutulmuş bir turuncdur.

*“Hûrlar şeftalisin vasf eyledim dil-ber dedi
Bihtir ol şeftaliden sîb-i zenahdânım benim” (G. 187/7)*

“Oldu turunc-ı gabgabın ey sîm-ber lezîz

Olmaz behişt meyveleri bu kadar leziz” (G.31/1)

3.4.1.1.5. Ten/Beden

Sevgilinin güzelliğini seyretmek aşığa keyif veren, mutlu kılan bir durumdur. Tendeki beyazlığa “sîm-kamer” gibi benzetmeler yapılmıştır. Ten o kadar beyaz, o kadar parlaktır. Aşık bazen sarılabılır bazen sadece arzulama ile kalır. Bu parlaklığı seyredebilmek gerçek bir sevgilinin varlığı ile mümkündür.

“Ol serv-i sim-ten soyunup çıksa câmeden

Cismin gören sanır ki buluttan kamer çıkar” (G.67/4)

“Mey sunarken sâkiyâ aç sâ'id-i sîmîni

Âsitinde gizlenmek gül destesin hâcet digül” (G.182/5)

“ Sevgilinin boymuna kol atmak veya dolamak veya onu görmek aşık'ın en şiddetli arzularından birini teşkil eder. Onun dolamak istediği bu kol, sevgilinin boynu için ya “hamâyil” veya “heykel-i zerrin” mahiyetindedir.” (Tolasa, 2001: 279) Aşağıdaki beyitte de aynı durum söz konusudur ve sevgilinin ten rengi gümüş gibi parlak ve beyaz olması ile öne çıkar.

“Ahmed umar ki hamâyil kıla boymuna kolun

Gerçi sen sîm-teni heykel-i zerden küniler” (G.69/14)

3.4.1.1.6. Gerdan/ Boyun

Sevgilinin bir diğer güzellik unsurudur. Aşağıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere yaka yırtmak ifadesi ile birlikte kullanıldığına rastlanır. Gerdan tıpkı ten gibi beyazlık, parlaklık, ayna gibi berrak olması vb. özellikleri ile karşımıza çıkar. Âşık da bu özellikleri görebilme arzusuna ulaşabilmek için kimi zaman ondan yakasını açmasını talep eder.

“Cilve-gâh-ı hüsn-i yâr ancak benim çeşmim degil

Mihr-i gerdun ol cemâlin âyine-gerdanıdır” (G.89/9)

“ Sevgiliye ait olan yaka üzerine fazla bir şey yoktur. Şair, onun yakasını açıp boynunu göstermesini ister. Yalnız gülün, bülbülün nağmelerinden “çak-i giriban” ettiği söylenmektedir ki sevgili’den kinaye olması hasebiyle bunu sevgili ile ilgili sayabiliriz...”
(Tolasa, 2001: 279)

“Açıp yakasını gösterse boynun Ahmed’ e âh

Ben ana gül gibi reşk ile câme-çâk olurum” (G. 208/7)

3.4.1.1.7. Hâl

Ahmet Paşa sevgilinin dudağına ulaşabilmek için o dudağın yanındaki ben olmayı istiyor. Gazellerde bu düşünce yaygın olmakla birlikte bu şairimizde de bene sinek benzetmesi yapıldığını görüyoruz.

“Ben’in sineğe teşbihinde dudak unsurunun şeker veya helvaya benzetilmesi mühim rol oynar ve teşbihin sebebinin teşkil eder. Muhakkak olan bir şey de bu benin, dudak kenarında olmasıdır.” (Tolasa, 2001: 232)

“Sihirle bir mekes olsam konardım ol sânem

Lebinde hâli gibi yer idim şeker güstâh” (G.27/7)

3.4.1.1.8. Yüz

Yanak, yüzün bir bölümü olmakla birlikte sevgilinin güzelliği ve yüzü ile ilgili bilgiler veren bir detaydır. Aşağıdaki beyitte de görüldüğü gibi sevgili ay ışığına benzeyen bir yüze, yanağa sahiptir. Bununla birlikte dudaklardan da bahsedilmiş, tadı itibariyle şeker benzetmesi yapılmıştır.

“Şevkini ruhlarının şem-i kamerden bilüben

Zevkini leblerinin şehd ü şekerden sorasın” (G. 242/3)

Kaş(Ebrû)/ Göz(Çeşm)

“Aslında aşkın bayramı, sevgilinin kaşlarını göstermesidir. Veya aşık, bayramı biraz da sevgilinin kaşlarını görebilmeye vesile olduğu için ister. Zira bayramla birlikte sevgili çıkıp dolaşacaktır. Kaş göstermenin mecazi olduğu, esas kastedilenin ise sevgilinin kendisini göstermesine dayandığı şu beyitte açıkça anlaşılır.” (Tolasa, 2001: 186)
Açıklamada da görüldüğü üzere sevgilinin güzelliğine bakmak, seyretmek, görmeyi istemek bu beyitte de işlenmiştir.

“Eyyâm-ı mâh-ı ’iddür ebru-nümâ ol ey sanem

Hengâm-ı bûy-ı ’üddur gîsû-güşâ ol ey sanem” (G.207/1)

3.4.1.2. Necati Beg

Şairimizin ‘insan’ ile ilgili görüşlerinden yola çıkarak gazellerinde sevgiliyi ele alışı aşağıdaki gibi inceledik. Bu konu ile ilgili Mehmed Çavuşoğlu’nun görüşleri ise şu şekildedir:

“...Necâfî Bey’de insanın mâhiyetini, bu âlem içindeki mâcerâsını derinliğine inceleyen mısralara rastlamıyoruz. O, şekli görünüşlere, rûhî ve bedenî tezâhürlere dikkat etmiştir. Bütün bu görünüşler Necâfî Bey’de teferruat olarak yer almış olup mutasavvıf şâirlerde olduğu gibi bir sembol mâhiyetinde kullanılmamıştır.” (Çavuşoğlu, 2017: 95)

Necâfî Bey’de sevgili tipi ile ilgili aşağıdaki görüş önemlidir.

“Neâfî Bey divânında herhangi bir teşbîhe veya mecâza başvurmaksızın doğrudan doğruya anlatılan sevgili muhtelif beyitlerde bâzen birbirine zıt hüviyetler arz etmektedir.” (Çavuşoğlu, 2017: 103)

3.4.1.2.1. Zülf

“Umûmi olarak saç, uzun, yüzün iki tarafında ve yanakların yanında kıvrım kıvrım veya düz, boyunda veya yanağın üstünde tasavvur edilmektedir...” (Çavuşoğlu, 2017: 118)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçının kokusuna değinilmiştir. Onun saçı yasemin kokuludur. Aşık da bu kokuyu almanın, ona ulaşmanın günah olsa bile kendisine günah olmayacağını söylüyor.

“Başdan ayağa günah olursa düşmez boynuma

Sağlı sollu salınan zülf-i semen sadan nolur” (G.160/2)

3.4.1.2.2. Bel

“ Bel inceliği ve âşık tarafından kucaklanamadığı cihetiyle “yok” veya “hayal” olarak tasavvur edilmiştir. “Kinâr” kucaklamak mânâsındadır. Bel de “kenâr” da bulunmayıp ortadadır. Kinâr, kenâr kelimeleri üzerindeki bu mânâ tezâdı “bel” tasavvurunda sık sık belirtilen bir husûsdur.” (Çavuşoğlu, 2017: 201)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin belinin inceliğine değinilmiştir. Aşık o ince beli kucaklamak ve gonca dudaklarını öpmek istemiştir.

“Lebi gonca beli ince güzeller

Öpüp kocmağ için galib kem olmaz” (G.219/4)

3.4.1.2.3. Leb

“Ağız görünmez, ancak konuşunca farkına varılır. Bu husus, sözle alâkalı tâbirler ve kelime oyunları ile ifade edilmiştir. Görünmez oluşu ufaklığındandır...” (Çavuşoğlu, 2017: 176). Bizim çalışmamızda ise daha çok dudak tadı üzerine çalışılmıştır.

Dudak kevserdir, şirindir, şekerdir. Goncadır çünkü henüz açılmamıştır ve kırmızıdır. Aynı zamanda nazik bir unsurdur ve değerlidir.

“Kevser lebiñ zülâlini görüp ezildi kand

Şîrin budur ki kâgıda burar dahi satar” (G.58/5)

*“Ey musavvir eğer ol yarı edersen tasvir
Serv-kad gonce dehen sim benaguş olsun” (G.430/3)*

*“Etmedim can için ağızla niza
Yok bahaya gitti ol nazig meta” (G.260/1)*

3.4.1.2.4. Gabgab

“Çene yuvarlağının hemen altına isâbet eden dolgunca kısma Gabgab denilir ki, ekseriyâ şişman veya gürbüz insanlarda rastlanır. Gabgab, beyazlık ve yumuşaklık itibarıyla pamuğa, üstündeki çene de pamuğa saklanmış (veya sarılmış) ayyaya ve elmaya teşbîh edilmiştir.” (Çavuşoğlu, 2017: 192)

Gabgab yani çenealtı aşağıdaki beyitte de elmaya benzetilmiştir. O elmanın üzerindeki ben ise aşığına sunmak için vardır.

*“Gabgabında hal-i anber barını görüp dedim
Aşıkına sunmağ için eylemiş sib üzre dağ” (G. 265/6)*

3.4.1.2.5. Ten/Beden

Necati Beg’de ten, gümüş gibi beyazlığı ile ön plana çıkmıştır. Bu beyaz beden peride bile yoktur. Bir diğerinde ise aşık, onu dans ederken seyretmek ister.

*“Görelî lutf ile sen sim-beden dellaki
Bildik anı ki girermiş peri hammam ara” (G. 464/3)*

*“Sen durup raks edirsene karşına ben boynum eğim
İne zülfün koca sen sim-beri döne döne” (G.472/4)*

3.4.1.2.6. Gerdan/ Boyun

Boyun aşağıdaki beyitte daha çok saçların döküldüğü, üzerini süslediğı ve yılan benzetildiğı bir özellikle karşımıza çıkar. Aşığın o boyna sarılma isteğı de vardır.

“Müşteri çok leblerin tiryakine hacet değıl

Boynuna sarmağ için bir iki su ’ban beslemek” (G.304/4)

3.4.1.2.7. Hâl

Aşağıdaki beyitte bir çok güzellik unsuru övülmekle birlikte yine ben unsuruna sinek benzetmesi yapıldığını görmekteyiz.

“La ’l-i şirin ü Güher riz ü hayal-i hatt u hal

Hey ma ’azallah mekesler teng-i sükkerden ırağ” (G.267/6)

3.4.1.2.8. Yüz

Aşağıdaki beyitlerde de yine görmek, bakmak gibi eylemlerden dolayı kanlı canlı bir güzelin varlığını düşünürüz. Çeşitli unsurları bünyesinde barındıran yüz, bir bütün olarak ele alınmıştır ve süslü denmiştir. Üzerindeki her bir unsura da meyve benzetmesi yapılmıştır. Aynı zamanda yüz gül gibidir.

“Ziba ruhunda oldu lebin ey kamer leziz

Gün germ olunca la-cerem olur semer leziz” (G. 53/1)

“Görelî ruhsar ile zülf-i dil-avizin senin

Cennet-i baki vü ömr-i cavidandan geçmişim” (G.364/4)

“Gül yüzüne bakmadım şimşadın adın anmadım

Ol kamer-ruhsar ü hoş-reftara n'etdim n'eyledim” (G..377/3)

“Gülşende gül budağı güllerle benzemiştir

Bir hub-ruya k'ola boynu kulağı açık” (G.274/4)

3.4.1.2.9. Kaş(Ebrû)/ Çeşm(Göz)

Klasik şiirde çokça görülen kaşın kemana benzetilmesi durumu aşağıdaki beyitte de yerini almıştır. Bu kaş kemandan haz almak isteyen aşık ise talihinden şikayetçidir.

“Ey Şeyh nedir tedbir alınma benim takdir

Yazmış kim alam da'im bir kaş kemandan haz” (G.259/2)

3.4.1.3. Mesîhi

Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin saçını izleme, saçın kokusu, saçın kıvrıkcık olması gibi özellikler yer almakla beraber aşığın saça olan hayranlığı, arzusu, onu anlatırken gösterdiği mutluluk veya ayrı kaldığı için gösterdiği acı da yer almıştır.

3.4.1.3.1. Zülf

“N'ola zülfüne karşı seyr idersem

Ki ahşama yakın seyrân hoşdur “ (G.51/4)

“Sâkiyâ zülfüne karşı çün kadeh devr eyleye

Sanuram kim ahşama karşı ayak seyrânıdır” (G. 52/2)

“Her dem ki bûy-ı zülfüne bâd-ı seher geçer

Ha merhabâ dimekliğe küymez kaçır geçer” (G.56/1)

*“Cânumı her lahza ol la`1-i müferrih şâd ider
Gönlümi her dâ'im ol gisû-yı `anber-bû açar” (G.70/2)*

*“Şâd oldı dil Mesîhî irüp ca`d-ı zülfîne
K'olur ferih çü çenberine ire cânbâz” (G.95/5)*

*“Cânâ Mesîhî yazmaga zülfüñ hikâyetin
Hem-sâyelerde diin buçugında sorar şem'“ (G.116/5)*

*“Hat-ı sebz üzre zülfine nazar kıl
Ki Hızruñ göresin `ömr-i dirâzın” (G.171/2)*

*“Gönlümi zülfinde hâliyle konuklar ol halil
Dâneler ihzâr ider bir gicelik mihmanına” (G.234/9)*

3.4.1.3.2. Bel

Aşağıdaki beyitlerde de sevgilinin belinin ince oluşu, aşğın bele sarılmak isteği, bazen sarılmadığı için kemeri kıskanması gibi düşünceler işlenmiştir.

*“Bâg içinde şâh-ı gül bir ince bellü hûbdur
Kim amuñ gonca dehâni jâleler dendânidur” (G. 52/4)*

“Cânâ belüñ ne vakt deger `âşkuña kim

Pirâhen ü kemer anı şâm u seher koçar” (G.74/2)

*“Biz bilüñe tolaşdugumuzdan ne fâ’ide
Körlüğümüze çün anı her gün kemer koçar” (G.74/4)*

*“Gündüzin bilüni kocar giceler mâr-sıfat
Genc-i hüsmüñ sakınur başuñ ucında kemerüñ” (G.127/3)*

*“Genc-i vashuñi sakınur gibi her gice şehâ
Ki yatur mâr-sıfat başun ucında kemerüñ” (G.128/3)*

*“Ancak yine kemer kocar ol ince belleri
Hâtem öper meger yine ol ag elleri” (G.259/1)*

*“Hoş zevk ider cihânda girîbân ile kemer
K’ öper kocar tuyınca o ra`nâ güzelleri” (G.259/4)*

*“Gördi dil-dâra kemer gibi tolaşdugum rakîb
Didi maksûduñ beli midür eyitdüm kim belî” (G.278/3)*

3.4.1.3.3. Leb

Sevgilinin dudağı baldır, helvadır, can bağışlayandır, şekerdir, şerbettir. Aşığın mutluluk kaynaklarından biri ve en önemlisidir.

*“Sehâ gönliüm meges la`lüñ `aseldür
O bala bu megesden ne haleldür” (G.54/1)*

*“Lebüñe beñzerem dir ise halvâ
Eyü dir ille anuñ tuzı yokdur” (G.61/3)*

*“Mesihî hân-ı visâlüñ meded kıl
Çü terkîb-i la`lüñle itdün mükeyyef” (G.120/59)*

*“Aks-i lebüñ düşerse şehâ mâ-yı câriye
Cây-ı mey ola âb u taşı âb-dâr la`l” (G.143/3)*

*“Halâvet kim leb-i dilberde buldum
Dahi ne şehd ü ne şekkerde buldum” (G.155/1)*

*“Mürdeyi yerde dirildürken leb-i cân-bahş-ı yâr
Gökde `İsâ epsem otursun Mesihâlanmasun” (G. 176/4)*

*“Gülşende jâle gördi çü bülbül harâretin
La`lîn tabaklar içre aña şerbet eyledi” (G.275/4)*

*“Lebüñ evsâfın itdükçe Mesihî
Olur hâmûş tûtî-i şeker-hây” (G.282/5)*

3.4.1.3.4. Gabgab

Örnek bulunamadı.

3.4.1.3.5. Ten/ Beden

Mesihî'nin gazellerinde sevgilinin teni beyazdır ve âşık bu teni görmek ister. Aynı zamanda ten yasemin kokuludur.

“Sîm-âb-ı sirişk ü rûh-ı zerd egmedi yârı

Ger var ise ol sîm-tenüñ göñli demirdür” (G.75/4)

“Baksun tenüñe soyuncak pirehenüñden

Şol kimse ki görmek dileye cânı bedensüz” (G.98/2)

“Sen semen-ten lâle-ruhsâr ile sohbet itmege

Gonca vü gül kıldı yâkût u zerini der-miyân” (G.180/2)

3.4.1.3.6. Gerdan/ Boyun

Âşık sevgilinin yakasını yani gerdanını görmek ister. Orası adeta gülistan içinde bir yerdir ve âşığa mutluluk veren bir durumdur.

“Gösterse n'ola gonca giribânını ile

Kim gülsitân içinde dahi yeñi yakadır” (G.69/2)

3.4.1.3.7. Hâl

Yanak ve ben güzellik unsurunun değerini artıran maddelerdir.

“Viren ruhuña zîb ü behâ hâl ü hatuñdur

K' anlardur iden hüsn metâ`ını bahâlu” (G.197/4)

3.4.1.3.8. Yüz

Yüz bir bütündür. Bu bütünlüğe kattığı ay gibi parlak olması, güle benzemesi, muma

benzemesi, yeni tüyler çıkması gibi özellikleri ile beyitlerde yer almıştır. Saçın yüzü süslemesi yine bir güzellik unsuru olarak kullanılmıştır.

“Beni dil-teşne görüp `ârızuñ ile lebüñe

Hâlîme rahm idüben varsa `aceb mi suya kand” (G.33/4)

“Gerçi `arûs-ı hüsnüñe zülfüñ nikâb olur

Korkum budur ki arada dâ'im hicâb olur” (G. 43/1)

“Tûtî-i tab`ın Mesîhî bendenüñ güyâ iden

Bir şeker-leb dilberüñ âyîne-i ruhsârıdur” (G. 50/6)

“Meh rûhlaruña beñzeyemez kim yüzi kirdür

Şekker lebüñe öykünemez başı agırdur” (G.75/1)

“Ser-i zülfüñ gibi üftâde olsun

O1 âşüfte ki ruhsâr âşıkıdur” (G.76/2)

“Kasr-ı sîmînine ol şîrîn-dehân u gül-ruhuñ

Ey dirîgâ kim akan her lahza şîr ırmagıdur” (G.94/6)

“Haddüñ hayâli gitdi vü geldi hatuñ dile

Yandugı yirde kor düttünin yâdigâr şem” (G.115/4)

Beni mest idüben çeker dâra bir gün

0 çeşm-i muhammer o hadd-i müzellef (G.120/3)

“Âyîne `aceb mi yüzüñe olsa mukâbil

Çok yüz gören ider sanemâ terk-i hayâyı” (G.286/2)

3.4.1.3.9. Kaş (Ebrû)/ Çeşm(Göz)

Kaş aşağıdaki beyitte hilale benzetilmiştir ve bu güzellik aşık tarafından izlenmek istenmiştir.

“Çeşmiñ ile kâmetiñ kaşuñ tururken ey sanem

Nergis ü serv ü hilâle bakmaga `âr eyleyem” (G.166/2)

3.4.1.4. Cem Sultan

3.4.1.4.1. Zülf

Sevgilinin saç sünbül, tavus kuşu, misk kokulu, karışıktır. Aynı zamanda saç bağının aşığa verdiği neşe ve saçın uzunluğu gibi özellikler ve benzetmeler beyitlerde yer almıştır.

“Zülfün ol sünbül-durur kim âfitâb üstindedür

Dişlerün ol lü'lü' kim yâkût-ı nâb üstindedür” (G.75/1)

“Zülfünün tâvusını gül-zâr-ı hüsnünde gören

Dir sanasın tûti-i Bâg-ı İrem gül-şendedür” (G.98/2)

“Birinin müşgîn saçından bû umar müşg-i Hoten

Birinin lâle lebi yâdına içer hûn ciğer” (G.115/2)

*“Zülfünü kesmege kasd itmişsin iy çok sevdiğüm
Kesmedin bu zülf-i pür-çîni Cem’ün ‘ömrini kes” (G.135/7)*

*“Didüm zülfün kemendi pür-ham olmuş
Didi cânun amun’çun hurrem olmuş” (G.143/1)*

*“Zülfüne gönül düşdi görüp hâl-i siyâhun
Dil mürğini dâma düşüren dâne midür bu” (G.260/3)*

*“Didüm bu ne bendür bu ne dildür bu ne saçdur
Didi biri bülbül biri fülful biri gîsû” (G.263/4)*

3.4.1.4.2. Bel

Bel beyazdır ve incedir. Cem Sultan’ın beyitlerinde de kemer âşık tarafından kışkanılan, adeta rakip gibi görülen bir faktördür. Âşık kollarını o bele sarmak ister ancak ya sevgili izin vermez ya da kemer izin vermez. Kemer engelleyici bir faktör olmakla birlikte sevgiliyi daha cazip hale getiren bir nesnedir diyebiliriz. Çünkü kemer takılan belin inceliği, zerafeti daha çok ortaya çıkacaktır.

*“Kıl kollarımı bilüne iy sîm-ber kemer
Sîmîn miyâna hoş yaraşur çünki zer kemer” (G.94/1)*

*“Öpmez elini kimse meğer âstîn öper
Kuçmaz bilini kimsene illâ meger kemer” (G.94/2)*

*“Mûy-ı miyâni yâdına her ay hilâl olup
Sîmîn biline sîmden eyler kamer kemer” (G.94/4)*

*“Ïy Cem dem oldu çâk idesin sabr yakasın
Çün dâ’imâ o mûy-ı miyâni kucar kemer” (G.94/7)*

*“Cem diler kim kemer-i zer kıla kolın bilüne
Gerçi kim sîm miyâmın kemerden güniler” (G.99/9)*

*“Kılmadun kolum miyânuna kemer
Kılca nef’ün görmedüm iy sîm-ber” (G.111/1)*

*“Birinün kimse elini öpmez illâ âstîn
Birinün kimse biline kuçamaz illâ kemer” (G.115/5)*

*“Bilüne dikkat ile bakdukça
Görinür çeşmüme hemân kemerün” (G.178/3)*

3.4.1.4.3. Leb

Sevgilinin dudağı aşağıdaki beyitlerde şarap renkli yani kırmızı, gonca gibi ve nokta kadar küçüktür. Bu özellikleri gören âşık ise sevgiliye kayıtsuz kalmamıştır.

*“Dil-berün mey-gûn lebinden meclis-i ‘uşşakda
Ïy gönül kan ağlayup kılsan rivâyet hoş-durur” (G.60/4)*

“Dil uzatmaga lebinden dehenün midhatine

Gonce ağzını gül-âb-ıla seher pâk eyler” (G.95/2)

“Niçe bir dil vireyin kâkül-i pür çîmün için

Niçe bir kan yudayın ol leb-i rengînün için” (G.242/1)

“Vehm iderdüm dehenün nokta-i gayb ola diyü

Âşikâr eyledi bu yok yire evhâmı lebün” (G.185/6)

3.4.1.4.4. Gabgab

Cem Sultan sevgilinin gabgabına diğer şairlere göre daha çok yer vermiştir. Beyaz oluşu, portakala ve elmaya benzemesi gibi özellik ve benzetmelerle beyitlerde yer almıştır.

“Zenâhun sîbine diş biler iken nâr-ı cefâ

Düşdi cân hirmenine gabgab-ı sîmînün için” (G.242/4)

“Serv kaddünde turuncî gabgabun sîbin gören

Dir nihâl-i sidre vü nâz üzre bitmiş tâze bih” (G.282/2)

“Gül-şen-i hüsninde çün hurmâ-yı la'lindür lebi

Yaraşur ger sîb-i sîmîndür dir-isem gabgabı” (G.320/1)

3.4.1.4.5. Ten/Beden

Cem Sultan beyitlerinde de sevgilinin teni gümüş gibi beyaz ve yasemin kokuludur. Sevgilinin kolundan da bahsetmiş ve beyaz olduğunu söylemiştir. Sevgilinin tenine dair bu divanda daha fazla yer verildiğini görüyoruz.

*“Her-dem miyânı yâdına her ay hilâl olur
Ol sîm-ten kaçan ki bilinden çözer kemer” (G.94/6)*

*“Gördüğince cübbe-i sabrını çâk eyler Cem’ün
Şol ten-i sîmînün iy dil-ber ki pîrâhendedür” (G.98/5)*

*“Niçe bir dest-i cefâ çâk ide sabrum yakasın
Gülsin iy sîmîn-beden gel dâmenün çek hârdan” (G.233/4)*

*“Hattun cemâlün üzre senün iy semen-beden
Almış benefşe berg-i güli sanki araya” (G.269/4)*

*“Şol büt-i Efrenci kim kâküllerin kılmuş girih
Sanasın giymiş ten-i sîmînine zerrîn girih” (G.282/1)*

*“Cevri çokdur sâ’id-i sîmînünün sal boynuma
İy sanem her kişi kâni’dür çü kendi payına” (G.283/3)*

*“Düşdi dil zülfin görüp bir dil-ber-i sîmîn-tene
Veh ki başdan tutdı bu sevdâ-yı sevdâyî yine” (G.295/1)*

*“Sîmîn tenüni görelî dil pîrehen kucar
Çâk oldı dest-i gayret-ile cismi câmesi” (G.329/3)*

“İy ‘aceb ol sîm-ten gelmez mi ki

Ol kadi serv-i çemen gelmez mi ki” (G.338/1)

3.4.1.4.6. Gerdan/Boyun

Boyun aşağıdaki beyitte saçın süslediği bir unsur olarak yer almıştır.

“Kâkül-i pür-çîni dün boynuna saldı habîb

Takdı san sîmîn-sanem boynuna ‘anberden salîb” (G.10/1)

3.4.1.4.7. Hâl

Sevgilinin yüzünde küçük bir detay olan ancak dudağın ve yüzün güzelliğini tamamlayan, renklendiren bir faktör olarak beyitlerde yer alır. Ben nokta gibidir ve siyahtır. Her zaman dudağın altında yer alsa da Cem Sultan’ın bir beyitinde nokta dudağın üstünde yer almıştır. “Hindû” ifadesiyle de kullanılan ben, ya Hindliler gibi siyah ben anlamına gelir ya da sadece ben anlamındadır.

“Benlerün la’l-i lebünde senün iy piste-dehen

Noktaldur ki komur rûşen ola diyü şeker” (G.92/3)

“Noktalar yazmış didüm la’lünde hâl

Didi kim bî-nokta yazılmaz şeker” (G. 111/2)

“Nokta dâ’im lebün altında olur bu ne ‘aceb

Lebün üstinde-durur nokta-i hâl-i siyehün” (G.189/2)

“Leblerün dârü ’ş-şifâsını açup Hindû benün

Çagırur iy teşne diller kam cüllâb isteyen” (G.254/3)

“Didüm bu ne kaddür bu ne haldür bu ne hatdur

Didi biri ‘ar‘ar biri ‘anber biri Hindü” (G.263/3)

“Didüm bu ne hâller la‘hinde n’eyler

Didi kim noktalar yok mı şekerde” (G.264/6)

3.4.1.4.8. Yüz

Yüz daha çok yanak olarak yakalayabildiğimiz ve özelliği itibariyle bize ipucu veren bir unsurdur. Yanak bir beyitte parlaklığı ile anılırken diğer beyitte gül renkli olması ile ön plana çıkmıştır. Âşık ise hayranlıkla seyredecektir.

“Şîrîn tudagun Çeşme-i Hayvân olacakdur

Rengîn yanagun gün gibi tâbân olacakdur” (G.42/1)

“Ruh-ı gül-gûnna ol husrev-i şîrîn-lebi gör

Zülf-i şeb-dîzini cân asмага fitrâk eyler” (G.95/3)

3.4.1.4.9. Kaş (Ebrû) / Çeşm (Göz)

Divan şairlerinde göz faktörü daha çok siyah renkli olması ile karşımıza çıkar ancak Cem Sultan’ın beyitlerinde renk itibariyle sevgilinin gözü çoğunlukla eladır. Göz büyüdür ve bazen cadıdır. Kaş ise yine keman ve mihrâb gibi olması ile yer almıştır.

“Dil almag-ıçun ela gözüñ âl-ıla gör kim

Yüz vech-ile her gûşede efsun ider iy döst” (G.14/5)

“Boymuma takaldan resen ol zülf-i müca‘ad

Mihrâb-ı kaşun oldu bana Ka'be vü ma'bed" (G.34/1)

*"İy Ka'be yüzlü câmi'-i hüsnünde kaşlarun
Mihrâb düzdi 'anber-i terden meger kemer" (G.94/5)*

*"Al yanagun alına aldandı gönlüm âl ile
Ol ela gözliüm dil almağa kılaldan âllar" (G.97/3)*

*"Dil-teşneyem lebüne ki Âb-ı Hayât'dur
Kurbân olam kaşuna ki müşgîn kemân imiş" (G.140/3)*

*"Didüm bu ne gözdür bu ne yüzdür bu ne kaşdur
Didi biri mü'min biri kâfir biri câdû" (G.263/2)*

*"Gönlümi vîrân idiüp almak diler câdû göziün
İy dirîgâ kim bana çok gördi bir vîrâne dih" (G.282/3)*

*"Hemîşe cânımı almak dilersin
Ne kıldum ben sana iy gözi ela" (G.299/2)*

3.4.1.5.Mihrî Hatun

Mihrî Hatun kadın şair olması itibariyle sevgilinin cinsinin kadın olduğunu bildiren bazı unsurlara ya hiç yer vermemiş ya da çok az yer vermiştir. Sevgiliyi tasvir etmek bir gelenek olduğu için olacak ki bu geleneğe bu şairimiz de ayak uydurmuştur. Örneğini fazla

bulamadığımız bazı başlıklar aşağıda yer almıştır.

3.4.1.5.1.Zülf

Örnek bulunamadı.

3.4.1.5.2. Bel

Bel kıl gibi ince olması özelliği ile yer almıştır.

“Kim kocar mûy-miyânuñi kemerden gayri

Kim öper leblerüñi sâgar-ı zerden gayri” (G.203/1)

3.4.1.5.3. Leb

Dudak gonca gibidir ve sevgili bir kere gülünce âşık heyecandan ve sevinçten ölecek gibi olmuştur.

“Bu göñlüm zevrakın aldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Yaşam deryâsına saldı bugün bir gonca-leb gül-ruh” (G.13/1)

*“Gerçi ey **Mihri** cihânda gonca-leb mahbûblar*

Çokdur ammâ biz bunuñ mânendi kat‘â görmedük” (G.92/7)

“Sen gonca-dehen gül gibi yüzüme gülünce

Cân bülbüli bu hâr-ı cefâdan öleyazdı” (G.198/2)

3.4.1.5.4. Gabgab

Örnek bulunamadı.

3.4.1.5.5. Ten/Beden

Örnek bulunmadı.

3.4.1.5.6. Gerdan/Boyun

Örnek bulunamadı.

3.4.1.5.7. Hâl

Sevgilinin yüzünde ben unsurunun yer aldığını görüyoruz.

“Temâşâ ideli çeşmüm o hadd u hâli bir lahza

Hayâli dide vü dilden degüldür hâlî bir lahza” (G.151/1)

3.4.1.5.8. Yüz

Yüz yani yanak aşağıdaki beyitlerde de gül gibidir.

“Belâ-keş bülbülüm bildi figânımdan safâ buldı

Yüzime gül gibi güldi bugün bir gonca-leb gül-ruh” (G.13/3)

“Gül-ruhlar idi hande şehlerdi buña bende

Şeftâlusı turfanda mergûb idi vaktinde” (G.148/2)

3.4.1.5.9. Kaş (Ebrû) / Çeşm (Göz)

Kaş keman gibi oluşu ile ön plana çıkmıştır.

“Ebrûsı kemân idi sayd itdügi cân idi

Bir gonca dehân idi matlûb idi vaktinde” (G.148/3)

3.4.2. Hayal Olmayan, Arzu Edilen Bir Unsur Olarak Sevgili ve Şevk

Sevgiliye dair arzulamak, onu istemek denilince beyitlerde daha kapsamlı bir kavram olarak şevk kelimesi ile karşılaşırız. Bunun için sevgiliyi arzulamayı ‘şevk’ başlığında inceledik.

Şevk; *“şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç.”*(Devellioğlu, 2008: 994). Beyitlerde ise bu tanıma paralel bir anlam ile ve bazen bu kelime ile birlikte sevgili unsuru kullanılmıştır. Şevk duyulan unsur sevgilidir. Sevgilinin dudağı, saçı, gözü, boyu, kaşı, gerdanı, kokusu, elleri, çenesi, beni veya bazen de onunla geçirilecek bir an, bir gecedir. Sevgiliye duyulan bu şiddetli arzu ve istek bazen karşılık bulmazken bazen karşılık bulmaktadır. Aşığın onunla vakit geçirmeye söz veren sevgililer de yer almaktadır. Dokunma isteği zirvelerde olan şairlerimize yer yer naz u niyaz yapılmış, yer yer de sevgili aşığına o zevki sunmuştur. Bu da bizi gerçek, kanlı canlı yani dünyevi bir sevgilinin varlığına olan düşünceye sürüklemiştir. Çünkü bazen de işve ve cilve ile kendisini son derece çekici hale getirmekte güzelliğine güzellik katmaktadır. Bu da aşıkta ki şevki daha canlı tutmakta ve artırmaktadır. Sevgili ile geçirilen vakitlerde elbette olmazsa olmaz unsurlardan biri ‘ayş u ıyş’ yani yiyip içme eylemidir. Bu eylemi yaparken edilen sohbet ise hiçbir şeye değişilmemektedir. Bazı beyitlerde ise bu vakitleri geçirebilmek için sevgili ile pazarlık yapılmaktadır.

“Beşerî sevgilinin söz konusu olduğu yerlerde klasik sevgili tavrı da değişime uğrar. Acımasız, zalim sevgiliden eser kalmaz. Aşığın buse veren, acıyan, onu ziyaret eden, birlikte gezintiye çıkan, el ele tutuşup yürüyen tiplere bu vesileyle rastlarız. Hatta daha ileride altın ve gümüşle avlanan güzeller söz konusu edilir.” (Çeltik, 2008:445-471; Gönel, 2010: 80-95).

“ Beşerî sevgili kadın özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Şairler devrin güzel ve güzellik algısını da doğrudan veya dolaylı olarak beşerî sevgili üzerinden anlatmışlardır.

Kaş, göz, el, yüz, sine, boy güzelliği tamamen gerçek anlamlarıyla ifade edilmiştir. Sevgiliye ait kıyafet özelliklerinin de aynı şekilde beşerilik yönünden ele alındığı görülmektedir.” (Gönel, 2010: 96).

Bu başlığa aldığımız beyitlerde sevgilinin dudağının renginden ve şeklinden ziyade tadından ve onu öpme eyleminden söz edilmiştir. ‘Şekker-leb’ ifadesi en çok kullanılanıdır. Bu ifade bizleri sevgilinin dudağına dokunulduğu düşüncesine götürmektedir. Sevgilinin dudağı o kadar tatlıdır ki bal ile kıyaslanamaz. Meke(sinek)ler onu bal ile karıştırmaktadır. Bazen de sevgilinin tatlı dudağına konan bir sinek bile son derece kiskanılmaktadır. Aynı zamanda sevgilinin dudağının kenarındaki ben de sineğe benzetilerek kullanılmıştır. Bu derece tatlı olan ağızdan çıkan sözler de yer yer tatlı olurken yer yer acı olmuştur. Sevgilinin dudağının şifa verici yani arzuları dindirici özelliğinden faydalanıp emme talebinde de bulunmuş beyitlere de rastlanılır. Bir buse için can verecek kadar istek duymuştur şairlerimiz. Çünkü onun dudağını emen, öpen kimse ölümsüzlüğe ulaşır. O derece zevk veren bir unsurdur. Bazı beyitlerde yemişlere, meyvelere benzetilmiştir. Şeftali olarak da nitelendirilmiştir. Elbette bu meyveye sahip olan sevgili aşğını bu keyiften de mahrum bırakmamıştır. Çünkü aşık bu meyvelerin tadını bilmektedir. Dudak bazen şaraptır. İçen aşığı mest etmektedir. Bu tat ile mest olan şair bu sarhoşluktan haz alır ve ayılmak istemez.

“Divan şirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, komuşma, söz, ağız oluşturu vs yönleriyle dudak, divan şairlerinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Cinsî açıdan öpmek, emmek, sormak, ağza almak, buse almak vs fiillerle birlikte kullanılır... Şîrîn(tatlı)lık en belirgin özelliklerindedir... Bazen helvâ ve tatlı olur.” (Pala, 2004: 285)

Sevgiliye olan şevk sadece dudak ile sınırlandırılmaz. Beyitlerde onun güzelliğine olan hayranlık da yer almaktadır. Öyle güzellerdir ki benzerleri olmamakla birlikte aşıklar onu izlemeye doyamaz. Onunla ‘sabahlamak’, ‘akşamlamak’ gibi ifadeler kullanılmıştır. Sevgiliyi izleme “temaşa etme” eylemi ve bu eylemi yaparken alınan zevk ve ona ulaşmaya karşı artan şevk de bizleri gerçek yani dünyevi bir sevgilinin varlığı düşüncesine sürüklemiştir.

Beyitlerde sevgilinin çeşitli uzuvlarına olan şevk ve istek yer almıştır. Sevgilinin

gerdanı onu çekici kılan özelliklerden bir başkasıdır. Genellikle beyazdır ve misk kokuludur. Ay gibi parlak gümüş gibi beyazdır. Aşığın orada uyuma isteği ile karşılaşmaktadır. İkinci gerdan olarak adlandırılan gabgab (çene altı) da beyitlerde yer almıştır. “... *sevgilinin gabgabı can ve gönüllerle doludur.*” (Pala, 2004: 160)

Sevgilinin beli incedir. Ona sarılı olan kemer aşıklar tarafından kıskanılmaktadır. Bazen de aşık sevgilinin belini kucaklamaya, sarılmaya ve bunun yanında öpmeye nail olmuştur. Sevgili karşılıksız bırakmamıştır. ‘...*Bele takılan kemeri, şair daima kıskanır. Çünkü sevgilinin belini, kendisi o kemer gibi saramamıştır...*’ (Pala, 2004: 64)

“*İnsan veya insan güzeli ile anlatılmak istenen yarı idealize edilmiş beşerî sevgili insana ait bütün fizikî özellikleri taşır. Bunlara ilave olarak bazı davranış özellikleri eklenmiştir. Her ne kadar tasavvufun etkisiyle sevgili değişime uğrayıp farklılaşsa da temelde beşerî tarafını daima muhafaza etmiştir. Başka bir deyişle muhatapları onun beşerîliğinin her zaman farkında olmuştur. Güzellikte Yusuf, huri, melek, peri ile; cömertlik ve hükmetmede Süleyman, sultan, Şah ile; parlaklık ve erişilmezlikte güneş, ay, yıldızlar ile anlatılmıştır. Boyu uzun değil upuzun, beli ince değil ipinedir. Bakışları, gözü canlar alır, dudağı, sözü hayat bağışlar. Böyle olmakla beraber onu yürürken, konuşurken, âşığına naz ederken, mecliste başköşede, bağda, çemende görürüz. Hatta âşık sarılır, öper, gün aşırı görür. Bir hafta görmezse kederi artar. Bu hususiyetlerin hiçbirine ilahî sevgilide rastlayamayız.*” (Gönel, 2010: 80-81).

Bazı beyitlerde ise sevgili cinsî olarak kadın değil erkektir. ‘oğlan- sade pehlu- yanağı sade’ gibi ifadelerle beyitlerde yer almaktadır.

“... *Sâde-rû (sakalı çıkmamış) kölelerin mâcerâsına gelince, onları satın alanlar çoktur. Sakalları çıkıncaya kadar okuyup sivrileni nâdirdir. Çoğu, bu fırsattan yararlanmaz. Halkın bu gibilere kötü gözle bakması sonucu, ekâbirin kulu olmak belâdır, derler; kaçarlara ve nice erâzile katılır, namuslarını kaybederler, kötü adla anılırlar. Akıllı olanları ricâlden birinin hizmetine girer ve kurtulur. Bazı şehir-oğlanları, bir sâde-rûyu, yardım vaadiyle yanlarına çeker, sakalı çıkınca yok bahasına satarlar. Böylece, bunların hayatı kayıptır.*” (İnalçık, 2010: 263).

“... *Ahmedî ve Ahmed-i Dâ’î’nin anlattığı gibi, nedîmler ile sâkî sâde-rûyân, meclis-i işrette bir araya gelirler; meclisin ileri saatlerinde sâkîlerin misafirlerle samimi ilişkiye*

girmelerine izin verilir...” (İnalçık, 2010: 287).

Görüldüğü üzere meclislerde hizmetkâr olarak bulunan oğlanlar zaman zaman gazelde bir cazibe unsuru olarak da kullanılmıştır.

Aşağıda şairlerimizin bu başlıkla ilgili anlamlar içeren beyitleri örneklendirilmiştir.

3.4.2.1. Ahmet Paşa

3.4.2.1.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek

Ahmet Paşa'nın beyitlerinde sevgilinin dudağının tadına yer verilmekle birlikte bu unsura duyulan şevk de dile getirilmiştir. Sevgili aşığının bu isteğine bazen karşılık verip aşığını keyiflendirirken bazen vefasız davranmıştır. Beşerî sevgilinin açık bir şekilde yer aldığı bu beyitlerde aşığın sevgiliyi öpme arzusu içinde olduğunu, bunu mutluluk kaynağı hatta yaşam kaynağı haline getirdiğini görürüz.

“ Divanda öpmek, öpülmek filinin çeşitli yerler (eşik, ayağı toprağı, rikab, el, dudak, yanak, saç) için kullanılmasına karşılık buse unsuru, hemen daima dudak veya ağız için düşünülmektedir. Sadece bir beyitte buse, memduhun kapısı, bir diğerinde de yanak için mevzubahs olur. Buse'nin teşbih ve mecaza konu olmadan kullanıldığı beyitler daha fazladır. Bunların ekserisinde teşbih ve mecaz, daha ziyade dudak ve ağız üzerinedir. Dolayısıyla buse unsurunun görünüşü, ekseriyetle “ummak, dilemek, sunmak, almak, virmek, ihsan etmek, in'am etmek” gibi fiillerle birlikte olup aşık tarafından ortaya atılan bir niyeti veya arzuyu duyurur...” (Tolasa, 2001: 286)

“Umar ki bûseler ala şeker dudagından

Ne kanına susamıştır gör ey Nigâr kadeh” (A.P. G.26/8)

“Bu gece ki hem-dem durur ol şem'-i şeker-leb

Subhun nefes urmaga mecâlin koma yâ Rab” (G.10/1)

*“Bir bûse diler Ahmed-i dil-haste lebinden
Hiç olmayacak sözleri söyletse nola teb” (G.10/7)*

*“Mest olduğumuz yâd-ı lebinden güneh ise
Bu devrde bes kim buluna bî-güneh ey dost” (G.21/4)*

*“Cânım mekesi kalıp lebinde
Oldu per ü bâli şekker-âlûd” (G.30/4)*

*“Bâg-ı cihânda bitmeye ey nahl-i fitne-bâr
Şîrîn lebin gibi dahi hurmâ-yi ter leziz” (G.31/3)*

*“Öpme elim yazıktır öp agzım sevâba gir
Kim elden ise ohur agızda şeker leziz” (G.31/4)*

*“Zehr-i kâtil görünür tâli' -i şûrumda şeker
Beni öldürmege ol lâ'I-i şeker-bâr öpülür” (G.40/2)*

*“Zâhm-i gamzenle gam-ı zülfünü lâ'lin şekeri
Niş ise mûş eder ü zehr ise tiryâk eyler” (G.60/3)*

*“Şekker lebin ki câna ecelden emân verir
Şîrîn degil mi gönliim ana karşı cân verir” (G.94/1)*

“Lebini agzına aldıkça Ahmed

Ne söz kim söylese şîrîn oluptur” (G.99/5)

“Ahmed kuluna lebin emin sun

Kim za'fı var ihtimâya döymez” (G.113/9)

“Emsem dedim tebib-i lebin vermedi cevâb

Hâlin dedi açılmadı dârü 'ş-şifâ hemüz” (G.118/5)

“Göz ü gölüm isteyu gitti lebinle belini

Ol seferde oldu nâ-peydâ gönül nâ-âb göz” (G.123/4)

“Şehrinde lâ'lin şevkine şol denli kan aglamışım

Kim bir der ü dîvâr yok yâkût u mercân olmamış” (G.128/5)

“Cân ü dil versem nola lâ'line kim

Yok bahaya istenir evvel metâ” (G.138/2)

“Cennet gülü gibi yanagından ne eksilir

Ahmed dilerse bûse ile bî-hisâb gül” (G. 178/ 7)

“Şevkin vedâ içinde çün öldürdü Ahmed'i

Bir bûse ile bâri buyur kan-bahâcığım” (G. 197/ 7)

“Gönlümü sevdâ-yi zülfünle perişân isterim

Sinemi şevk-i lebinle dopdolu kan isterim” (G.220/1)

“İyd-ı cemâlin hâmidir şükrâne ver sâ’illere

Sen bûse-i lâ’linden ol halvâ-yi şîrîn-sânı sun” (G. 223/4)

“Leblerinden ger bana bir bûse ihsân edesin

Hiç agzımdan ölünce çıkmaya cânım bigi” (G. 306/2)

“... Sevgiliden istenen buse, daha çok bir in’am veya ihsan mahiyetindedir. Onu vermek sevgilinin lutfuna bağlıdır. Aşkın en zor ve en pahalıca elde ettiği şeylerden birisi buse’dir.” (Tolasa, 2001: 286)

“Begim bir bûseyi bin cânâ satma

Ko bâzârı haridâr öldürürsün” (G.253/2)

3.4.2.1.2. Diğer beyitler

Aşağıdaki beyitlerde ise sevgiliye duyulan hayranlık, şevk farklı anlam ve özelliklerle yer almıştır. Güzel sevmek ayıp değildir, ayıp diyen de yarsız kalır ve her ne kadar aşık yaşlı olsa da o sevgilinin genç olanını ister. Aynı zamanda Ahmet Paşa beyitlerinde hem-cins hayranlığı ve isteğine de rastlarız. “oğlan” ifadesiyle yer alan beyitte bir cazibe unsuru olarak kullanılmıştır.

“Âh kim ol câme-i hâb içre düşmanlar ile

Gör ki ben miskîn her gece ki bî-yar oturur” (G.104/2)

“Ahmed’im kim komazam aşkını ölünceye dek

Ne kadar pîr isem ol yâze cûvânı severim” (G. 222/5)

“Zâr ü zerd oldum gamından bâri lutfet beline

Kolumu ey sîm-ten zerrîn kemer kıl dâ’imâ” (G.2/11)

“Ahmed’in aybı güzeller sevmek ise gam degil

Yârsız kalır cihânda aybsız yâr isteyen” (G.226/ 7)

“Âh kim yüz derd ile öldürdü bu sevdâ beni

Kim yatur koymunda zülf-i anber-efşan her gece” (G. 257/5)

“Cân verir şevk ile dil bir hûb oğlan kocmaga

Sine-ber-sine olup halvetde uryân koçmağa” (G. 290/1)

3.4.2.2. Necati Beg

3.4.2.2.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek

Sevgilinin dudağına ilişkin tat, zevk, arzulamak gibi anlam ve benzetmeler, Necati Beg gazellerinde daha sık görülür. Sevgilinin dudağına ‘şeker’ ifadesi kullanılmakla birlikte bu tada ulaşmak için aşığın yer yer yalvardığına rastlarız. Sevgili busesini esirger ise de aşık bir buseden vazgeçmez, sevgiliyi pazarlık yapmaya davet eder. Bazı beyitlerde ise Sofi’ye seslenilmiş bir buseden bir şey olmayacağı yani günah sayılmayacağı söylenmiştir. Başka beyitlerde ise şarap unsurları ile birlikte sevgilinin dudağının tadına veya onu öpme eylemine değinilmiştir. Kısacası aşağıdaki beyitlerde beşerî sevgili yer almıştır diyebiliriz.

Konuyla ilgili olarak diğer ifadeler ise;

“Bûse dudak veya ağızla beraber mütâlâa olunduğu için, ağız ve dudakla alâkalı tâbirler veya mefhûmlar hayâller bûseye de utlak olunmuştur. Esâsen âşıkın sevgiliden istedikleri görmek, kucaklamak ve öpmek diye üç fiilde hülâsa edilmektedir... Sevgilinin bûse va’d eylemesi ağıza şeker emmek (= tatlı sözle kandırmak); şarâb içip sevgiliden bûse almak, su ile şeker yemek şeklinde ifâde edilmiştir.” (Çavuşoğlu, 2017:202-203)

*“Sen şeker-lebden umar vasl Necâtî-i za’îf
Ki sarılır eyü halvâlara alçak kâgıd” (G.45/7)*

*“Yüzün görene erse nola la’l-i şeker-ha
Erzan olur ey şir-dehen Ka’bede hurma” (G. 18/1)*

*“Şehd yağar lebleri vasfında azgından müdam
Kim Necati tab’ına tuti-i şeker-ha demez” (G.215/7)*

*“Lebi vü sözleri bus ü kinarı
Bunların kangısı şekker değildir” (G.129/5)*

*“Visali hani gerek lokma aşkı değiliz
Lebin hayali ile gönümüz şeker dilemez” (G.216/4)*

*“Yarın şeker lebinden sorar isen Necati
Şirin ü ter olubdur şöyle canına layık” (G.274/5)*

*“Şekerin buseleri vardır o şirin-dehenin
Billah ey bad-ı saba gonca diyenden ne biter” (G.146/2)*

*“Karışır gül-be şeker gibi olur amun için
Şekkerin leblerine gonca-i handan ezilir” (G.199/5)*

“Şekker-i valsına hicran ağusun katma şeha

Yohsa ol şerbet ile ye nice sultan ezilir” (G.199/6)

*“Şirin lebinle germ olur ol çeşm-i hab-nak
Tatarlar gibi ki mey-i engebin tutar” (G.165/4)*

*“Kim durur kim sen bütü emsem demez
Leblerin can derdine emsem demez” (G.233/1)*

*“Alırsan can değer bir buse soft
Leb-i dil-ber seninçün can götürmez” (G.228/3)*

*“Seni ser-hoşlanıp öper piyale
Beğim bu şiveyi yaran götürmez” (G.228/4)*

*“Bir busesine can verip almak olur veli
Ol dil-rübaya istemeziz kim ziyan ola” (G.21/3)*

*“Sohbette bana buselerin sun kim olmaya
Gül-zar içinde sohbet-i mey ol kadar leziz” (G.54/4)*

*“Senden bana bir buse ve benden sana bir can
Ays eyleyelim k’oldu harifane beraber” (G. 62/4)*

*“Sakiya gönüm karardı lutf edip bir buse ver
Kaygılı gönülleri derler şarab-ı al açar” (G. 162/4)*

*“Ağzına söğer busesin alsam kereminden
Ol husrev-i şirin-dehenin hoş keremi var” (G.205/3)*

*“Buse aldığın lebinden zülf-i misk-asa demez
Başını kessen bu yolda razını kat 'a demez” (G.215/1)*

*“Dedim ey can el erer mi tutağın öpmeciğe
Gülerek naz ile dedi nola bir kereciğe” (G.482/1)*

*“Necati tevbeni bozmak dilerler
Çemende lal vü gül epsem olmaz” (G. 219/7)*

*“Ağzı gonca beli ince dil-rübalar yok demez
Ey Necati işte bak gerekse öp gerekse koc” (G.40/6)*

*“Yok hesabındadır ağzınla belin
Anları öpmekde kocmakda ne var” (G. 99/6)*

*“Sürahi kan ile doldurdu sağarın içini
Ki dem-be-dem leb-i yarı niçin öper güstah” (G.44/3)*

*“Sib-i zekani nakd-i hayatın ivazıdır
La'l-i lebinin busesi canın bedelidir” (G.102/6)*

*“Kocmağa el vermeyen serv-i dil-aradan nolur
A benim çok sevdiğim kuru temaşadan nolur” (G.160/1)*

*“Şevk-i lebinle kim dökülür kanlı kanlı yaş
Olmaz bu resme huşe-i mercan girih girih” (G.524/3)*

*“Arzu-yı buse etsem ol şeker-leb diş kısar
Bellidir cam-ı şarab-ı nab pinhan tatlıdır” (G 144/5)*

*“Buseni görmez Necati kendiye layık veli
Ey lebi sükker ne çare can durur umar imiş” (G. 248/5)*

*“Diledim buse lebinden dedi pes canın idi
Hele bir şive durur bu dahi ikrara yakın” (G.415/6)*

*“Öpmeğe kocmağa yer yok der isen ey yüzü gül
Ko Necati kulunu aşık-ı didar olsun” (G.412/5)*

*“Leb-i şeker-şikenin buseye olur kayıl
Bela budur ki miyanın kinara nazlanır” (G.188/2)*

*“Buse cerr eder girip hengame-i aşka gönül
Yok mudur bir gonca-leb kendin belirde gül gibi” (G.628/2)*

“Kara bağrıma çekeyim ok gibi

Öpe koca eyleyeyim el-vida” (G.260/7)

*“Gülşene gel ki cam-ı mey nuş edicek öpüşmeğe
Gül yanağın tutuverir gonca gelir dudak sunar” (G.176/2)*

*“Gamzen çalışır lahzanda kan eylemek ister
Busen dürüşür anı yalan eylemek ister” (G.148/1)*

*“Gül-zar-ı hüsn içinde açılır gül-i murad
Her gonca-leb ki buse edecek taleb güler” (G.153/7)*

*“Ben iki bir demeyim can virem ü karşıma sen
Çifte dolular içip öpüşesin ikide bir” (G.200/2)*

*“Buse lutf edip gözümün kanlı yaşın sildi dost
Rum ili dil-berleri da'im kadeh-perdaz olur” (G.201/4)*

*“Tıfl iken bir buseni azırganırdık cana ah
Ey diriğa bilmedik bazar ilk bazar imiş” (G.248/3)*

*“Ko gönül busene can ile haridar olsun
Billah ey gonca-dehen yok deme bazar olsun” (G.412/1)*

*“Yollara bakmağ ile pür-hun olupdur gözlerim
Ah senin geç gece gelip tez tez durup gidişlerin” (G.292/2)*

“Sun lebin yoksa yakar ateş-i la’l-i canı

Mey-i Kübra durur ey dost biraz ab gerek” (G. 309/3)

“Boymuna kol dolayı lebin emdiğim bu kim

Peyvend olunca şah-ı ter olur semer leziz” (G.54/5)

“Sohbeti germ etti saki cür’a-i cam-ı lebin

Vardı bir kez öpmeğe iki dolu çok sevdiğim” (G.376/3)

“Sakiya dest-i ecelden yakamı etti halas

Can imiş la’l-i lebin buselerin can keseği” (G.642/4)

3.4.2.2.2. Diğer Beyitler

Aşağıda yer alan ilk beyitten yola çıkarak beşerî sevgilinin beyitlerdeki önemi, aşğın yaşam anlayışındaki yeri, nasıl vazgeçilemez bir unsur olduğu anlaşılabilir. Etsiz ekmeksiz olunabilir ama güzelsiz olunamaz. Gönül ehilleri için olmazsa olmaz bir varlıktır. Bazı beyitlerde ise sevgili salınarak aşığı cezbeder. Aşık sevgiliden kollarını boynuna sarmasını ister. Bu sevgili tipi aşığına akşam gelmek için ‘akşamlamak’ için söz veren sevgilidir. Aynı şekilde aşık sevgiliyi veya herhangi bir güzeli fazlasıyla arzulamaktadır. Sevgiliye ulaşmak, onunla buluşmak, ona sarılmak, ‘koynuna almak’ için sabırsızlanmakta, çareler aramakta, sevgiliye yalvarmaktadır. Güzel sevmeyeni ayıplar ve bunu yapmayanın aşığı anlamayacağını söyler. Beşerî sevgiliye ve ona dair unsurlara duyulan şevk aşağıdaki beyitlerde örneklenmiştir.

“Gıda-yı can gerek ehl-i dil olana şeksiz

Güzelsiz olmazuz oluruz etsiz etmeksiz” (G.229/1)

*“Göreyin iki yaka ıssız olmasın gonca
Ki böyle ol kodu ben bülbülünü gömleksiz” (G.229/2)*

*“Şevkden öldürmek için Ahmed’i dilber dedi
Salınırsam nicedir ey na-tüvanım boynuna” (G.271/5)*

*“Vay nice aç gözlüyüm kim doyamazım görmeğe
Gördüğümce artık olur arzu çok sevdiğim” (G.376/2)*

*“Gelem akşamlayam demişdi ol mah
Sitaremde diriğa akşam olmaz” (G.219/5)*

*“Nasihin barid sözünden üşüdünse dostum
Sineme gel kim seninçün germ olupdur bu ocağ” (G.265/5)*

*“Evvel kişiye can gerek andan cihan beli
Cananelerledir bu cihanın güzelliği” (G.579/3)*

*“Göz elde midir kim güzele bakmaya adem
Adem midir ol k’olmaya hem-dem güzeliyle” (G.452/3)*

*“Aşıkların ne çektiğini anlamak için
Allah ediydi bir güzele mübtela seni” (G.595/4)*

Aşağıdaki beyitlerde yer alan, arzulanan ve beğenilen sevgili ise ‘oğlan’dır. Bu tür beyitlere Necati Beg gazellerinde daha fazla yer verildiğini görüyoruz.

“Gördüğü hubu Necati koymuna sokmak diler

Bulduğunu nitekim öksüzce oğlan koymuna” (G.502/7)

“Nigara gönlümün canı lebinden buse almaktır

Ve likin canımın gönlü bir öget sade-pehludur” (G.137/3)

“Gamze-i hun rizine dil verki can bazarıdır

Ey Necati dilber oğlandır gelir asan sana” (G. 5/7)

“Kocalığımda Necati oldu oğlan hastesi

Hayf kim biçare hem divanedir hem hastedir” (G.82/7)

“Sofiliğ ile kardeş okuşmadığ idi ya

İlla ki mey-i nab ile oğlan ele girmez” (G.217/4)

“Kuluyuz kulu melek yüzlü melik-zadelerin

Lebi gonca beli ince yanağı sadelerin” (G.321/1)

3.4.2.3. Mesihi

3.4.2.3.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek

Sevgilinin dudaklarını emdikçe aklı giden aşık diğer beyitlerde bir buse için canını vermeye hazırdır. Çünkü o helvadır, şekerdir, şerbetir, şeftali gibidir. Ancak dudağın

tadından ziyade Mesihî'nin gazellerinde sevgilinin dudağına olan şevkin daha fazla kullanıldığını görüyoruz. Buse- öpmek- emmek fiilleri daha fazla yer almıştır.

“Emdükçe leblerüñi gider `aklum ey sanem

Mey içicek şu resme zâ'i` olur hired” (G.37/3)

“Alup cânını bir bûse virürseñ

Mesîhî bendeñe ni`me'1-bedeldür” (G.54/5)

“Bir bûseñi alınca gelür cânım agzuma

Bir târûñ irişince gönülden neler geçer” (G. 55/4)

“Lebüñe beñzerem dir ise halvâ

Eyü dir ille anuñ tuzı yokdur” (G.61/3)

“Sâkiyâ karşı lebüñ öpdükleriyçün âl ile

Ehl-i bezme gör ne kanlar yutdurur peymâneler” (G.64/4)

“Mahbûb-ı dostdur diyü kaçma Mesîhîden

K' ol hûba nesne eylemez illâ öper koçar” (G.74/5)

“Bir cânâ didüm bûseñi bir virme iki vir

Didi yüri ey haste bilürsün bire birdür” (G.75/3)

“Cân alup bir bûse virürmiş şeb-i vuslatda yâr

Yârdan kim men` ider gönümi çün cân cânadır” (G.85/4)

“Büseñle cân virürseñ ömünde ölenlere

Bu şiveñ ey peri dahi çok âdem öldürür” (G.91/5)

“Kasr-ı sîmînine ol şîrîn-dehân u gül-ruhuñ

Ey dirîgâ kim akan her lahza şîr ırmagıdır” (G.94/6)

“Tañ mı Mesîhî ger uyara şevk-i yâr ile

Kandil-i `arşı velvele-i subhgâhumuz” (G.97/5)

“Şehd-i lebüñi şekkere benzetdügi için

Girdüm günâha diyü döginüp gider meges” (G.105/2)

“Nice kez gayret itdüm kim fırâkuñla geçe `ömrüm

Yine bir dem lebüñden ayru dirilmege cânım yok” (G.123/4)

“İşidürüz ki içen âb-ı hayâtı ölmez

Biz kara günlü ger emsek lebüñi ölmezdük” (G.135/4)

“Dirîg eyleme cânâ lebüñi cânımdan

Ki vasl-ı `aşık u ma`şûk cân cânâ gerek” (G.139/3)

“Halâvet kim leb-i dilberde buldum

Dahi ne şehd ü ne şekkerde buldum” (G.155/1)

*“Mürdeyi yerde dirildürken leb-i cân-bahş-ı yâr
Gökde `İsâ epsem otursun Mesîhâlanmasun” (G. 176/4)*

*“Bir bûse istesek bize yokdan gelür lebüñ
Beñzer ana bu şiveyi ta`lim ider dehen” (G. 178/5)*

*“Beñzer öpdüñ koçduñ ol yârı Mesîhî nitekim
Utanur saña görünmege dehânytle miyân” (G.179/6)*

*“Ey tûtî yine dîdeleriñi açamazsın
Şekker diyü kim bile ki tenhâ ne imişsin” (G.189/4)*

*“Câm-ı meclis la`l-i mey-gûnuñla öpüşdügiçün
Meskenet idüp sürâhi baş koyar ayağına” (G.219/4)*

*“Şevküm ziyâde olmagın amuñ tudagıña
Bir gonca bağladum yine göñlüm kabagıña” (G.220/1)*

*“Tama` itdüm lebüñ baña sögelden
Ki olur yiyemelü bu virse mîve” (G.227/3)*

*“Gel başumı ko dizüme dahi uyura ur
Nâzıklıg ile bûseñ alayın beni tuyma” (G.230/5)*

*“Bu şehriñ şimdiki dilberlerine `âdet olmuşdur
Öpüşmek gonca-leblerle kocuşmak ince bellerle” (G.232/3)*

*“La'ik degülse bûse `atâsına ben kuluñ
Sög bâri bir kez agzuma ol la`l-i nâb ile” (G.241/2)*

*“Ger Mesîhî düşe la`lüñden cüdâ
Kimse ayrık görmez anı cân ile” (G. 243/8)*

*“.Gülşende jâle gördi çü bülbül harâretin
La`lîn tabaklar içre aña şerbet eyledi” (G.275/4)*

*“Şeftâlû-yi lebini nigâruñ rakîb yer
Bize degince yâ kabıdur yâ çekirdeği” (G.285/3)*

*“Bir bûse istesek bize yokdan gelür lebüñ
Beñzer ana bu şiveyi ta`lim ider dehen” (G. 178/5)*

*“Baña la`lüñçün kılur düşnâm kûyuñda rakîb
Sâ'ile hâmin virür ekser yemişün bâgbân” (G.180/3)*

*“Kanı ol `âlem ki la`lüñ derdüme dermân idi
Yüzüñ ile küfr-i zülfüñ baña din imân idi” (G.254/1)*

3.4.2.3.2. Diğer Beyitler

Her aşığa güzellerden nasip eden, bana bu zevkten nasip etmemiş diyor şairimiz. Sevgili ile ayrılığa dayanamayan, onun şivesine hayran olan, kendisine fazla yüz vermemesinden şikayet eden, onun saçına dokunmak için icazet isteyen, yanına almadığı için yakınan vs. aşık ile aşağıdaki beyitlerde karşılaşırız. Zaten sevgilinin güzelliğine güzellik katan, onu değerli kılan şey ise şivesidir. Bunun yanında bazı beyitlerde ise sevgili aşığını memnun etmiştir. Sevgili Mesihî'ye göre 15'ine kadar sevilebilir çünkü en güzel olduğu zaman dilimi bu yaşa kadar olanıdır. Sevgiliye olan meylinden dolayı da kendisini günahkâr saymamaktadır.

“Eyleyen her `âşka bir dilber-i ra`nâ nasîb

Kılmamış zevk ü tena``umdan bana kat`â nasîb” (G.17/1)

“Ben kara günlüye mi kaldı bu fırkat gicesi

Rûzı rûzî itme yâ Rab bana `işret gicesi” (G.22/1)

“Ben Mesihî kim kocar cânâmı vuslat gicesi

Hâledür kim devr idüpdür mâh-ı tâbâmı dürüş” (G.22/6)

“Mesihî şî`r didügi gehi Türki gehi Tâzi

Murâdı ol gazâlı avlamag imiş gazellerle” (G.232/5)

“Yaraşur her ne kadar nâz ider isen güzelüm

Şivedür çünkü viren hüsn metâ`ma revâc” (G.25/3)

“Divâr-ı kasrı şemsesidür âfitâb-ı çarh

Ol şehriyâr-ı hüsn ne `âli-cenâb olur” (G.43/4)

“Mey-fürûşa zâhidâ gölge harâmisi dime

Kim anun halk ile itdügi şirâ bâzârıdur” (G.50/2)

“Dil-rübâlar geldiler çıksun Mesihî cân u dil

Sohbet-i hâs içre çün lâ'ık degül bigâneler” (G. 64/5)

“Cân u dil mürgin niçün sayd eyledüñ didüm didi

Bosnadur bunda kim anadan toğan şebbâz olur” (G.71/3)

“Bu ne istignâ olur bu nice `izz ü nâz olur

Kim seni çok sevdüğümce baña meylüñ az olur” (G.71/1)

“Baksun tenüñe soyımcak pirehenüñden

Şol kimse ki görmek dileye cânı bedensüz” (G.98/2)

“Zülfîñe degmeg içün virdi icâzet bize yâr

Ömri çog olsun anuñ kim biz aña degmezdük” (G.135/2)

“Vasl olurken yâr ile gören bizi

Şöyle zann eyler ki ol benven ben ol” (G.151/4)

“Hoş cevri ögüş şîvelü cânâne imişsin

Bildük seni şimden girü cânâ ne imişsin” (G.189/1)

*“Haridâruñ görüp nâz itme didüm
Didi satar metâ`-ı hüsnî şîve” (G.227/4)*

*“Gel imdi temâşâyâ ki her beyti bu şî`rûñ
Bir hûb durur kim takınur hancer-i şîve” (G.240/6)*

*“Güzelleri şâd itmeg için nâle iderven
Kim güller ider bülbülüñ efgânına hande” (G.244/2)*

*“Âhir aluram ben seni agyâr elinden
Kim bâz alıkor bulıcağız saydı zagande” (G.244/6)*

*“Katlan seni yanuma alayın didi ol yâr
Almadı yine umduğumuz yanına gitdi” (G.262/2)*

*“.Gösterdi beni dün gice bir iki rakîbe
Ol âhûya n'itdüm ki beni itlere virdi” (G.263/2)*

*“Gördi dil-dâra kemer gibi tolaşduğum rakîb
Didi maksûduñ beli midür eyitdüm kim belî” (G.278/3)*

*“Sevicek hûbı ondördine dek say
Ki onbeşden geçicek eksilür ay” (G.282/1)*

*“Gâm yimezüz Mesîhî haşerde günâhdan
Ger `akd-i zülf-i dilber ola dest-gîrümüz” (G.101/5)*

*“Ey Mesîhî bizi öldürmeye `âr ideli yâr
Hak bilür dünyeden usandug u cândan bezdük” (G.135/5)*

*“Meclisde yâra agzı suym akıdur diyü
Miskin sebûya gör yine ne kulb takdılar” (G. 66/3)*

*“Meyden ki yâr gül olup `arz ide cemâl
San gösterür şükûfesini tâze bir nihâl” (G.142/1)*

*“Etfâl-i encüm içre gören gice mâhı dir
Tas bunda oynaşur koma oylan uşag ile” (G. 209/5)*

3.4.2.4. Cem Sultan

3.4.2.4.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek

Cem Sultan’ın gazellerinde beşerî sevgili ile ilgili beyitlerin daha da sıklaştığını, çoğaldığını görüyoruz. Çok sayıda örneği bulunan bu başlığı incelediğimizde dudağa yapılan benzetmeler çeşitlenmekle beraber bu unsura olan şevkin de aynı kuvvetle devam ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda ‘dedim-dedi’li söylemin beyitlerde yer aldığını ve beşerî sevgilinin varlığına farklı bir boyut kazandırdığını söyleyebiliriz.

*“Bûse andukça tudagın ısırrur
Câmuma kasdı bu ki kıla cezâ” (G.2/5)*

“Lebleriün kâmu cân-durur sanemâ

La’l ile el-fîrâk fîhi şifâ” (G.3/1)

“Rahm kıl hastedür gönül gamdan

Lebleriünden umar ki ire devâ” (G.3/6)

“Tınmadı la’l-i tabîb-i lebin emsem diyicek

Didi hâli ki açılmadı dahı dâr-ı şifâ” (G.5/4)

“Bûse andum ben umardum ki lebi diye ne’am

Kâmet ü zülfini ‘arz eyledi güldi didi lâ” (G.5/5)

“Lebleriün şeft-âlusını ârzû kılanlara

Hey ne âsîb-i idi sunmasa ter gül tâze sîb” (G.10/2)

“Şîrîn lebüni sormağa hevesüm kim

Ben haste-dilüin derdine dermân ider iy döst” (G.15/5)

“Bî-şîbh lebüin şarâb-ı nâbı

Dil hastesine şifâdur iy döst” (G.16/10)

“Bin cân ü gönül şeker lebüinden

Yok bûsene kem bahâdur iy döst” (G.16/12)

*“Dün gece der-âgûş ıder idüm mehi düşde
Ta‘bîri bu-y-ımuş seni kucdum bugün iy döst” (G.18/3)*

*“Öpdügi ‘çün la‘lini virür şeker bigi safâ
Olıcak dilde mükerrer kâkül-i müşgîn-i döst” (G.20/3)*

*“Şeker tengi olupdur garka-i âb
Şeker la‘linden olalı rivâyet” (G.21/3)*

*“La‘lin istersen gam-ı zülfini çek
Kim karamuda olur Âb-ı Hayât” (G.23/2)*

*“Gel gözüm yaşına bak bir bûse vir
Çün meseldür eylik eyle suya at” (G.23/3)*

*“Şekkerîn la‘lün görüp iy piste-leb
Başlarına su koyar kand ü nebât” (G.23/4)*

*“La‘lün hadîsin okı bana dâ‘im İy perî
Kim ol safâdan olsun orada müdâm bahs” (G.25/4)*

*“Dime harâmdur Cem‘e sun câm-ı la‘lîni
Olmaz bu arada çü helâl ü harâm bahs” (G.25/5)*

*“Dil saçundan oldı sevdâyî mizâc
Şerbet-i la‘lün- durur ana ‘ilâc” (G.26/1)*

*“Devâ-yı derdümi sordum tabîb-i la‘lünden
Didi ki bûse-i dil-ber olupdur ana ‘ilâc” (G.27/3)*

*“Leblerün şevki-y-ile meclisde
N’ola devr iste lâle-gûn akdâh” (G.28/3)*

*“Lebün hayâline câm-ıla Cem leb-â-leb
Ki sana ola temennâ-yı bûse remz-i sarîh” (G.31/5)*

*“Hat ne hâcet şeker lebünden didüm
Didi helvâ kaçan olur bî-dûd” (G.36/4)*

*“Bitürdi leblerün yine hurmâ-yı ter lezîz
Devr-i lebünde bize bu hurmâ yiter lezîz” (G.39/1)*

*“Bâg-ı cemâlün içre ne şeft-âlûdur lebün
K’olmaz behîşt meyveleri bu kadar lezîz” (G.39/2)*

*“Bîmâr-ı gamzenem ko ki la‘l ü ruhun öpem
Ohur dehân-ı hasteye çün gül-şeker lezîz” (G.39/3)*

“Tekrâr anılsa lebleri lezzet virür dile

Zîrâ mükerrer olıcak olur şeker lezîz” (G.39/4)

“Nahl-i kadîni la’l lebün yâdına yaşum

Budur suvarduğı ki irişe semer lezîz” (G.39/5)

“İçsün dehân-ı âbını ‘ummâb-ı la’li çün

Perverde-i fevâki-i cüllâb ider lezîz” (G.39/6)

“Bir gün didün ki gel lebüm em derde çâredür

Şekker lebünden oldu bana bu haber lezîz” (G.39/7)

“La’lün şarâbı yâdına kanlar yudalı Cem

Hoş görünür müdâm ana hûn-ı ciğer lezîz” (G.39/8)

“Dil ya kaşuna olmağa kurbân hevesi var

Zîrâ ki bilür la’lünün ‘İsâ nefesi var” (G.40/1)

“Şîrîn tudagun Çeşme-i Hayvân olacakdur

Rengîn yanagun gün gibi tâbân olacakdur” (G.42/1)

“Bu haste gönlümün sanemâ çün tabîbsin

La’lünden ana sıhhat için gül-şeker getir” (G.45/4)

“Leb-i cân-bahş müdâm olmayalı gözde ‘ayân

Haste gönlüme şifâ gâh gelür gâg gider” (G.46/2)

*“Lebinden bûse umsam hışm ider yâr
Sakımur sanasın cân pâresidür” (G.50/4)*

*“Bûse-i lâ‘lüne bin cân virürem girmez ele
Çünkü bulunmaz ana kıymet elümden ne gelür” (G.53/3)*

*“Gözlerün hastesidür cân ü gönül sıhhat için
Ger lebün virmez ise şerbet elümden ne gelür” (G.53/4)*

*“Niçün anmaz iy sanem bizi şeker sen buseden
La‘l-i nâbı şekkerinün kim şeker pâlüdedür” (G.55/4)*

*“Bâg-ı hüsnünden Cem’e bâr-ı belâ ‘arz eyleme
Leblerün dahı bilür kim kavlı şef-âlüdedür” (G.55/5)*

*“Gönül ol lebleri mercâmı ister
Kişi ne görse umar câmı ister” (G.58/1)*

*“Dil-berün mey-gûn lebinden meclis-i ‘uşşakda
İy gönül kan ağlayup kılsan rivâyet hoş-durur” (G.60/4)*

*“Cür‘a-i câm-ı lebünden sun didüm kıldum galat
Cür‘a demek olmaz ana çün-kim ol cândan tamar” (G.63/2)*

“Şîrîn lebün halâveti şehd ü şekerdür
Nâzük ruhun tarâveti şems ü kamerdedür” (G.64/1)

“Dem-be-dem şevk-i lebünle gözlerüm pür-hûn olur
Kâkülün fikri-y-ile cân ü gönül meftun olur” (G.72/1)

“Çeşm ü laflün yâd idelden dil-berâ
Nukl-ı sohbet şekkerîn bâdâmdur” (G.78/2)

“Dedüm ki derd-i hicre ‘aceb çâre var mı hiç
Güldi didi ki gel lebüm em derde çâredür” (G.84/7)

“Öldüm gamunla bûse buyur kan bahâ didüm
Güldi didi ki kendüye gör ne ziyân samur” (G.85/4)

“Cân almag âdet itdi dahı tıfldur habîb
Bilmez ki kana kan olısar râygân sanur” (G.85/6)

“Didüm iy meh-rû lebünden bûse in‘âm eylegil
Didi kim tut agzunu söylenmesün işbu haber” (G.89/6)

“Cân aldı gözün bûse virem diyü lebün lik
Cânım yirine cân olan âhir bu nefesdür” (G.90/4)

“Düşelden zülfünün sevdâsına Cem

Sanur kendiye âlem câvidândur” (G.91/7)

“Ruh-ı gül-gûnna ol husrev-i şîrîn-lebi gör

Zülf-i şeb-dîzini cân asmaga fitrâk eyler” (G.95/3)

“Dil gözinden hâlet-i la‘lin sorar

Mest iken bir buseye ikrâr alur” (G.96/4)

“Lebüni bûsedden ü bûseni cânndan sakınur

Yüzünü gözden ü gözünü nazardan güniler” (G.99/2)

“Cem diler kim kemer-i zer kıla kolın bilüne

Gerçi kim sîm miyânun kemerden güniler” (G.99/9)

“Leblerinden bûse andugumca hışm eyler bana

Şöyle saklar sakınur san pâredür cânndan gider” (G.100/3)

“Agladum didüm lebüni düşnâmını ‘arz eyleme

Teng-i şekkerdür anı billâhi bârândan gider” (G.100/4)

“Didi elümde şimdi ne var tutdı la‘lini

Bu geldi nâ-geh agzuma şekker degül midür” (G.105/4)

“Didüm ki bûsene dil ü cân al gel iy perî

Bâzârumuz didi ki muhayyer degül midür” (G.105/5)

*“Didüm ki ‘acep piste mi şol gonce-i handân
Yapışdı tudagına gülüp didi ki lebdür” (G.106/3)*

*“Şol la‘l-i şeker-bâr ruhun bâg-çesinde
Cennetde yitişmiş sanasın tâze rutabdür” (G.106/4)*

*“N’ola keremünden bana bir bûse buyursan
Çün biz kul anı söylemek iy şâh edebdür” (G.106/5)*

*“La‘lün meyi hevâsıla Cem ölse toprağı
Mey-hânelerde yâ kadeh ü yâ sebû olur” (G.107/5)*

*“Topraga dökdi hevân odı Cem ’ün yüzi suyun
Su gibi çünkü gönül gördüğü oglana akar” (G.109/7)*

*“Lebinden itme iy dil bûsesin cer
Gözi hancer çeküp cânuma sançar” (G.110/1)*

*“Su koydı şekkerün başına iy döst
Cem idelden lebün vasfın mükerrer” (G.110/9)*

*“Lebini sorduguma gamzesi çeker hancer
Didi ki söyleme ayruk dilün tut epsem dur” (G.113/6)*

“Câm-ı la‘lün var-iken bâde-i gül-reng nedür
Sâz-ı nâlem var-iken zenzeme-i çeng nedür” (G.114/1)

“Birinün zînet ruh-ı verdinden alur bâg-ı hüsn
Birinün cüllâb-ı la‘lünden alur lezzet şeker” (G.115/9)

“Bûse umsam lutf-ıla ferdâ diyü virür cevâb
Bildüm âhir kim kıyâmet imiş ol ferdâ meğer” (G.116/6)

“Budur iy dil-ber surâhînün ciger-hûn oldığı
Bûse almış lebleründen sâgar-ı sahbâ meğer” (G.116/7)

“Bir nasîb umardı helvâ-yı lebinden dil velî
Her kişiye kısmet olmaz-ımış ol helvâ meğer” (G.116/11)

“Andugunca la‘lini bu haste dil bulur şifâ
Kim-leb-i cân bahşı her-dem derde dermânım-durur” (G.117/4)

“Hânesinde dil gamundan gayrı mihmân istemez
Cân lebün câmindan özge Âb-ı Hayvân istemez” (G.119/1)

“Lebün halâveti şehd ü şekerde bulunmaz
Dişün letâfeti dürr ü güherde bulunmaz” (G.120/1)

“Mey-i sâfî nûş eyle safâ-yı la‘l-i sâkîden

Ki dil âyînesi jengine bundan yig cilâ olmaz” (G.123/2)

“Didüm niçün lebün şeft-âlusı kandine dil kanmaz

Didi kim meyve-i cennet müzîl-i iştihâ olmaz” (G.123/3)

“Lebünsüz Çeşme-i Hayvân gerekmez

Dişünsüz gevher-i ‘ummân gerekmez” (G.125/1)

“Leblerün kanum içipdür şerf-ile sorsam gerek

Ger inanmazsan lebünde görinen kandur henüz” (G.126/6)

“Dehenün şevki-y-ile cân gitti

Bir yire kim dahı haber gelmez” (G.127/2)

“Ger işiddiyse leblerün haberin

Mısır’dan bu yire şeker gelmez” (G.127/3)

“‘Âşkın öldirici bu resme

Dahı bir şüh-ı şîve-ger gelmez” (G.127/4)

“Isırdum la‘lini nâ-geh öperken

Gülüp didi bu cân kadrini bilmez” (G.130/8)

“Uyur-iken leb-i cân-bahşuna bir öpmek için

Nice yıldır bu hevâ-y-ıla yeler cân uyumaz” (G.133/2)

*“Dime kimse öpemez uyur-iken tudagımı
Çün meseldür ki cihân uyur-iken cân uyumaz” (G.133/3)*

*“Girme kanuma igen yoksa tutar dâmenüni
Uyur ardınca begüm olmasun insân uyumaz” (G.133/4)*

*“N’ola sînemde gamun gamzen anup uyumasa
Havf-i tîr olacagız hânedede mihmân uyumaz” (G.133/6)*

*“Didüm lebün devâdur dil derdine ger emsem
Güldi didi ki epsem olduğu yokdur olmaz” (G.134/2)*

*“Bûse recâsın itme ol yâr-ı bî-vefâdan
Gel fârig ol var iy Cem olduğu yokdur olmaz” (G.134/7)*

*“İltimâs-ı bûse eyledüm dehânından didi
Çekme zahmet yok yire hâsıl degül bu mültemes” (G.135/5)*

*“Hey ne şeker-rîz imiş la’l-i şeker-nûşı kim
Hâl-i leb-i yâr-ıla düzdi şekerden meges” (G.137/4)*

*“Didi lebüm sırrını bir nefes anma didüm
Çün bana cân lebün cânsuz olur mı nefes” (G.137/5)*

“Öldüm ümîd-i bûsen ile iy sanem yitiş
Kılma dirîg nutk-ı Mesîhâ’yı bir nefes” (G.138/2)

“Didüm kuyun itiyem iy kamer-ruh
Didi gör bu da ya’nî âdem olmuş” (G.143/2)

“Cân lebe geldi irince leb-i la’lün lebüme
Bildüm iy cân leb-i cân-bahşunı kim cândan imiş” (G.145/2)

“Cem lebünden bûse ister yok dime
Çünkü az nesne temennâ eylemiş” (G.146/7)

“Görüp cihânda meyve-i la’lün bahâsını
Oldı hacâlet ile kamu bî-bahâ yimiş” (G.147/6)

“Şîrîn bu ki tahrîr ider-iken lebi vasfın
Başdan başa nâ-geh kalemüm ney-şeker olmuş” (G.149/2)

“Düşümde seni kucar iken nâ-geh uyandum
Gördüm ki güneş pister ü bâlin kamer olmuş” (G.149/3)

“İy Cem ol yârı uyur bulur-ısan bûsesin al
Sonra ger tuyar ise dâmen-i inkâra yapış” (G.150/7)

“Marîz-i ‘ışkuna sun imdi bûse tiryâkin

Devâ-yı bûsen ile çün bulur şifâ emraz” (G.153/3)

*“Ben miyâmın kucayın direm lebün hayr ola dir
Benzer işidmiş-durur lâ-hayre illâ fi ’l-vasat” (G.156/2)*

*“Andukça lebün cânâ bulsam n’ola cânndan haz
Kim ola ki almaya ol çeşme-i cânndan haz” (G.157/1)*

*“Cân meclisine la’l ü ruhun vasfını getir
Çün şekker-ile hoş yaraşur ermagan-ı şem” (G.161/11)*

*“Siyeh bahtum elinden ben n’ola kan aglasam her-dem
Ki eyler gül yanagundan hemîşe bûse kâr-ı zülf“ (G.166/6)*

*“Her niçe mest isen mey-i la’lünle yâd kıl
Kim cânımı tudaga getürdi humâr-ı ‘ışk” (G.168/2)*

*“Didüm cân al lebünün busesine
Didi ki cân ele girmeye aylak” (G.173/3)*

*“Didüm zekât-ı bûsede Cem de nasîb umar
Gül gibi güldi didi ki vallâhi müstahak” (G.174/5)*

*“Şeker lebün hevesinün hevâsına düşeli
Makâm-ı tûti-i dil oldı âşiyân-ı firâk” (G.175/3)*

*“Lâle ruhlar arasında ihtiyâr idüp yine
Sevmişem bir bî-vefâ dil-dârı kim dünyâda yok” (G.176/2)*

*“Ne halâvetdür bu kim şol la‘l-i şekker-zâda var
Ne letâfet var ola kim bu ruh-ı zîbâda yok” (G.176/8)*

*“Âşikâre bûse ‘ahd itdün Cem’e tenhâda lîk
Korkum oldur iy sanem kim diyesin tenhâda yok” (G.176/9)*

*“Revnakın bozdı ruhların kamerün
Kıymetin sıdı leblerün şekerün” (G.178/1)*

*“Bilüne dikkat ile bakdukça
Görinür çeşmüme hemân kemerün” (G.178/3)*

*“Ger dehânına Cem’ün bir dem ire câm-ı lebün
Tâ ebed câm-ı Cem ola sanemâ nâm-ı lebün” (G.185/1)*

*“Lebün agzuma sögerse n’ola iy piste-dehen
Ki du‘â gibi gelür ben kula düşnâm-ı lebün” (G.185/2)*

*“Hân-ı hüsnünde ‘atâ kıl bana senbûse müdâm
Çünkü ‘âm oldu kamu ‘âleme in‘âm-ı lebün” (G.185/3)*

*“Çün lebün cân-ımuş iy cân lebüme irse n’ola
Cân lebe gelmek ise ger sanemâ kâm-ı lebün” (G.185/4)*

*“Nukl-ı sohbetde leb ü çeşmüni yâd eyleyeli
Şekkerîn itdi kamu piste vü bādâmu lebün” (G.185/5)*

*“Cür⁶a-i câm-ı lebünden bula ihyâ-yı ebed
Ger dehânına Cem’ün bir dem ire câm-ı lebün” (G.185/7)*

*“Bin cânâ bûse-i lebine müşterî idüm
Yâr işidüp dimiş ki bahâsın girân idün” (G.187/4)*

*“Cem’e bir bûse bahş itmiş tudagun
Behey zâlim iriş ya kana girdün” (G.192/11)*

*“Ferhâd gibi yoluna iy husrev-i hûbân
Cân virür isem sen leb-i şîrîne ne müşkil” (G.205/6)*

*“Dil lebün yâdına hâk-i pâyını eyler heves
Benzer ol yirde ya âb u yâ türâbum var benim” (G.213/6)*

*“Mümkün olmaz ki ben ol la’l-i şeker-bârı öpem
Kadeh irür lebine ola k’anı bâri öpem” (G.226/1)*

“Ne safâdur bana sen buseni virmezlenesin

Ben alam leblerüni agzuma yil-vârî öpem” (G.226/2)

*“Cem döküp yaşları dürrini budur zikri müdâm
Hiç ola mı ki ben ol la’l-i dürer-bârı öpem” (G.226/5)*

*“Hasretâ derdâ ki dûr oldum yine dil-dârdan
Ol boyı ‘ar‘ar lebi şeker yüzi gül-zârdan” (G.233/1)*

*“Dôstum dirsen lebüm cân oldu busem cânadır
Ben ana cân virürem tek dönme bu bâzârdan” (G.233/3)*

*“İy benim bagrumı dâg-ı gamla pür-hûn eyleyen
Yaşımı şîrîn lebi yâdına gül-gûn eyleyen” (G.237/1)*

*“Her gice mihr ruhun değdi diyü mâh düşer
Revzenünden aşaga bûse-i bâlînün için” (G.242/2)*

*“Husrevâ kûh-ı gamundan n’ola Ferhâd gibi
Terk-i cân eyler-isem şol leb-i şîrînün için” (G.242/3)*

*“Va‘de vü ‘ahdı yalan eyleyüp iy piste-dehen
Nice bir bûse virem diyü Cem’i aldayasın” (G.244/5)*

*“Öpdüm agzını uyurken uyanup güldi didi
Bu dahı sana kalırsa varasın söyleyesin” (G.244/3)*

*“Didüm ko lebün vasfını tahrîr ideyin dir
Sen anı dilersin ki kalem ney-şeker olsun” (G.246/2)*

*“Lebün cânım olalı ben Hudâ’dan
Dilerem kim gele cânım tudaga” (G.265/4)*

*“Mey-i la’l-ile müdâm eyleyelüm ‘ayş u safâ
Kim gönül istediği oldu müyesser bu gice” (G.273/2)*

*“Diline almaya Cem bir dahı tekrâr şeker
Çün lebün sundı ana kand-i mükerrer bu gice” (G.273/7)*

*“Cem hân-ı la’liini analı geldi cân lebe
Sen bûse bahşın it sanemâ müstemendiine” (G.274/5)*

*“Perde-i ‘uşşâkda çün bûse-lik itdün karâr
Mutribâ âteş düşürdün cânuma ol sâz-ıla” (G.278/4)*

*“Bir bûse virem dimiş iken gonce dehâmun
Terk itdi yine yok yire ikrârı sebab ne” (G.279/2)*

*“Bir buseye bin cân viricek yok didi gamzen
Serd eylemek iy dâst bu bâzârı sebab ne” (G.279/5)*

*“Lebleri Şeft-âlusunun hastesi olanlara
Hey ne âsîb idi ol sîb-i zenahdân olmasa” (G.284/5)*

*“Şu tenhâ gûŐedür didüm bana bir bûse vir güldi
Didi ara ol arayı yüri var olmasun kimse” (G.285/8)*

*“Temâşâ eylesem hüsnün bana hışm itmesün çeŐmün
Göze çün-kim yasag olmaz Őehen-Őehler yasağında” (G.286/4)*

*“Akardı Çeşme-i Hayvân mezârum kazsalar iy Cem
Ger ola ‘Îsâ-nefes dil-dârı öpseydüm tudagında” (G.286/8)*

*“Zülfün ansam zehr olur mâr agzuma
Bûse tiryâkin sun iy yâr agzuma” (G.287/1)*

*“Zikri hayr olsun du‘âdan yâd ider
Sögüp ol la‘l-i Şeker-bâr agzuma” (G.287/2)*

*“İy sanem kand-i mükerrer yir idüm
Leblerün iriŐse tekrâr agzuma” (G.287/3)*

*“Didüm ki miyânunu kenâruma getirsem
Güldi didi haddünden igen aŐma miyâna” (G.291/4)*

“Budur du‘âstı ‘âlem içinde Cem ‘ün müdüâm

Zülfün kemendi boynına her lahza bağ ola” (G.296/5)

*“Oğlan oyuncacı oldu her oğlan yıkar yapar
Bu yıkılası dil dilerem kim harâb ola” (G.297/6)*

*“Bûsesine cân virüp aldum peşîmân oldu dîst
Didi kavlümden dönerdüm ben bu bâzâr olmasa” (G.298/5)*

*“Bu gün ol nergis-i mahmûrun-ıla mest olalum
Yarın ol gonce benim degmede girmez elüme” (G.300/2)*

*“Didüm iy meh çün lebün cân dur bana bir bûse vir
Gül gibi kıldı tebessüm didi kim cân üstine” (G.301/3)*

*“Didüm iy cân kaçma Cem’den hâcîdur güldi didi
Gerçi hâcîdur velî cân virür oğlan üstine” (G.301/8)*

*“Lebünden çeşm-i bâdâmun şekerle
Ki hoşdur lutfî bâdâmun şekerle” (G.302/1)*

*“Kemer kıl kolum didüm bilüne
Didi kim bağlaya kılı kemerle” (G.302/5)*

*“Safâsından gelür cânı tudaga
Cem olsa leb-be-leb sen sîm-berle” (G.302/7)*

“Öperken la^flini nâ-geh ısırdum tudagın didi
Bu câna kıymış gör kim ne hoş kanına susadı” (G.311/2)

“Olalı husrevâ gönliim leb-i şîrîniine mâ'il
Kılupdur kûh-ı 'ışkunda hacil san'atla Ferhâd'ı” (G.311/4)

“Didüm cân virürem bûs ü kenâra
Didi gam çekmegil yok yire bâri” (G.313/2)

“Emdür tudagun derdüime emdür didim iy döst
Güldi didi kim söyleme çün buldun em indi” (G.318/3)

“Şeker sildükçe şeker leblerinden
Tolar kand ü şekerden dest-mâli” (G.319/5)

“Leblerün kanum içüp ben kan yudaldan gonce-vâr
Oldum ol demden leb-i şîrîniünün hem-meşrebi” (G.320/4)

“Bu gün bir şûh mest olmuş yürür geh togrı gâh eğri
Gümüşt serv-i hırâmâna giyürmiş zer külâh egri” (G.325/1)

“Ol dem kanı bilüni kucardum kemer gibi
Şîrîn tudacugunu emerdüm şeker gibi” (G.328/1)

*“Koşmadı dahi la’l u ruhun öpeyin kim ol
Dil hastesine sıhhat imiş gül-şeker gibi” (G.328/2)*

*“Biter behişt meyvesi gerçi lezîz ü ter
Bitmeye lebleründeki hurmâ-yı ter gibi” (G.328/3)*

*“Agzum suyu akar göricek şekkerîn lebiin
Sun bâri la’lün agzuma hurmâ-yı ter gibi” (G.328/5)*

*“La’lünden alalı sanemâ buseler kadeh
Kanlar yudar surâhi-i sahbâ benim bigi” (G.332/5)*

3.4.2.4.2. Diğer Beyitler

Sevgilinin dudak unsuru dışında kalan ve sevgiliye olan arzuyu, hayranlığı farklı şekilde anlatan beyitlerin örneği az olmakla birlikte ‘oğlan’ (sâde ruhsâr) ifadesine rastladığımız sadece bir beyit vardır. sevgili şivesi ve şuh oluşu ile aşağıdaki beyitlerde aşğının ilgi odağı olmuştur.

*“Birinün bir zülfi kılına cihân mülki bahâ
Birinün bir şîvesi bin mülk-i İskender değer” (G.115/8)*

*“Kolumı kılup boynuma iy döst hamâ’il
Sen şûh-ı cihân oynayacak hoşca degül mi” (G.347/2)*

*“Kazıdup şol hat-ı semen-sâyı
Sâde ruhsâr olsan olmaz mı” (G.315/2)*

3.4.2.5. Mihrî Hatun

3.4.2.5.1. Şekker-leb – bûse- öpmek- emmek

“Şîrîn lebiyle agzuña sögmiş i Mihrî yâr

‘Ömri çoğ olsun el götür imdi du ‘âlar it’ (G.8/5)

“Ben ayaguñı öpmege cânlar kılam îsâr

Râygân viresin bûse sen agyâra nedendür” (G.27/6)

“Bizi bir bûse ile yâd itseñ

Olmaz idi hatâ behey kâfir” (G.29/5)

“Leblerüñi gördüğümce dostum cân imrenür

Yalıñuz bir ben miyem kâfir müselmân imrenür” (G.49/1)

“Lâg ile bûse istese bizden ‘aceb degül

Sakalı gülse her kişi iller gülencidür” (G.51/3)

“Her âsitâna yüz süriyüp bûse cerr ider

Bu bâb içinde Mihrî de senden dilencidür” (G.51/5)

“Geh yañagından gül ala geh lebinden mül amuñ

Geh miyânını der-âgûş ide geh bûse-kinâr” (G.53/4)

“Şîrin lebin agyâra sunar Mîhrî'ye sunmaz
Tûtî baka karga yiye şeker ne kolaysuz” (G.54/5)

“Âşıkları bir bûsesine cân vire her dem
Agyâr ile ol sarıla 'uryân ne kolaysuz” (G.55/2)

“Zehr-i hecriyle helâk olmuşdı çokdan cân u dil
Lutf idüp şîrîn lebi ger itmese güllâclık” (G.78/6)

“În'âma geldük ey dost bir bûse vir lebüñden
Mahrûm kılma lutf it şey'-lillah itse sâ'il” (G.95/7)

“Mîhrî'ye bir bûse in'âm it didüm dilber didi
Sen de gel şükrâne teslîm eyle cân didüm be-çeşm” (G.109/6)

“Olalı 'aşk ile şîrîn lebinüñ Ferhâd'ı
Dil-i dîvâne vatan eyledi taglar eteğın” (G.124/2)

“Leblerüñ zikri yeter dil tûtisiniñ şekkeri
Neylerin kandi dehâmum tolı kandüm var iken” (G.128/4)

“Oldı şîrîn la'linüñ Ferhâd-ı dil âşüftesi
Geçiser cân u cihândan geçmeyiser ândan” (G.130/2)

*“Fursat el virmiş iken bûse-kinâr it yâri
Dâ'imâ girmez i Mihrî ele bu dem bu gice” (G.144/5)*

*“Dilber didi bir bûse virem cân virür iseñ
Mihrî didi bir câna ne minnet meh al işte” (G.145/5)*

*“Mihrî şevk-i 'aşkuñ içre leblerüñ yâd idicek
Bu şirîn güftârı şekkerler dükânın bağladı” (G.194/7)*

*“La'l-i nâbindan şeker senbûsesine dilberüñ
Urmaz isem ben 'aceb dendâni bayrâm irtesi” (G.195/2)*

*“Bir bûse vir öldüm didi Mihrî aña yâri
Çeşmi ile hışm itdi egerçi güleyazdı” (G.198/5)*

*“Hevâ-yı la'l-i şîrînüñ için cân virdüğüm Ferhâd
Göreydi dostum her dem iderdi hüsn-i şâbâşı” (G.200/5)*

*“Câm-ı la'lüñ meyin içürdi rakîbe nideliüm
Bize sunmadı felek hûn-ı cigerden gayri” (G.203/5)*

3.4.2.5.2. Diğer Beyitler

*“Lezzetin işbu cihâmuñ şimdi bildük hâsılı
Yog imiş rûy-ı zemînde vasl-ı dilberden leziz” (G.17/2)*

“Neyleyem bî-çâre gönliüm bir dem olmaz yârsuz

Epsem olmaz nitekim cehd eylerem bu 'ârsuz" (G.63/1)

*"Seveni sevmez ü bunlar ha sever sevmeyeni
Ko bu mahbûblaruñ dünyede bî- 'ârına yu" (G.74/4)*

*"İ Mihrî sâde-rû olsaydı yüz yıl
Çeker idüm cefâsın bu kerîmüñ" (G.81/6)*

*"Varalum sahn-ı gülistânda temâşâ idelüm
Serv refîârını salındugını dil-dâruñ" (G.82/2)*

*"Bahâr faslı vü gül devri gonca 'âlemdir
Demidür imdi i dil sen dahi hezâr olsan" (G.93/4)*

*"Sen yalandan Hâtemî 'âşık geçersin Mihrî'ye
Sümme vallâhi seni Mihrî sever oğlandan" (G.130/7)*

*"Yüz çevürür beni gördükçe rakîbe meyl ider
Sevdiğümden gayri bilmem neyledüm ol yâre ben" (G.134/5)*

*"Kâdî vü müftî müderris zâhid ü pîr ü cüvân
Kangısı cân virmedi mahbûb oğlan üstine" (G.159/4)*

*"Sûfî katuñda hûbları sevmek günâh ise
Sen fârig ol ko ben yanayın ol günâh ile" (G.160/5)*

“Hey gâfil olma gamzelerinden güzelleriñ

Biñ şeyhi yoldan eylediler bir nigâh ile” (G.160/6)

3.5. ŞARABIN ROLÜ VE MEKÂNLAR

3.5.1. Şarap/Bâde

“Klâsik İslam-şark edebiyatında şarap ve şarap eğlencelerinin (meclis) anlatıldığı eserler genel olarak “Hamriyyat” başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu edebî türün oluşumu miladî beşinci yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Hatta İran Edebiyatı incelenecek olursa Sasaniler döneminde bile “aşk ve şarap”ın lezzetini anlatan şiirlerin varlığından bahsedilebilir”.(Canım, 1998: 20)

“Arap Edebiyatında cahiliye dönemi şiiri, toplum hayatının, inanış ve düşüncelerinin bütün hatlarıyla anlatıldığı metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Klâsik Arap şiirinin belli başlı konuları; övgü, hiciv, kadın-aşk, özür-af, tasvir ve şarap olarak sıralanabilir. İslamiyet’in kabulü genel anlamda hamriyyat şiirleri ve bu tür şiir yazar şâirler arasında bir milat olmuştur. İslamiyet öncesi şarap şiiri yazar bazı şâirler bu şiirlerden tamamen vazgeçerken(Canım, 1998: 22) bazıları bu tarz şiirlere devam etmiştir. İslamiyet’in ilk asırlarında, şarabın yasak edilmesiyle birlikte şarap şiirleri önemini kaybetmiştir. Ancak Emeviler döneminde toplumun ve edebiyatın şaraba olan yaklaşımı, sosyal hayattaki refahın etkisiyle değişikliğe uğramıştır. Emeviler döneminde şâirler, hamriyyat şiirlerine canlılık kazandırmaya başlamış ve şarap hakkındaki şiirlere yeniden önem vermişlerdir. Özellikle hicrî ikinci asırdan itibaren divanlarda ayrı bir bölüm oluşturacak hacimde şarap şiirleri görülmeye başlanmıştır. Arap Edebiyatında XIV-XV. yüzyıla gelindiğinde şâirlerin yazdığı şarap şiirleri bir araya getirilmeye başlanmıştır. Arap Edebiyatında Şemseddin Muhammed en-Nâvecî’nin Halbatü’l Kümeyt (Şarap Tasvirinde Birbiriyle Yarışa Girenler) adlı eseri bu yönüyle edebiyat tarihi açısından önemlidir. Bu eserde Nâvecî, şarabın isimlerinden kullanımına, faydalarına, adabına, meclislere, sâkiye kadar şarap ve meclis ile ilgili birçok bilgiye yer vermektedir.”(Canım, 1998: 25)

Bu konuyla ilgili Halil İnalçık’ın açıklamaları ise şu şekildedir.

“ Klâsik Türk Edebiyatı, İslamiyet öncesi, sözlü geleneğin hüküm sürdüğü bir coğrafyada doğmuştur. İslamiyet’in kabulü ile yazılı edebiyata geçiş birbiriyle hemen

hemen aynı yüzyıla rastlamaktadır. Klâsik Türk Edebiyatı'nın kuruluş dönemlerinde, İslam'ı öğrenmek için Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye tercümesinin yoğun olduğu görülmektedir. Bunun neticesinde Arap ve Fars edebiyatında mevcut olan, dinî kavramlarla birlikte, şarap hakkındaki edebî ve tasavvufî fikirler de edebiyatımıza girmiştir. Klâsik Türk Edebiyatı'nın ilk eserleri ve hatta Selçuklu dönemi eserlerinde bile şarap ve şarapla ilgili kavramların bulunduğu bilinmektedir.”(İnalcık, 2011:67)

İskender Pala ise şarap ile ilgili tanımlama ve açıklamaları aşağıdaki gibi yapmıştır.

“... içki. Şarap, divan edebiyatında en çok kullanılan içecek maddesidir. Bazen câm, sagar, ayak, kadeh, piyale, peymane, ratl gibi unsurlarda da mecaz-ı mürsel yoluyla badeden bahsedilir. Rengi dolayısıyla dudağa, kana, gözyaşına, yanağa benzetilir. Lezzeti ve sarhoş edici özelliği ile de teşbihlere konu olur. Bezm ve meclislerin vazgeçilmez unsurudur. Şaraptan söz edildiği zaman nab, safi ve hoş-güvar sıfatları ile birlikte kullanıldığı görülür. Divan edebiyatında olduğu kadar halk edebiyatında ve tasavvuf edebiyatında da kullanılır. Aşkı Allah'a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli badeyi de ruh coşkunluğu için bir araç olarak görür. Şairlerin badeyi bu anlamıyla mı yoksa gerçek anlamıyla mı kullandıkları çok zaman belli değildir. Divan edebiyatının gazellerinde badeden bahsetmek bir gelenek olmuştur. Bu kısımdan bade-füruş(içki satan), bade-hor (içki içen) gibi birleşik isimlerle de karşımıza çok çıkar. Gülgün, gül-fam, gül-renk, sad-sale, mest, nuşin gibi sıfatlar da badeye aittir. Bade bir küp içinde saklanır ve izbe köşelerde mahzenlerde kurulmuş meyhanelerde içilirdi. Zaman zaman içki yasağının sıkı takibe alınması ile sosyal hayatı da ilgilendiren komular arasına girmesi bu nedendir. Gerek içkinin kendisi gerek içerken ve içtikten sonra insana verdiği haller gerekse içiliş şekli şairlerin vazgeçemedikleri anlatım tekniklerindedir. Şaraptan söz etmek için birçok vesile bulan şair kesinlikle bunları iyi yönde kullanır. Şair için içki anne sütü gibidir. Onsuz olamaz. Vaiz ve kaba sofuya içkiyi men ettiği için karşı çıkar ve düşman kesilir. İçki için elbisesini bile rehin bırakan şairin ondan ayrı kalması dayanılmaz bir haldir. Mest olan kişi mıstabada oturmaya, humhanede yatmaya oranın kapısını beklemeye ve o kapıya kul olmaya hazırdır. İçkiyi üzümün kızı olarak kucaklar. 'İçki bütün kötülüklerin anası' olduğu halde şair onu tertemiz görür. Şarap için kullanılan birçok kelime vardır. Birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Ab-ı engür (üzüm suyu), arak (rakı), asir (üzümün sıkılmışı), ateş-i seyyale (akıcı ateş, kırmızı şarap), bintü-i ineb (üzümün kızı). Bûze (boza), duhter-i res (

üzümün kızı), dem (içki) (dem çekmek ile alakalı olarak kullanılır), dide-i horos (horoz gözü, kırmızı şarap), dörd (tortu), evije (halis şarap), gülarak (gül rakısı), hamr (şarap, içki), hun-ı kebuter (güvercin kanı, şarap), kandit (şeker kamışı şarabı), kümeyt (siyaha çalan kırmızı şarap, aynı renkteki at ile tevriyeli kullanılır), lay (tortu), mey (üzüm şarabı), müdam (cevher-i şarab), müil (şarap), müselles (üçte biri kalıncaya kadar kaynatılıp damıtılmış şarap), nebis (hurma şarabı), rahik (halis şarap), sahba (kırmızı şarap), selsal (kolay içimli şarap), sırf (su katılmamış şarap), ukar (kırmızı şarap), ümmü-i habais (kötülüklerin anası. Hadisten kinaye) vs.

İçki ile ilgili olarak da birçok kelime ve terkipler beyitleri doldurur. Birkaçını şöyle sıralayabiliriz: cür'a (tortu), çakırkeyf (az sarhoş), gökkandil (fazla sarhoş), kanzil (fazla sarhoş), habab (kadehin üst kısmında içkiden hasil olan hava kabarcığı), hümyaze (içkiden sonraki gevşeklik, esneyiş), kulkul (şarabın sürahidenden kadehe dökülürken çıkardığı ses), mistaba (meyhane peykesi), müdmin (ayyaş), nuki (meze), şurb-i yehud (Yahudi 'nin şarap içişi, gizli şarap içme) vs.”(Pala, 2004: 52).

Şarap ile yapılan hoş sohbetler, mecliste yer alanların içinde en önemli unsur olan sevgili ile yapılmaktadır. “Şarabın divan şiirinde en fazla aşk, muhabbet ve sevdayı anlatmak için kullanıldığı, çokça bilinen bir gerçektir. Hattâ bu hususun sadece divan şiiri ile ilgili bir özellik olmadığı, halk ve tekke şiirinde de, “şarab”ın aşk ve sevdayı anlatmak üzere mecaz unsuru olarak yaygın bir şekilde kullanıldığını söylemek gerekmektedir. Biraz daha ileri giderek diyebiliriz ki; yeni, eski, klasik ve modern olsun dünyanın bütün köklü dillerinin edebiyatlarında bu şarap ve aşk ilişkisi tabîî bir şekilde edebî metinlerin içerisinde yer almış bulunmaktadır. Bunun böyle oluşu; aşkın, insanı kendinden geçirici özelliği, mest ediciliği ve dünyada hiçbir şeyde bulunmayacak derecede keyif vericiliği sebebi ile şarap gibi insanı kendinden geçiren bir etki uyandırmasından dolayıdır...” (Doğan, 2012: 67). Ancak buradaki aşk araştırmalarımıza uygun olarak beşerî aşktır.

Şarap ile ilgili yazılmış beyitlerde dikkat edilecek husus, kelimelerin beyite kattığı anlamlardır. Şarabın ilâhî aşka ulaşmak için metefor olarak mı kullanıldığı yoksa gerçek anlamda zevk veren bir madde olarak mı içildiği şairin vermek istediği fikri beyiti doğru yorumlayarak elde edilecektir.

3.5.2. Mekânlar

Şarabın verdiği mutluluğa paralel olarak keyif veren bir de mekânlar olacaktır. Bu mekânlar en çok meyhane ve meclis olarak karşımıza çıkmaktadır. Şarap, musıkî, rakkase, sâkî gibi unsurlar bu mekânlarda içicisine eşlik eden ve keyif veren, yaşanılan anın tadının çıkmasını sağlayan unsurlardır. Anı yaşamayı temel felsefe olarak kabul eden rindler için mekân bazen sadece dünyadır. Dünyaya bağlayan unsur ise şaraptır. Tüm gam, dert ve kederlerden bu unsur vasıtasıyla kurtulur ve içinde buldukları anın tadını çıkarırlar.

“İşret meclislerinin seçkin mekâmı, saray bahçeleri ve kasrlardır. Saray hasbahçelerinde veya kasrlarda (köşk), özel halvette düzenlenen geleneksel işret meclisleri; şâir, mutrib, hânende, gûyende, rakkâs gibi sanatçıların hükümdar önünde kendilerini göstermek fırsatını elde ettikleri bir yarışma meydanı oluştururdu...” (İnalcık, 2010: 281).

Yine Halil İnalcık’a göre mekan şu şekildedir:

“İşret meclisinde yeme içme yanında şâirlerin şiirlerini okuması, yüksek sanat musikîsi, raks, Karagöz, ortaoyunu temâşası, mutâyebât (karşılıklı latife, fıkra anlatma), satranç başlıca oyun ve eğlenceler arasındadır...” (İnalcık, 2010: 287).

3.5.3. Meyhane

Meyhaneler fiziki özelliği itibariyle karanlık, izbe köşedelerde kurulmuş, harabe, şarabın rahatlıkla üretilbileceği ve muhafaza edilebileceği yerlerdir. Aynı zamanda şarabın tüketildiği mekândır. İslamın şarabı yasaklamasına rağmen birçok kimseler bu yasağa uymamış ve şarabın tüketildiği mekânlara gitmişlerdir. Hatta bazı beyitlerde şarap öteki dünya inancının önüne geçmiş ve açıkça dile getirilmiştir. Meyhaneler daha çok halktan kimselerin toplantı alanlarından biridir.

“... Âlî’ye göre, meyhanelere gidenler iki zümredir: Birincisi: “nev-civânlar, zenpâre ve mahbûb-dost”lardır; bazıları “mahbûbı ile meyhaneye varur”; ikincisi, “gece ve gündüz şüreb-i hamr” ile ömrünü meyhanede geçiren takımdır. Kamunları: Cuma gecelerini kadınla, Sebt (Cumartesi) gününü cüvânân ile Cuma akşamını gilmân (oğlanlar) ve sâde-rûyân (sakalı çıkmamış gençler) ile geçirmektir. Bu gibiler, Cuma günü namazdan hemen sonra meyhaneye giderler...” (İnalcık, 2010: 266)

3.5.4. Meclis

Diğer adı ‘bezm’dir. “*Oturulacak, toplanılacak yer. İçki meclisi, bezm ... içkili, eğlenceli meclis, toplantı, dernek. İlbahar mevsiminde çemende, kırlarda veya bir gülbahçesinde vs. güzel yerlerde gezip eğlenmek, içip coşmak, hâlen rağbet edilen bir eğlence şeklidir. Eskiden bu âdet daha çekici imiş. Sevgilisi, sâkîsi, mutrib (çalgıcı)i, gazelhân (gazeller okuyan)ı, yârâm ve içkisi, mezesiyle meclis, şâirlerin en rağbet ettiği durumlardan biridir. Bu eğlence, zamanına göre evlerde, meyhânelerde (mecâzen tekkelerde) de yapılabilir. Bezimde herkes yere bir daire oluşturacak şekilde yanyana otururdu. Sâkî elindeki ratl-ı girân (büyük kadeh)i ile ortada döner ve herkese aynı içki kâsesinden şarap ikrâm ederdi. Bazen ortada dönen yalnızca peymâne olur ve herkes gam ve kederinden kurtulur, coşar eğlenirdi...*” (Pala, 2004:300-71)

Özellikle ilkbahar mevsimi beyitlerde çokça kullanılmıştır. Mevsimin insana verdiği hoş hâl, meclisteki toplantı, sohbet ve içilen şarap, yiyilen yiyecekler ile tamamlanmıştır.

“...Hristiyan Batı’da olduğu gibi, Ortaçağ İslam devletlerinde de, en eski zamanlardan beri, hükümdarın yaşamında iki şey en yüksek derecede önem taşır: Razm (rezm), savaş ve Bazm (bezm), yani saray has-bahçesinde geceleri günlerce süren işret meclisleri...” (İnalcık, 2015: 276)

İlk olarak sarayın düzenlediği ve önem verdiği bu meclisler halk tarafından da benimsenecek, konaklarda ev toplantıları halinde de düzenlenecektir.

“Fuzûlî’nin Farsça divanına yazdığı giriş bölümünde (Divan-i Farisi; 1, 16), şâirlerin işret meclisi hayatına dair şu gözlemi ilginçtir: Onlar “sultanların gözetimiyle zevk sahibi büyüklerle düşüp kalkarak, cennet gibi bahçelerde dolaşıp tadı hoşşarabın neşesiyle çekici şarkıları dinleyip ay yüzlü gençleri seyredip iyi vakit geçirirler; bu sayede şiir sanatının mükemmelliğini en yüksek derecelere eriştirirlerdi.” (İnalcık, 2015: 283)

3.5.5. Sâkî:

Sâkî ile ilgili İskender Pala’nın açıklamaları aşağıdaki gibidir.

“*Kadeh sunan, içki veren. Divân şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sâkîdir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şairin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır; yahut bizzat sâkî sevgili mesâbesindedir. Bazen sâkî mutrib olarak da görev yapar. Bütün bu hâllerde sâkî mutlaka güzelliği ile*

dikkat çeker. Hatta âşık, içkiiden değil sâkînin güzelliğinden sarhoş olmalıdır. Sâkîden içki dışında dilekte de bulunabilir. Meselâ şair ondan vuslat veya dudağının içkisini sunmasını isteyebilir. Sâkînin sâid-i sîmîni daima görülmelidir. O Hızır'a benzer ve bereket dağıtıp herkesin gönlünü yapar, hazırlar, içki sunar, meclise neşe ve parlaklık sunar, şarkı söyler vs.” (Pala, 2004: 387)

Yukarıdaki açıklama ve tanımlamalara göre yaptığımız araştırmalar aşağıda tasnif edilmiş ve yorumlanmıştır.

3.5.6. Ahmet Paşa

“Tefâhur eylese düşnâm-ı telh ile dehenin

Aceb degil ki ede meyden iftihâr kadeh” (G.26/3)

Ahmet Paşa yukarıdaki beyitte benzetme yolu ile şarabın tadından bahsetmiştir. Şarap tadı itibariyle acı bir özelliğe sahiptir. Nasıl ki ağız, söylediği acı sözlerle gururlanıp iftihar ediyorsa kadeh de içinde bulundurduğu acı şarapla iftihar etmelidir. Şarabın tadından bahsedilebilen bu beyit bildirdiği özellik itibariyle bizi dünyevi bir lezzete götürüyor.

Yine aynı şekilde aşağıdaki beyitte de şarabın tadından bahsedilerek lezzetli olduğu söylenmiştir.

“Ölsem lebin için eyleseler toprağın sebû

Su koysan ol sebûya şarâp akısar leziz” (G.31/5)

Edebiyatımızda İlkbahar yeme içme, eğlenme, meclislerin olduğu çeşitli eğlencelerin düzenlendiği, tabiatın tadına varılan, şarap içilen mevsim olarak sıkça kullanılır. Aşağıdaki beyitte de ilkbahar yeme içme mevsimi olarak anılmıştır. Bu mevsimde yapılan toplantılarda bade yani şarap olmazsa olmazdır. Bu meclis can verici bir

meclistir. Çünkü mevsim de güllerin açtığı bir mevsim olduğu için kadehten adeta bu can veren meclise açmış gül yaprakları yağar ve meclisin keyfine keyif katar. Şarap bu beyitte açılmış gül yapraklarına benzetilmiş ve şarabın gönül açıcılığından yani keyif verme özelliğinden bahsedilmiş ve bu özelliği itibariyle meclisin neşesine neşe katmıştır. Şarabın insana verdiği bu keyif ve zevk alma hali bizi dünyevileşme fikrine götürüyor diyebiliriz.

“Aş nev-rûzunda gül-bîz olmadan ferrâş-ı bâd

Bâdeden cân bezmine berg-i gül-i handân yağar” (G.35/3)

Saki, sürekli şarap sunan biri olarak meclislerin olmazsa olmazıdır. Ahmet paşa bir adım daha ileri giderek sakiden sadece şarap sunmasını değil de laleye benzeyen dudağından kadeh sunmasını istemiştir. Çünkü dudak o kadar zevk verir ve sarhoş edicidir ki aşığın başını döndürmesi itibariyle kadehteki şaraba benzetilir. Aynı zamanda dudak açılmamış goncadır. Ve şarap o kızıl rengini dudağın aksinden alır. Şarap rengi, verdiği sarhoşluk ve zevk itibariyle beyitte dünyevi bir konumda yerini almıştır diyebiliriz.

“Sâkiyâ tur lâle-veş lâ'lin kadeh sun kim müdâm

Aks-i goncandan meyin rengi kızıl rengidir” (G.77/6)

“Saki- eğlence mekanı olan bezm- sakinin dudağı- kadeh” gibi öğelerle dünyevi anlam kazandırılarak oluşturulan bir diğer beyit ise;

“Sâkiyâ sun bezm-i hüsnünden lebin câmın bize

Kim benevşeyle müzeyyendir gülistanın senin” (G. 163/4)

Aşağıdaki beyitte de saki, şarap ve bu öğelerin dünyevi bir anlama bürünerek karşımıza çıktığını görüyoruz. Sakinin gümüş gibi parlak ve beyaz ellerinde kadehi gören şunları dedi: altından kayıkla süslenmiş bir iyilik denizidir. Yani şarap, başa verdiği hoşluk ve bu hoşluğun tarif edilemezliği, büyüklüğü itibariyle iyilik denizine benzetilmiştir. Şarap o kadar değerlidir ki elbette bu hoşluğa vesile olan sakinin elleri gümüşten, kadeh de bu

hoşluğu içinde barındırdığı için altından kayık olacaktır.

“Dest-i sîmîninde sâkinin kadeh gören dedi

Zevrak-ı zerrînle zeyn olmuş kerem ummânıdır” (G.89/8)

Şarap, arzu edilmesi, coşkunluk vermesi, şarabı içenin bütün kederini, gamını unutturması ve bu halin ayrıca şarabı arzu etmek için bir neden olması özelliği ile de çeşitli ilgi ve benzetmelerle Ahmet Paşa'nın aşağıdaki beyitinde yerini almıştır. Kişi şarabın etkisiyle gamını unuttur ve elbette çuşa gelir. Şarap satan dudağın sırrı yanılarak bir söz söylemiş ve sırrını bozmuştur. Her kim bu sözü (şarabı) duymuşsa (tatmışsa) şarabın verdiği zevk ile meyhanede coşmuştur. Edebiyatımızda dudak da kadehe benzetilir. Dudağın açılması ve söz söylemesi şişenin açılması ve şarabın dökülmesi gibidir. Sevgilinin sözü aştığı mest edip nasıl coşturuyorsa şarap da içenini öyle mest edip coşturur.

“Bir söz açmış yanılıp râz-ı lebinden mey-füruş

Kim şarab ol şevkden hum-hânedede cûş eylemiş” (G.132/4)

Yukarıda gördüğümüz ilgi ve benzetmeler yine dünyevi bir anlamla Ahmet Paşa'nın aşağıdaki beyitinde de yer almıştır. Dudak; rengi, aşığa verdiği haz ve zevk itibarıyla şaraba benzetilmiştir. İkisinin de rengi kırmızıdır. Ve ikisi de tadına bakana sarhoşluk verir. Bütün gamı, kederi unutturarak mutlu olunmasını sağlar. Bir madde olarak şarap ve dudak nasıl oluyor da tadına bakana etkisi altına alabiliyor, mutlu edebiliyor, kendinden geçmesini sağlayabiliyor? İşte bu bir sırdır. Ve bu esrarı keşfedebilen henüz çıkmamıştır. Onca gaybdan haber veren olmasına rağmen...

“Leblerin esrârını mey-hânededen sormak gerek

Gayb-bin çoktur ve likin kâşif-i esrâr yok” (G.144/8)

Bir başka beyitte yine “leb- sır- mey- meyın tadı yani lezzetli oluşu” bir araya getirilerek beyite dünyevi bir anlam kazandırılmıştır diyebiliriz.

“Lebi nişânımı sırr ile sormaga Ahmed

Müdüâm câm-ı mey-i hoş-güvâra yalvaralım” (G.192/5)

Meclis öyle gönül açıcı, mutluluk veren, eğlenceli bir yerdir ki Ahmed Paşa kendisine seslenerek bu zamanda laleye benzeyen kadehi elinde tut ve meclisi yad et diyor. Zira meclisi eğlenceli kılan sadece hoş sohbet değil aynı zamanda şaraptır. Şair meclisin yadı ifadesi ile bu meclise duyduğu özlemi de dile getiriyor. Ve elbette bu toplantıların yapıldığı mevsim ilkbahardır. Gül nazik elbisesini giyerken ve gonca henüz açılmamışken..

“Kadeh tut lâle vâr Ahmed ki bu dem yâd-ı bezminle

Düzer nâzik kabâsın gül giyer gonca külah egri” (G.332/7)

3.5.7. Necati Beg

Necati Beg de şarabı dünyevi anlamda beyitlerinde sıkça kullanmıştır. Şairimizin beyitlerinde de diğer klasik şiir ustalarında olduğu gibi “leb-mey-nevbahar-bezm-mest” gibi kavramlar ilişkilendirilerek dünyevi bir anlam kazandırılmıştır.

Klasik şiirde zaman kavramı çeşitli rollerle karşımıza çıkmaktadır. Bazen bir an bin yıl gibi olurken bazen zaman çok çabuk geçmektedir. Bazı beyitlerde ise zaman nasılsa geçecektir ve dünya gibi zaman da insanoğlu için fanidir. Giden ömürden yaşanılması gereken zevklerden gitmektedir aslında. Dönülemeyen bütün olaylar, ele geçmeyen bütün fırsatlar, yaşanmayan, tat alınmayan veya şiddetle zevk alınması gereken bütün yaş, olay ve durumlar zaman gibi derin büyük ve düşündürücü bir kavramla birlikte anılmıştır. Zaman şairlerden ya bir şey çalar ya da tazeliğini yitirdikten sonra eline verir. Ya şairlerimizin lehine çalışır ya da aleyhine. Zaman bazen suçlu bazen lanetli bazen de güzellik, mutluluk için harekete geçilmesi gereken o andır. Zaman beyitlerde ya kovalanır

ya da kaçırılır. Ancak şairlerimizin zaman konusunda ortak kanaati şimdi şu anı yaşamaktır. Zamanı, fiili olarak ete kemiğe büründürerek geçirmek “anı yaşamak” dünyevi beyitlerde sıkça tavsiye edilen bir durumdur. Çünkü insanı mutluluğa, zevke, güzelliğe, feraha ulaştıracaktır. Necati Beg de aşağıdaki beyitinde zamanın geçmesiyle insanoğlunun feraha kavuşamayacağını söylüyor. Zamanın geçmesi gamı, kederi azaltmaz ya da uzaklaştırmaz. En iyi yol içinde bulunulan andaki gamı uzaklaştırmak için şarap içmektir. İnsanoğluna mutluluk, ferahlık, gandan, kederden kurtulması için kadehi elden ele döndürmeyi ve şarap içmeyi öneriyor. Çünkü sarhoşluğun verdiği hoşlukla tüm olumsuzluklar unutulur. İnsanda oluşturduğu etki ve unutturma, hem dünyevi bir unsur olan kendisine bağlama hem de dünyevi unsur olabilecek gandan uzaklaştırma özelliği ile şarap beyitteki yerini almıştır diyebiliriz.

“Devr-i zemâne itmez imiş âdemi ferah

Devr eylesün piyâle gidersün gamı ferah” (G.43/1)

Necati Beg için zamanın içinde barındırdığı acılara aldırmadan şarap içmek tercihi aşağıdaki beyitte de yerini almıştır. Dünyevi bir unsur olarak şarabı tercih etmek dünyaya ait bir zevki, tadı tercih etmektir. Dünyevi bir unusuru tercih etmiş olmak dünyaya bağlılığı ilan etmektir. Çünkü şairimiz için dünya sadece yeme içme için vardır. Dünyanın şairimizdeki anlamı budur. Ne gam yer ne keder. O sadece yeme içmenin tadına varır ve sadece şarap içer. Aynı zamanda şarap bu beyitte dünyaya bağlılığı artıran bir öğedir diyebiliriz.

“Dünya Necati 'ya yeme içmek durur veli

Yemez zemanе gussasın ol kim şarab içer” (G. 158/5)

Dertten, tasadan uzak durma arzusuna aranan çareyi şarapta bulmanın bir diğer örneği ise aşağıdaki beyittir. “Akıbet kaygısı(gussa-i encam), kederi” ifadesi, insanların sonunun ne olacağı endişesini hatırlatır bizlere. Bu son aslında diğer dünyadaki yaşamın başlangıcıdır. İslam inancında insanların akıbetinin ne olacağını yalnız Allah bilir. Biz insanların bu bilinmezlik içindeki çırpınışları, genel olarak zamanı ya dini ritüellerle

geçirmemizi sağlar ya da bu bilinmezliğin verdiği sıkıntıyı tamamen hatırdan çıkarmaya yöneltir. Aşağıdaki beyitte şair hatırdan çıkarmayı istemektedir. Bunu sağlayacak olan ise Saki'nin sunacağı kadehteki şaraptır. Şarap tüm kaygı, kederden alır insanı ve onun yerine bir an bile olsa neşe, zevk, kaygısızlık verir. Dünyanın şarap gibi bir nimeti dururken akıbetinin kaygısını çekmek istememektedir. Şairin bir nefes dünya tercihi bizi dünyevileşme fikrine götürmekle birlikte şarabın bu noktadaki konumunu da bildirir.

“Bir ayak sun beri ey saki elinden içelim

Bir nefes gussa-i encam feramuş olsun” (G. 430/7)

“Ey taze, genç delikanlı! Sevgilinin dudağını terk etme. Gül devrinde yani ilkbaharda da şarabı terk etme!”. Şairimizin bu beyitte iki görüşü vardır. Bu iki görüş de dünyevileşmenin odağı halindedir. Birincisi genç bir delikanlının sevgilinin dudağı olmadan anlam kazanamayacağıdır. İkincisi ise ilkbahar gibi tazeliği, canlılığı, adeta yeniden doğuşu getiren bir mevsimin şarap olmadan düşünölemeyeceğidir. Nasıl ki sevgilinin dudağı genç bir delikanlının tazeliğini yine yeniden tazeliyorsa ilkbaharın da canlılığını, tazeliğini, hoş havasını şarap içmek öyle tazeler. Bu ilgi ve benzetme beyiti dünyevileşmenin zirvesine çıkarmış ve bu zirveye de şarabın verdiği hoş hali oturtmuş diyebiliriz.

“Leb-i cananeyi terk eyleme ey taze civan

Devr-i güldede meyi terk etme seni ola seni” (G.261/4)

Bir diğer beyit ise;

“Sâkî lebüñ zülâlidürür mucib-i hayât

Câm-ı şarâb-ı nâb beni ide mi ferah” (G.43/5)

Sevgili ile kavuşma gününde buse aşıktan esirgenmez. Bu kavuşma ritüelinin bir parçasıdır. Aşık, sevgiliden buseyi esirgememesini istiyor. Nasıl ki kavuşma gününde buse esirgenmezse bayram günlerinde de şaraba yasak olmaz. Kimi zaman şairlerimiz içilmesi veya yapılması haram kılınmış madde ve eylemler için bayram, ilkbahar gibi zaman dilimlerini adeta birer kaçak(dünyevi) zaman gibi beyitlerde kullanmışlardır. Onlar için böyle zamanlarda yasak yoktur. Çünkü bu zamanların olmazsa olmazıdır şarap.

“Dil-bera vuslat gününde eyleme busen diriğ

Dostum bayram olıcak badeye olmaz yasağ” (G.265/4)

Bir diğr “kaçak zaman” ise ilkbahardır. Adeta cihanın yeniden dirildiği, canlandığı, güzelleştiği bu ölümsüz cenneti andıran mevsimde neden şarap helal olmaz ki? Çünkü mevsim eğlenmeye, yeme içmeye en uygun mevsimdir. Şair bir yakarış, yalvarış, sızlanma içindedir. Dünyanın verdiği bu nimetten kaçınılır mı? Aksine şair tüm zevk, arzu, haz ve isteği ile dünyaya koşmaktadır. Şarap içmeye böylesine elverişli bir mevsimde acaba neden haramdır. Necati Beg, dünyevi olan bu zevke olan hayranlığından “neden helal olmaz ki” diyerek şarabın konumunu vurgulamıştır. Yukarıda ki beyitte de ifade edildiği gibi şarap bu zamanların olmazsa olmazıdır.

“Nev-bahar ile behişt-i cavidan oldu cihan

Ey acep neyçün halal olmaz mey ü sahba bugün” (G.428/3)

Aşağıdaki beyitte de “tazelemek ve gonca” kelimeleri ile ilkbahar hissettirilmiştir. Tabi ayrılmaz parçası da şarap olacaktır. Çünkü vakit olarak şaraba en çok yakınlaştıran ve yakışan vakit ilkbahardır. Tazeliğin başlangıcıdır. Tabi kadehi de tazelemek gerekir şaire göre. Goncalar ağızlarını açmış durumlarını dile getirirler ve derler ki:” şimdi vakit kadehi tazeleme vaktidir.” Çeşitli söz sanatlarının yer aldığı bu beyitte ana unsur şaraptır. Rengi ve verdiği coşkunluk dünyevileşme unsuru olarak beyitte ki yerini almıştır.

“Goncalar ağız açıp derler zeban-ı hal ile

Tazele peymanelerle vaktidir peymanını” (G.570/5)

Aşağıdaki beyitte ise şarap, gül çehreli sevgiliye benzetilmiş. Şarabın rengi ise sevgilinin kıyafetleri gibi kırmızıdır. Ve şarabın şivesi de sevgilinin şivesi gibidir. Sevgilinin aşığa yaptığı türlü oyunları şarap da içicisinin kanına karışarak yapar ve onu sarhoş eder. Akli aciz olanlar da bu şiveyi, işveyi, oyunu anlayamaz. Şarabın insan iradesini elinden alabilme ve kendisine müptela kılma özelliği hissettirilmiştir.

“Yar-ı gül-çihre gibi kırmızı vü al giyer

Akl-ı aciz döyemez şivesine badelerin” (G.321/4)

Aşağıdaki beyitte ise şarap avcı rolündedir. Kıp kırmızı, saf dudağı ile ne güzeller, güzellikler avlamıştır. Heybesinde öyle güzellikler vardır ki içenin canına ne ganimetler getirir. Heybede ki bu ganimetler elbette zevk, kaygısız dertsiz bir dem, mutluluk, tüm kötü duygulardan arınmışlık, neşe, coşkunluk vs olacaktır.

“Sayd eyledin güzelleri ol la’l-i nab ile

Cana neler şikar gelirmiş şarab ile” (G. 510/1)

Klasik şiirde sevgili ile şarap ayrılmaz ikilidir. Gönül parçalayan dudağın şarabından mahrum kalmak istemiyor şairimiz ve öğüt vericiye sesleniyor. Ve tekrar nasihat verene şu öğütte bulunuyor. “Sana ne! Kim ne yaparsa kendi canına yapar”. Şarabın verdiği sarhoşluk sevgilinin dudağının verdiği hazza benzetilmiş. O kadar da kıymetlidir ki verilen nasihate tahammül bile yok şairimizde. Şarabın dünyevileşme noktasında ki kıymetini bu beyit açıklıyor diyebiliriz.

“Şarab-ı la’l-i dil-berden beni men etme ey nasih

Sana ne her kişi ne eder ise kendi canına” (G. 522/2)

Aşağıdaki beyitte de sevgili ile şarap dünyevileşmenin ana unsuru olarak yan yanadır. Aşğın gönlü sevgilinin dudaklarını arzulamaktan en sonunda şaraba düşmüş yani şarap içmeye başlamıştır. Çünkü artık çare bulunamamış, özlem giderilememiş ve en iyisi şarabın verdiği unutturma özelliği ile hoşnut olma tercih edilmiştir. Dünyevi bir unsur olan sevgiliye duyulan şevkten diğer bir dünyevi unsura geçiş vardır. Beyit bütünüyle dünyaya olan bağlılığı, zevki, dünyevi bir derde karşı dünyevi bir çare bulması bakımından konumuz itibariyle önem arz etmektedir. Buradaki “düşmek” fiili alışmak, müptelası olmak anlamında da kullanılmış olabilir. Şaraba düşen aşık Saki’ye seslenir ve kan gibi bir şarap sunmasını ister.

“Dil leblerinin şevki ile düştü şaraba

Saki içelim sun beri şol kan olacağı” (G.601/3)

Bir diğer şarap ve sevgili ikilisi ise aşağıdaki beyitte yerini almıştır. Burada ise önemli olan nokta şaraba ikinci ruh unvanının verilmesidir. İşte şarap öylesine cana can katan bir maddedir. Şarap dopdolu iken kadeh, sevgilinin dudaklarını öpmek için can verir. Şaraba coşkunluk verecek olan dudak, dudağa tat, renk, sarhoşluk verecek olan ise şaraptır. Belki de şarap sarhoş edebilme, kendinden geçirme özelliğini çokça arzulanan, istenen dudaktan almaktadır. Bu yüzden dudağa değmek için can veriyor olabilir. Karşılıklı bir özellik katma, arzulama alış veriş vardır. Hem şarap hem dudak dünyevi birer madde olarak bu beyitte şevkin, hazzın zirvesindedir diyebiliriz.

“Dopdoluyken ruh-ı sani ya’ni mey

Leblerin öpmeğe sagar can verir” (G.71/3)

Aşağıdaki beyitte ise Necati Beg kendisine seslenmiştir. Dudaklarının kötü söz söylediğine bakma, acı bir dilin olsa da şarap gibi sohbetin vardır diyerek şarabın insanda oluşturduğu etki özelliklerini kendisine yüklemiş ve benzetmiştir. Şarabın insana gamı, kederi unutturması elbette tatlı, güzel sohbetlerin oluşmasına yol açacaktır. Şarabın verdiği hoş-sohbet hali beyitteki yerini almıştır.

“Ey Necati leblerinin söğdüğüne kalma kim

Acı ağızlığı tatlı sohbeti var mül gibi” (G. 628/7)

3.5.8. Mesîhi

Mesîhi de beyitlerinde şarap unsurunu dönemin diğer şairleri ile aynı anlayış çerçevesinde oluşturmuştur. Aşağıdaki beyitte “perhiz” kelime anlamı itibariyle ‘dince yasak edilen şeylerden tamamıyla uzak kalma’(devellioğlu) demektir. Şairimiz perhiz olmak istemiyor. Çünkü devir gül devri yani ilkbahardır. İlkbaharın verdiği tazelik, canlılık ve hoş- hal içindeyken ona eşlik edecek en iyi şey şaraptır. Şair bu mevsimde şaraptan uzaklaşmanın hoş olmayacağını söylüyor. İlkbahar ve ayrılmaz bir parçası olan şarap dünyevi bağlılık noktasında bu beyitte de yerini koruyor diyebiliriz.

“Dâg urup cismüme perhîz itme kanum içmeden

Hoş degüldür çünkü gül devrinde meyden ictinâb” (G.11/4)

Sevgili ile şarap diğer şairlerde olduğu gibi Mesîhi’de de ayrılmaz ikilidir. Kimi zaman sevgilinin çeşitli uzuvları şaraba benzetilirken kimi zaman verdiği veya veremediği duygular şaraba benzetilmiştir. Kimi beyitlerde ise sevgili şarabı içen kişidir. Aşağıdaki beyit de bunun örneklerinden biridir. “Gül bahçesi meclisinde gonca şarap içmek istemezdi ancak şebnem(çiy damlası) zorla onun ağzına şarap koydu.”

“İçmezlenürdi meclis-i gülşende gonca lik

Şebnem güç ile koydı anuñ agzına şarâb” (G.12/2)

Mesihî ‘Ey Şarap içen! Yürü şarap iç. Çünkü bundan daha başka bir içecek yoktur.’ diyerek şarabı diğer içeceklerden ayrı bir yere koymuştur. İçildiğinde kana karışınca verdiği sarhoşluk, gamın, kederin ruha verdiği acı etkiyi giderme, kötü duygular yerine hoş hal, neşe bırakma, içeni hoş-sohbet yapması gibi insanda bıraktığı etkiler şarabı ‘özge’ kılmıştır. Bu dünyanın en özge içeceğidir. Başkadır. Çünkü bambaşka bir hale büründürür.

“Yürü ey şâribü'l-hamr eyle şürbüñ

Ki yokdur bundan özge hiç meşreb” (G.16/4)

Başka bir beyitte de aynı düşünce devam ediyor. Orada sabah meclisi ne hoştur. O kadar hoşluk verir ki içen kişi için gökyüzü taşı bile kırmızı renkli bir kadeh gibi görünür. Şarap bu denli etkisi altında bırakır.

“Ne hoşdur bezmgâh-ı subh k'anda

Olur tâs-ı felek bir câm-ı gül-gûn” (G.174/2)

Sevgilinin dudağı için kavga hiç eksik olmaz. Bu kavgaya da en çok sebep olan şaraptır. Çünkü şarap, içildiğinde insanı olduğundan daha başka bir hale getirir. Cesaret, mutluluk, öfke gibi duyguların yoğunluğunu artırır. Beyitte de şarabın bu özelliği vurgulanmıştır.

“Lebüñçün eksik olmaz cengümüz hiç

Ki ekser mey durur gavgâya bâ`is” (G.24/4)

Şarabın insana cesaret verme, korkuyu giderme gibi özelliklerin yer aldığı diğer beyit

ise aşığdadır. Sevgilinin dudağı ile gerçek bir temas içinde olan aşığın gönlünde korku kalmıyor. Sevgilinin dudağını emme cesaretini ise kanaatimizce yine şarap veriyor. Ya da diğer bir düşünceyle hem şarap hem sevgilinin dudağı aşığın gönlündeki korku hissini gideren iki etkendir diyebiliriz.

“Lebüñ emdükçe kalmaz dilde hafvum

Komaz mey kişiniñ gönlinde korhu” (G.200/3)

Şarabın diğer özelliği ise baştan çıkarmasıdır. Onun üzerindeki hava kabarcıkları bile Mesihî’yi baştan çıkarmıştır. Ki zaten Mesihî’nin eksikliği şarap ile baş koşması yani yarışmasıdır.

“Başdan çıkarsa n’ ola Mesihî habâb-vâr

Baş koşmayaydı eksügi ise şarâb ile” (G.241/7)

“Dudağın Mesihî’nin kalbinde şimşekler vurdurur. Şişenin içi beni kızıl şaraba çeker.” Bu beyitte de yukarıdaki beytin dünyevileşme noktasında ana unsurları olan şarap ve sevgiliyi birlikte görüyoruz. Sevgilinin dudağı aşıkta çeşitli duygular uyandırır ve dudağı kadehe benzetir.. Bu duygularla baş edemeyen aşık ise şişedeki kızıl şarapta çare arar. Biraz olsun içindeki yıldırımları durdurabilmek için. Şarabın acıyı azaltma veya unutturma özelliği beyitteki yerini almıştır.

“Berk urur kalb-i Mesihîden lebüñ

Ke’ş-şarâbi ‘l-hamre min cevfi z-zücâc” (G.26/5)

Bu düşünceyi destekleyen bir diğer beyit ise aşağıdadır. Ancak roller biraz daha farklıdır. Sarhoş sanılan aşık gül bahçesinin mahkemesinde yargılanmıştır. Sarhoşluğuna

sebeup olarak da goncanın (sevgilinin) ağızı gösterilmiş ve koklanmıştır. Birinci anlam gonca (sevgili) da şarap içmiş onun dudakları vasıtasıyla aşığa da geçmiştir. İkinci anlam goncanın dudaklarına olan arzu aşığı içmeden sarhoş etmiştir. Her iki anlamda dünyevileşme noktasında yerini almıştır diyebiliriz.

“Serhoş sanuban mahkeme-i gülşen içinde

Şebnemler üşüp goncanuñ agzını kokarlar” (G.57/4)

Sevgili ile şarabın beyte birlikte anlam verdiği bir diğer örnek ise aşağıdadır. Nasihatçinin tövbe kapısı kapansa dahi dudağının devrinde kimse şaraba tövbe etmez. Sevgilinin dudağına özlem, arzulama duygusu o kadar güçlüdür ki ancak şarapla dindirilebilir. Tövbe kapılarının kapanacağı bilirse bile bu yüzden şaraba tövbe edilemez. Dünyevileşme noktasında şarabın konumu bu beyitte de güçlü bir yer edinmiş, dünyaya bağlılık diğer dünya kaygısının önüne geçmiştir diyebiliriz.

“Devr-i lebüñde kimse meye tövbe itmeye

Ger kapamursa dahi der-i tövbe-i nasûh” (G.27/3)

Aşağıdaki beyitte ise şarabın haram olmasına anlam verilememiştir. “Haram olanın (şarabın) kanı (kırmızılığı) bize helaldir. Şarap neden haram olmuştur bilmeyiz.” diyerek tüm insanlara yasak kılınmış bir maddeyi kendilerine helal saymıştır. Çünkü o kadar bağlanılmıştır şaraba.

“Çün harâmî olanuñ kanı helâl olmak düşer

Bilmezüz hûn-ı surâhiyi neden olmuş harâm” (G.168/2)

Şarabın dünyevi anlamdaki konumunu güçlendiren, bu dünyayı ön plana çıkaran,

yukarıdaki beyitte barınan temel felsefeyi örnekleyen diğer beyit ise;

“Haşerde kim biñ ayak tura bir ayak üzre

Eline ayak alıp ol dahi terennüm ider” (G. 81/6)

Bir diğer sevgili ve şarap örneği aşağıdaki beyitte dünyevileşme noktasında anlam kazandırmıştır.” Sevgilinin dudağına şarap değdiğini ona söylemeyin. Can acısı gibi bir acı cevap gelir bize.” Şarabın rengi veya tadı sevgilinin dudağına benzetilmiştir.

“Mey la`l-i yâra degdiğini dimeñüz gelür

Cân acısı gibi bize işbu cevâb-ı (cev-âb-ı) telh” (G.30/2)

Bu düşünceyi destekleyen bir diğer beyit ise aşağıdadır. “Ey saki! Dudağın aynı zamanda şarap kadehidir. Ruhunun aksiyle şarap kadehi birleşince de güneş gibi olur.”

“Sâki lebüñ hem-dem-i câm-ı şarâb olur

`Aks-i ruhuñla câm-ı şarâb âfitâb olur” (G.42/1)

Başka bir beyitte ise sürahi Saki'nin hizmetinde gece o kadar ayakta durmuştur ki ayağına kara sular inmiştir. Yani gece uzun bir süre şarap toplantısı devam etmiştir.

“Sâki şu deñlü turdı gice hidmetüñde kim

İndi sürâhinüñ kara sular ayağına” (G.220/3)

Bir diğer beyit ise “ şarap içen rinde kimse yüzünü eğmesin, buruşturmasın. Yârin selamı ile birlikte kime (kimin aklına) acı şarap gelmez ki.”

“Burtarmasun iĝen yüzini rind-i câm-keş

Kim merhabâ-yı yâr ile gelmez şarâb telh” (G.30/3)

Aşğıdaki beyitte ise şarap renkli dudak yüzünden Mesihi ölürse, Meyhaneci mezarının toprağıyla şarap için küp yapar diyerek sevgili-şarap ikilisinin dünyevileşmeye kattığı anlamı yukarıdaki benzeri beyitler gibi destekliyor, örnekliyor diyebiliriz.

“Mesihî ger leb-i mey-gûmuñ için ölürse

Mugân türâb-ı mezârın şarâb için hum ider” (G.81/7)

Mesihî'nin yukarıdaki anlamı destekleyen diğere beyti ise;

“La`l-i nâbuñ yâdına düşdük şarâba şöyle kim

Her ne yerde bir hum-ı mey görsevüz küp düşerüz” (G.99/4)

Saki bu beyitte muhtemeldir ki sevgilidir. Dünyada ölümsüz toplantı gereklidir bize, bunun için senin dudağın ve saçının ucundaki ateşten şarap gereklidir bize diyerek arzularının ne kadar dünyevi olduğunu vurgulamıştır.

“Cihânda sâki bize bezm-i câvidâne gerek

Lebüñle zülfiñ ucından mey-i şebâne gerek” (G.139/1)

Sevgili de kimi beyitlerde şarabı içendir. “O gümüşten gerdanı olan put gibi güzel sevgili şarap içtikçe kızarır. Çünkü kişinin ayarı şaraptır.” diyerek sevgilinin bembeyaz gerdanının kızarmasını bile şarap ile mümkün kılmıştır. Ve genel olarak herkesi değışime uğratan nesne şaraptır.

“İçdügince kızarur ol sanem-i sîmîn-ber

Mey durur dirler ise n'ola kişiniñ miheki” (G.264/3)

Aşağıdaki beyitte ise başlı başına şaraba özlem ve övgü vardır. Şarabın hasretiyle acı yaşlar döken şair bütün alemde her acı şu şarap gibi olsun diyor. İnsanın şaraba bağlanma, sevmeye, onsuz bir alem düşünememe, özleme gibi düşünce ve duyguları beyitte yerini almıştır. Bağlanma kavramı bu dünyanın unsurları için vardır. Bu da dünyaya olan bağlılığı farkında olmadan getirir. Şarap da beyitlerde bu faktörlerden biridir.

“Mül hasretiyle acı yaşum şöyle dökeyin

Kim `âlem içre mey gibi olsun her âb telh” (G.30/4)

Şarap çoğu zaman tek başına içilen bir madde değildir. Bunun daha güzel, keyifli olması için ‘bezm-geh’lere (eğlence yeri) ihtiyaç vardır. Bu ‘bezm-geh’te haşır olunur (toplanılır). Sevgili de bu toplantının olmazsa olmazlarından. Sevgili ya da Saki olmadan bir meclis düşünülemez. Çünkü yine genelde içilme sebepleri bu şahıslardır. Saki de bu toplantılara ayak (kadeh) götürür. Klasik şiirde eğlence mekanları içindeki sevgili, saki ve şarap ile bir bütün oluşturur.

“Yârân varur çü bezm-geh-i haşre `âkıbet

Sâki götürsün ayagı gitsün ayak ayak” (G.126/6)

Şarabın insanda oluşturduğu özelliklerden birinin de ‘unutturma’ olduğundan bahsetmiştik. Geçmişteki acılar, kırgınlıklar zaman zaman herkesin hatırına gelir ve üzerimizde kederli bir hal oluşturur. Şimdiki zamana huzursuzluk bırakır. Şairimiz bu huzursuzluğu gidermenin yolu şarap içmektir diyor. Çünkü şarap gamı, kederi giderir ve yerine neşe, keyif bırakır. Şarap içip keyiflenmek varken güzel hatırdaki kötü duygular

bırakmak anlamsızdır.

“Mey nûş idüp Mesîhî umut eski gamları

Komaz şarâb hâtır-ı nâzikde infi`âl” (G.142/5)

Şarap bu dünyanın gamını unutturduğu gibi diğer dünya kaygısını da giderir. İnsanın zihninde baskı oluşturan her iki dünyaya ait her düşüncüyü giderir ve bu baskıyı hafifletir. Bu yüzden Cem kadehi elden bırakmamış, devamlı içmiştir.

“İki `âlem gussasın umutdurur kişiyeye câm

Cem anuñçün câmı elden komayup içdi müdâm” (G. 168/1)

Aşağıdaki beyitte ise şarabın izzet, itibar verdiği bahsedilmiştir. Ey Mesihî! Saygıyı, kıymetli olmayı dilersen sürahideki şarabı iç. Kan yutmayan kimseler dudağına kıymet, saygı bulmadılar. Eğlence meclisinde toplananlar tarafından şarap bir itibar nesnesi olarak görülmüş olmalı ki beyitte de adeta izzet tahtına oturtulmuştur.

“İzzet dilerseñ iç mey-i surhı Mesîhî kim

Kan yutmayınca bulmadı hiç i`tibâr la`l” (G.143/7)

Yukarıdaki beyte yakın bir anlam aşağıdaki beyitte de bulunmaktadır. Bin kere yüzünü karartan şairimiz en sonunda yüz aklığını kırmızı şarapta bulmuştur. Yani şarap şairimize itibar, yüz aklığı, saygınlık veren bir maddedir.

“Hezârân rû-siyehlik itdüm âhir

Yüz aklığın mey-i ahmerde buldum” (G.155/7)

Bir diğer yakın anlamlı beyit ise aŗağıdadır. Meyhaneci Mesihî'yi görür görmez karşıısına şarap ile çıkıyor. Böylece ona hürmet, iyilik etmiş oluyor. şarabın manevi boyutta ya da soyut olarak da içicisine özellikler kattığını görüyoruz.

“Gördüğü gibi karşıısına çıkdı şarâb ile

Pîr-i mugân Mesihî saña hürmet eyledi” (G.275/5)

Başka bir özelliğı ise kimseye “bu yücedir” dememesi, içen herkese sarhoşluk vermesi, bir tutması yani eşit kılmasıdır. İçtikten sonra verdiği keyif herkeste aynıdır ya da sarhoşluk herkeste aynı etkiyi uyandırır anlamı çıkarılabilir. şairimiz “şarabın keyfiyetini ben bilirim gelin bana sorun” diyerek de keyif verici özelliğıne de vurgu yapmıştır.

“Hiç ulu kişi dimez hep halkı bir dutar şarâb

Gel baña sor kim ben añun bilürüm keyfiyetin” (G. 188/2)

3.5.9. Cem Sultan

Cem Sultan'ın şarap ile ilgili beyitlerinde diğer şairlerin konuyla ilgili anlayış ve benzetmeleri varlığını korumuştur ancak bulunan örnekler fazla değildir.

Zaman nasılsa geçecek ve sonunda herşey toprak olacak. Bu yüzden ay devrinde yani gece şarap içmenin hoşluğunu yaşamak gerekir. şairimiz aŗağıdaki beyitte şarabın içme vakti olarak geceyi belirlemiş ve şarabı içme sebebi olarak da dünyanın geçiciliğini temel fikir olarak ele almıştır. Madem dünya geçicidir o halde bu hoşluğu da tatmak gerekir.

“ün-kim bilürsin âhir olur meskenün türâb

Devr-i kamerde hoş-durur içmek şarâb-ı nâb” (G.8/1)

Şâirimiz kadehin ilk yudumunu, başlangıcını cana lezzet katmakla ifade etmiştir. Kadehin son yudumu geldiğinde ise gönül artık rahata ermiştir. Şarabın rahatlatma özelliği burada da karşımıza çıkmaktadır.

*“Lezzet-i candur ibtidâ-yı kadeh
Râhat-ı dildür intihâ-yı kadeh” (G.29/1)*

Şarap gönül aynasını temizleyen bir özelliğe sahiptir. Sinenin mahzenleri kadehin sefası, güzelliği ile dolmalıdır.

*“Gönül âyînesin kılur sâfi
Mahzen-i sînedede safâ-yı kadeh” (G.29/2)*

Aşağıdaki beyite göre ise sürahinin ağzı kadehin bir parçasına dokununca sevgilinin dudağı gibi kıpkırmızı olmuştur. Şarap renk özelliği ile karşımıza çıkmaktadır.

*“La’lüne benzeyelden olmuşdur
Bûse-gâh-ı surâhi pâ-yı kadeh” (G.29/6)*

Şâirimiz o şeker saçan dudağı, kadehin her yudumda öptüğünü söylüyor ve kadehin etkisiyle rüzgâr gibi uçmayı diliyor.

*“Çün öper her nefes ol la’l-i şeker-bârı kadeh
Rûzgâr eylese topragumuzu bâri kadeh” (G.30/1)*

Aşağıdaki beyitte de şarap içmek için uygun olan dem yani zaman bulunmuş ve bu zaman dünyanın yüzünün güle ve laleye dönüştüğü zaman olarak belirlenmiştir. Yani şarap içmenin en uygun zamanı ilkbahardır. Mekan ise muhtemelen tabiattır.

“İy Cem bu demde hoş-durur içmek şarâb-ı nâb

Hâşâ cihân yüzi ola gül-zâr u lâle-zâr” (G.56/6)

“Ey peri gibi sevgili. Dudağının özelliği daima işitilir. Bunu meyhanedeki şarap da işitir ve coşar.” Sevgili ile şarap arasındaki ilişki bu beyitte de yer almıştır.

“Leblerün vasfın hemîşe iy perî-rû gûş ider

Ol safâdandır ki mey hum-hâne içre cûş ider” (G.61/1)

Aşağıda bulunan diğer üç beyitte de sevgili şarap ilişkisi devam etmiştir.

“La‘l-i meygûmun hayâli câ tutaldan sîned

Gönlüm ol demden berü meyl-i mey-i hamrâ kılır” (G.66/4)

“Her gün lebi hayâline iy kan olası dil

Elden düşürme bâde-i hamrâyı bir nefes” (G.138/4)

“Dirîg itme marîz-i ‘ışk olandan

Şarâb-ı la‘lîni kim ola nâfi” (G.159/4)

Aşağıdaki beyitte ise şâir gönlüne seslenerek, gam kilidini açmak için anahtar isteniyorsa meyhanenin kilidine yapışmak onu almak gerektiğini söylüyor. Çünkü her ikisinin de anahtarı aynıdır ve meyhaneye girerse gönül de gamdan arınmış olacaktır.

Mekan olarak meyhanenin önemi ön plana çıkmış ve şarap rahatlatıcı özelliği ile karşımıza çıkmıştır.

“Kufl-ı gam fethine miiftâh-ı fütûh ister isen

İy gönül kufl-i der-i hâne-i hammâra yapış” (G.150/8)

Yukarıdaki fikir aşağıdaki beyitte de varlığını sürdürmüştür.

“Sâkiyâ devr-i Süleymân'dur el ur câm-ı Cem'e

Bize mey sun içelüm çâre budur def'-i gama” (G.300/1)

3.5.10. Mihrî Hatun

Mihrî Hatun'un gazellerinde şarap içerikli iki beyit bulabildik. Neredeyse bu konuya hiç yer verilmediğini görüyoruz. Birinci beyitte Sâki'ye seslenerek toplantılarının iyice ısınması ve ferahlamak için dudağının kadehinden şarap sunmasını istemiştir. İkinci beyitte ise bütün hanlar ile şarap sohbeti edilmesini ve yiyip içerek güzellerle sefa sürülmesini istemiştir.

“Câm-ı la'linden nigârûñ sâkiyâ bir bâde sun

Meclisimiz germ olup devrânımız bulsun ferah” (G.12/3)

“Hâşimî sohbet-i mey it heme hânlar ile

'Ayş u 'işretle safâ sür şeh-i hûbânlar ile” (G.173/1)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Hayatın geçici olduğu düşünülerek elden geldiğince yaşamdan keyif alma, kederi ve üzüntüyü bir kenara bırakma olarak dünyevileşme kavramını tanımlayabiliriz. Belki de insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan bu kavram kimi insanlarda fitratı gereği anı değerlendirme, geçmiş ve gelecek kaygısı taşımama, dünya nimetlerinden olabildiğince faydalanma meyli görülmüştür. Ölüm gerçeğinin var olması nedeniyle kısacık ömrün zevk ve sefa içinde geçmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Hayat, ilkbahardır. Herşeyin yeniden var olduğu, güzelleştiği, zevk verdiği bu mevsim sonunda yerini her şeyin solduğu ve bittiği kışa bırakacaktır. O halde bu güzellik mevsiminden yani hayattan faydalanmak, neşe içinde yaşamak, kaygı ve keder duymamak gerekir. İnsana has bu düşünce doğrultusunda yukarıda adı geçen şairlerimizin beyitlerine yansıdığı kadarını çalışmamızda ele aldık.

Dünyevileşmenin yaşam tarzı olarak sosyal hayat içerisinde hangi tarihi dönemlerde kendisini göstermeye başladığını araştırdık. İslam inancına ve yaşayışına ters düşen bu fikri aynı dönemlerde nasıl baş gösterdiğini inceledik. Daha sonra yine bu fikrin şairlerin şiirlerinde yer almasını ve nasıl yer aldığını bulmaya çalıştık. Geçen yüzyıllar içinde 15. yüzyıla kadar nasıl geldiğini ve bu yüzyılda kendini nasıl gösterdiğini inceledik. Daha sonra şairlerin yaşadığı dönemin getirileri önemli olduğu için 15. yüzyıl siyasi ve sosyal olayları ele aldık. Bu dönemden ne kadar etkilenildiğini ise gazellerde bulmaya çalıştık. Gazellerde aramızın nedeni ise gazelin bu fikri ele alma ve şairin dünyevi kimliğini yansıtmaya içerik olarak en müsait tür olmasıdır.

Şairlere göre tasniflerin yapıldığı ve beyitlerin ele alındığı üçüncü bölümde ise şairlerin dünyevileşme olgusunu yaşamdan zevk alma, sevgili ve şarap ekseninde anlatmaya çalıştık. Öncelikle dünyayı sevme ve zevk alma daha sonra bununla birlikte gelen sevgili ve şarap şairlerimizin sosyal hayat içinde keyif aldıkları unsurların başında gelir. Kadının varlığıyla mutlu olmayı bilen şairlerimiz, fiziksel ve ruhsal tüm güzellik unsurlarıyla bize bu duyguyu anlatmaya çalışmışlardır. Aşk insanoğlunun tabiatı gereği ihtiyaç duyduğu bir kavramdır. Bu kavramın neye yönelik olduğunu ise şairlerimizin beyitlerde bize yansıttığı

sosyal yaşam belirler. Aşk her şeye yönelik olabilir ancak beyitlerde sıkça karşılaştığımız unsur elbette sevgilidir.

Şarap, doğası gereği keyif veren bir maddedir. Bu öyle bir maddedir ki hem insana kederini unutturur hem keyif verir hem de tadı itibarıyla oldukça lezzetli olarak ifade edilmiştir. Gerek rengi, kokusu, tadı ve gerekse insan üzerinde bıraktığı etki itibarıyla sosyal yaşamda yer alan şarap, beyitlere de yansımıştır. Dünyanın geçiciliği üzerinde en çok etki eden madde olarak da karşımıza çıkmıştır. Meclisleri keyiflendiren, mekanlara anlam katan, şairin anlık yaşamına neşe katan ve güzel düşüncelere bırakan, gamı ve kederini unutturan, sakinin ya da sevgilinin elinden içilmesiyle mutluluğun zirve yaptığı bir unsur olarak anlatılmıştır. Eğlence meclislerini kadın ve müziğin yanında şarap anlamlandırmıştır. Zevk ve sefa içinde geçen gerçek bir yaşam olarak nitelendirmişlerdir. Şarap ile birlikte bu meclislerde “an”ı yaşama vurgusu oldukça güçlü ve sık karşımıza çıkmıştır. Biz de bulabildiğimiz tüm bu verileri elden geldiğince doğru bir analiz ile ele almaya çalıştık.

Kısacası insanoğluna dair her şeyin tüm duygu, düşünce ve yaşamın barındığı edebiyat türünde dünyevileşme kavramını yukarıda bahsettiğimiz beş şairimizde ele almaya ve açıklamaya çalıştık. Bunu yaparken şairlerimizin yaşadıkları dönemin sosyal ve siyasi getirileriyle birlikte kişiliklerini de göz ardı etmeden sizlere sunduk.

KAYNAKÇA

Kitap Kaynakları:

- ALTINAY, R. (2006), *Emevilerde Günlük Yaşam*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- ARSLAN, M. (2007), *Mihri Hâtun Dîvânı*, Ankara: Amasya Valiliği.
- CANIM, R. (1998), *Türk Edebiyatında Sakinâmeler ve İşretnâme*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, M. (2017), *Necâti Bey Divanının Tahlili*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÇELTİK, H. (2008), *Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı.
- DAYF, Ş. (1960), *Târîh 'ul Edebi 'l-Arabî el-Asru 'l-Câhilî*, Kahire: Dâru'l- Maarif.
- DAYF, Ş. (1973), *Târîhu 'l-Edeb el-Arabî, el-Asri 'l-Abbâsî es-Sânî*, Kahire: Dâru'l- Maarif.
- DEMİRAYAK, K. (1998), *Abbâsî Edebiyat Tarihi*, Erzurum: Şafak Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (2008), *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- ERGİN, M. (1943), *Kadı Burhaneddin Divanı*, Tıpkıbasım, İstanbul: Alaeddin Kıral Basımevi.
- FERRUH, U. (1981), *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî I-VI, Beyrut*: Dâru'l-İlm.
- GÜZEL, A. (2012), *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İBN-İ BÎBÎ. (1956), *Al-Evâmiri 'l-'Alâyye*, Tıpkıbasım, Yay. Haz. A. S. Erzi, Ankara. S. 459-461.
- İLAYDIN, H. (1978), *Dehhani 'nin Şiirleri, Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara: TDK Yayınları.
- İNALCIK, H. (2010), *Has-bağçede 'ayş u tarab-Nedimler Şâirler Mutrîbler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İPEKTEN, H. (2013), *Bâkî Hayatı- Sanatı- Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KARTAL, A. (2006), *Anadolu'da Türk Edebiyatının Öncüleri*, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: C.I.

KAYA, İ.G. (2006), *Divan Edebiyatı ve Toplum*, İstanbul: Donkişot İnceleme.

LEVEND, A.S. (1984), *Türk Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

MENGİ, M. (2013), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ONAY, A.T. (2013), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz. Prof. Dr. Cemal Kurnaz, Ankara: Berikan Yayıncılık.

PALA, İ. (2004), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

PALA, İ. (2011), *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Kapı Yayınları.

PARLATIR, İ. (2009), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

SAMİ, Ş. (2014), *Kâmûs-ı Türkî*, Haz. Yrd. Doç. Dr. Raşit GÜNDOĞDU, Yrd. Doç. Dr. Niyazi ADIGÜZEL, Ebru Faruk ÖNAL, İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık.

TARLAN, A. N. (1992), *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TARLAN, A.N. (1992), *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TARLAN, A. N. (1992), *Necati Beg Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TOLASA, H. (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ŞENTÜRK, A. A. – KARTAL, A. (2017), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Dergi Kaynakları:

DOĞAN, M. (2012), *Divan Şiirinde “Şarap” Meteorları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S. 38. 68-86.

SAVAŞKAN, C. B. (2013), *Şeyhülislam Bir Şairde “Şarab” Kavramı: Şeyhülislam Yahyâ Bey'in “Dinsizler” Redifli Gazeli*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:7 Sayı: 30.

Makale Kaynakları:

ARMUTLU, S. (2014), “Derî Farsçasında Gazelin Oluşumu, Felsefesi, Bu Gazeldeki Aşk Söylemi ve Güzellik Unsurlarının Kaynağı Olarak Hadaî ve Uzrî Gazel, Doğu Esintileri. İranoloji, Fars Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi”, s. 33-120.

BOZKURT, K. (2015), “Bâkî, Fuzûlî, Şeyhülislâm Yahyâ ve Nedîm Divanlarında Haz Kavramı”, Ankara: Turkish Studies, Volume 10/4. s. 215-256.

GÖNEL, H. (2010), “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, Turkish Studies, Volume 5/3, Ankara.

Tez Kaynakları:

SEVİMLİ, E. (2014), *Bâkî Şeyhülislam Yahya ve Nedim Divanlarında Haz Kavramı*, Malatya: Yüksek Lisans Tezi.

YILMAZ, G. (2017), *Ahmedî Divânında Dünyevileşme*, Malatya: Yüksek Lisans Tezi.

YILMAZ, N. (1995), *Üçüncü Abbasi Asrında Edebî Çevre*, Erzurum: Basılmamış Doktora Tezi.

İnternet Kaynakları:

https://www.academia.edu/10253041/Türklerin_Araplarla_İlk_Münasebetleri_ve_Orta_Asya'nın_İslamlaşma_Süreci, Erişim Tarihi: 16-11-2018.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Rukiye ÖZYAVUZ	FOTOĞRAF		
Doğum Yeri:	Battalgazi			
Doğum Tarihi:	15.01.1989			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Mimar Sinan İlköğretim Okulu	-	Malatya	1994-1999
Ortaöğretim	Sakarya Ortaokulu	-	Malatya	1999-2002
Lise	Hekimhan Lisesi	-	Malatya	2002-2005
Lisans	Gazi Osmanpaşa Üniversitesi	Türk Dili Ve Edebiyatı	Tokat	2008-2018
Yüksek Lisans	-	-	-	-
İş Deneyimi:	Esentepe İMKB Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyat Öğretmeni ÇEAŞ Anadolu Lisesi Müdür Yardımcılığı (Şanlıurfa)			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Ömer ÖZYAVUZ, Adil ŞAHİN, Esmâ ŞAHİN			
e-posta	rkyesahin44@gmail.com			

Yayınlarım:	-
--------------------	---

Tez Şablonu	Karar Tarihi	Oturum No	Karar No

